Богдан Ступка

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

FOLIO

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Річард III і король Лір, гетьман Мазепа і Тев'є-молочник, Леонід Брежнєв і Тарас Бульба… Це лише невеликий перелік ролей, які зіграв у театрі й кіно Богдан Ступка (1941–2012) – видатний український актор, лауреат багатьох премій, народний артист УРСР (1980) та СРСР (1991), Герой України (2011), кавалер ордена Ярослава Мудрого V ступеня. У Голлівуді його порівнюють з Робертом де Ніро й Аль Пачіно. В Польщі й Росії вважають своєю зіркою, феноменом, який народжується раз на століття, на що Богдан Сильвестрович відповідав: «Я – український актор! Я собі працюю, а люди називають те феноменом. Треба працювати і чесно ставитися до роботи. Вийти на сцену і зіграти найкраще за всіх…».

- М. П. Загребельний
  - Розділ перший
  - Розділ другий
  - Розділ третій
  - Розділ четвертий
  - Розділ п'ятий
  - Розділ шостий
  - Розділ сьомий
  - Розділ восьмий
  - Розділ дев'ятий
- notes
  - 1

М. П. Загребельний
Богдан Ступка

Розділ перший
Куликів – Львів: 1941-1956

«Актор – важка професія, в ній не можна раз і назавжди схопити Бога за бороду. Треба постійно залишатися учнем і завжди бути готовим до змін…»[1]

Богдан Ступка народжується того ж дня, що і його мама, що і Каменяр. Якраз напередодні Успіння. В кабінеті Ступки, художнього керівника Київського театру імені Івана Франка з 2001 року та до його останнього дня, 22 липня 2012 року, почесне місце відведено іконі Успіння Пресвятої Богородиці з Почаєва. Хлопчик – єдина дитина Марії Григорівни (1912–2007) та Сильвестра Дмитровича (1914–1993).

Мама мріяла стати акторкою. Та почалася війна. У місті Куликів (польською – Kulikow; за 16 кілометрів на південь від Куликова – Львів) 27 серпня 1941 року побачив світ син Марії Григорівни. ім'я оберуть йому на честь гетьмана Хмельницького. Богдан Ступка народжується на землі, де з кінця червня 41-го царює фюрер Едіп, Гітлер.

Він згадає на схилі своїх літ, як не міг терпіти, коли його пеленали. Як хотілося виборсатися з пеленок. (Чомусь у розшифровці відеозапису його прямої мови, в інтернеті, «пеленки» змінять на «пелюшки».) його рід – із кожум'як. Бабуся, мама – дуже розумні в хлопця. Не тому, що багато читали. Тому, що багато знають про життя. Багато чого навчається як селянин: саджати і копати картоплю, доглядати корову.

Мама дуже добре знала Біблію. Старенька Марія Григорівна подивиться в Києві «Майстра і Маргариту». На кухні, в помешканні сина, після вистави запитає: «А хто це написав?» – «Михайло Булгаков». – «А він не хворів?» – «Хворів. У нього був склероз нирок, він навіть одягнутися сам не міг». – «О, це його Господь Бог покарав». – «За що?» – «А він хотів зробити своє Євангеліє. Диявола перетворив на Бога. За це його й покарав Господь».

На все життя запам'ятає пекельні мелодії розривів бомб та артилерійської канонади. Палаючі будинки. Німців, які дають шоколад малечі і наказують ховатися по хатах. Трупи вбитих. шибениці з повішеними. Воскові обличчя загиблих 18-19-річних юнаків. Зауважує пушок на верхній губі, – вони ще ні разу не

голилися. Одного разу перебігають із однієї місцевості в іншу. На малюкові був кашкет із дашком. Сильвестр Ступка міцно тримає сина на плечах. Зненацька кашкет злітає. Батько присідає. Підіймає кашкет. і саме там, де був дашок, обидва бачать дірку від кулі.

Своєму допитливому літописцеві Володимиру Мельниченку повідає, як Червона армія билася в Куликові з вермахтом. Узагалі, біографи Богдана Сильвестровича – непересічні особистості. Як і їхній протагоніст. Мельниченко є ще й автором лениніани, такого рівня, що її видають у Японії. Театрознавець Ростислав Коломієць – взагалі унікум. Коли приїхали з Богданом Сильвестровичем у Лос-Анджелес, намовили актора перевірити, чи справді той з голлівудською легендою Де Ніро – одна й та сама особа. Охоронці мовчки пропустили їх в офіс Де Ніро.

«Містечко бомбардували, і ми – я, батько, дядько Павло – матері десь не було вдома – вискочили зі своєї хати за кілька хвилин перед тим, як у неї влучило. Ми добігли до сусіднього двору і сховалися в якійсь невисокій господарській прибудові з солом'яною стріхою, і я бачив, як горить наша хата… Все пам'ятаю, наче це сталося сьогодні: лежимо ми принишклі, коли раптом стріху нашої схованки прориває німецький чобіт і стає… батькові на спину! Я ж у цей страшний момент шепочу йому, ледь ворушачи губами: «Тату, тихо, тату, тихо…» Той жах тривав якусь секунду. Німець, очевидно, не встиг зрозуміти, що стояв на живому тілі, бо інакше полоснув би нас автоматною чергою. Не встиг, бо був убитий, тіло вивалилося назовні, чобіт зник… Після того як наша хата була розбомблена, батьки найняли житло в центрі містечка. Наш двір був відгороджений парканом від подвір'я НКВС, на яке звозили і складали трупи полеглих під час облав і воєнних сутичок. Через щілини в паркані я бачив волосся, руки, вуха, носи мертвих і переймався невимовним жахом».

Після зміни тирана в липні 1944 року – повернення товариша Едіпа, Сталіна. Звісно, мирного дитинства годі було чекати. Хлопці бавляться з гранатами, мінами, набоями. Карапузик Бодик пристає з цікавості до старших і бігає за ними. Маля відганяють за горбочок. Пацани уявляють себе дорослими вояками. Часто гра перетворюється на трагедію. Вибухи шматують хлопчачі тіла.

Бодик біжить до хати, дорогою, як завжди, мавпуючи перехожих. Марії Григорівні ця синова звичка не до вподоби: «Шо з тебе буде?» і застерігає Бодика: «Пам'ятай: дурного і п'яного треба обходити!» Цю заповідь запам'ятає на все життя.

Коли Богдану виповнюється сім років, родина переїздить до Львова. Батько співає в хорі Львівського оперного театру. Мати веде домашнє господарство. Сина вчать святих елементарних

речей. Коли шматок хліба випадково впаде на підлогу, підніми його, обдмухай і поклади назад на стіл. Перед сном хлопчик завжди перехрестить себе і подушку. Усе на світі залежить від Бога і від батьків. Вони дають шанс. Ти повинен нести цей хрест усе життя. З семи років щосуботи, щонеділі відвідує балет або оперу. Там працюють рідні дядько – оперний співак і тітка – головний концертмейстер. Одне з перших найяскравіших вражень – «Наталка Полтавка». Опера «Фауст», музика Гуно, текст Гете. Далі його зачаровують Верді, Чайковський, «Катерина» Миколи Аркаса. Щодня після школи йде слухати хор, де співає батько. Є завсідником і театру імені Заньковецької, де, трапляється, вмощується в оркестровій ямі.

У Богданової мами слух абсолютний, проте синові музичного слуху Бог не дав. Попри це, змалку привчається співати, наспівувати. Сопрано, колоратура, бас, тенор. Але за нотами. Навіщо ноти? Є ж мелодія. Однокласників зі школи № 28 безкоштовно водить в оперу. З ними вдома ставлять «Фауста». Лаштують сцену, завісу, з пластиліну ліплять фігурки Фауста і Мефістофеля: «і співали за них. Мій друг Богдан співав гарно, а я вив. Але вив натхненно! Сусіди навіть писали в домоуправління, вимагали, аби я припинив співати за стіною».

Назавжди запам'ятає драматургію всіх опер, сценічні прийоми всіх корифеїв вокалу, які тоді виступають або гастролюють на львівській оперній сцені, з-поміж них і Сергій Лемешев та Іван Козловський. Відтоді відразу вирізняє фальшиві ноти, завважує штучні, неприродні жести чи манери: «Я так ріс і, як кажуть, зіпсувався на ниві театру. Дуже любив перевдягатися на діву. Діви завжди вранці встають і не знають, що їм вдягнути. Можуть годинами стояти – і це не підходить, і це не підходить. Потім, як одягнуться, то як ті півники виглядають, і воно найгірше. Прийде у колектив чи піде у школу. Благо, в школі була якась форма, всі однаково вдягалися. і з цих пір співав різними голосами, десь у третьому класі я зображав Діда Мороза. Батько десь дістав мені бороду на такій гумці, яка відтягувалася. Тоді не було комп'ютерів, такої свободи, як зараз – роблю все, що хочу. Діти були перелякані, боялися костюма Діда Мороза. Вони втікали від мене. Я відтягував бороду на гумці і говорив: "Та не бійся, це я, Богдан". Щось таке. Але тягнуло до артистичної братії. Батьки дуже не хотіли, щоб я до неї долучався. Бо батько співав у хорі, а це було 110 карбованців на той час, а мама не працювала. Був город, був сад. Була картопля, якось вижили».

Жили бідно. У старших класах мріє про те, щоб поїхати до Києва, в театральний інститут. і відганяє від себе ці думки. Немає грошей на поїздку. Хіба що вкрасти? Але батьки навчили: красти

– гріх. Єдине, на що в родині завжди охоче витрачали й останню копійку, – це книжки. Вдома була – навіть за мірками освіченого Львова – пристойна бібліотека. Ще одна обставина дитинства та юності винятково важлива – перебування в атмосфері різних культур, конфесій. Львів поволі перетворювався після 45-го на український град. Напередодні Перемоги товариш Сталін сперечався з представниками польського уряду в еміграції, з Лондона, про майбутні кордони. Стенограма вражає. Це той рідкісний випадок, коли Сталін розгубився. На зауваження лондонців, що місто Лева ніколи не було українським, їхній візаві спромігся лише на репліку: «Але навколо, в селах, багато українців…»

Розділ другий
Львівські студії: 1956 – 1960

«Прощаю все. Це прийшло з часом. Дехто старіє і ще дурніший стає, а хтось – навпаки. Відношу себе до тих, хто мудрішає. Простити – набагато краще, ніж когось покарати!..»

Хлопець дорослішає. Перша закоханість завершується жорстоким фарсом. Дівчина телефонує і придурюється, що потрапила під трамвай. Закоханий і романтичний, біжить на допомогу, на ходу заскакує в трамвай, ледь сам не потрапивши під його колеса. (Сьогодні в центрі Львова трамвай зустрінеш хіба що як музейний вагончик.) У сецесійному особнячку знаходить не жертву, а учту. шум, гам. Підтоптані кавалери й тоді полюбляли товариство юних та самовпевнених дівчат. Богдан відчиняє двері. З веселої компанії виходить дівчина, тепер уже не дама його серця, і кепкує над ним, зеленим: «Який же ти наївний. Ти як на долоні. Тебе видно наскрізь. Мужчина повинен бути загадковим».

Юнак міркує: «Якщо вона змогла так обдурити мене зараз, то що буде далі?» Дуже її любив. Але вириває зі свого серця. Юнак мужніє. і стає, як йому здається, загадковим. і ставить перед собою головну, єдину мету. Перетворитися з глядача на творця дива, яке відбувається на сцені. Пихатим донжуанам він не пробачить, – можливо, саме тому його розпусник у фільмі Кіри Муратової «Два в одному» такий переконливий і смішний.

У 1956 році дипломований артист Роман Віктюк повертається з Москви на Батьківщину. ім'я Віктюка у Львові гримить. Працює він у театрі юного глядача. В гурток при ТЮГу записується й Богдан. До старшого за нього на п'ять років майстра тягнеться неофіт. Десятикласник мов тінь ходить за Віктюком, проводжає додому – на площу Ринок, будинок 18. Весь час повторює один і той самий рефрен: «Я хочу бути актором!» Віктюк поплескує по плечу: «Будеш! Ти побачиш небо в алмазах».

Слова не розходяться з ділом. У шкільному драмгуртку грає у виставі за п'єсою «В добрий час» Віктора Розова юнака, який приїхав із Сибіру. Назавжди запам'ятає ім'я керівниці шкільного драматичного гуртка – Ганна Михайлівна. Викладала російську літературу, не в його – в інших класах. Завойовує собі дебютний, епізодичний плацдарм у театрі імені Марії Заньковецької – грає в

одній із вистав задні ноги кобили. Мама захоплення сина, м'яко кажучи, не поділяє. В кафешантані абсурду радянської економіки, де все було дефіцитом, прожити на мізерну батькову зарплату неможливо! Мама Богдана постійно свариться з татом: «Який ти непідприємливий! Усе життя в чергах у крамницях простоюєш!» Сильвестр Ступка гордо стверджує: «Люди стоять – і я стою. А як же інакше? Є гроші – маю купити товар. Що це я повинен – кланятися?» Якось зауважує: «Тепер зрозумів різницю між панською Польщею та радянською Україною. За Польщі до львівських магазинів пани заходили з центрального входу. А чернь з "чорного" ждала об'їдків. В УРСР – усе навпаки. Чернь заходить із центрального входу і чекає: раптом їй хоч щось "викинуть" на порожні полиці. А пани підрулюють до "чорного", службового входу, де для них усе є!» Мама сердиться: «Досить мені одного артиста. Двох не витримаю. От якби пішов на завод інженером. Чи в торгівлю. Чи в медицину». Син підхоплює: «Краще відразу на ковбасну фабрику. Без шматка ковбаси не повертатимуся додому».

Відступає тактично, як ахейці перед троянцями в кінці «Іліади». Подає документи на вступ до хімічного факультету Політехнічного інституту і провалює іспити. Потім працює в Астрономічній обсерваторії при Львівському університеті, на вулиці Ломоносова, лаборантом. Робить обчислювання за змінними зірками. Професор з обсерваторії обіцяє, що зробить з нього професіонала. Вчиться фотографувати зірки. Витримка кадру становить 30–45 хвилин. За ніч таких знімків буває три-чотири. Обов'язок лаборанта – повільно розвертати телескоп. Адже зірка не стоїть на місці: «Пам'ятаю, йдемо ми з друзями на дискотеку, я знайомлюся з дівчиною, танцюю, дивлюся на годинник – мені вже час знімати зірки. Виходжу на вулицю, а сам молюся: хоч би там було хмарно».

Їх відвідує академік АН СРСР, президент Академії наук Вірменської РСР Віктор Амбарцумян. Світове світило з-поміж астрономів. Почався симпозіум. Лаборант обурюється: «Чим вони тут займаються? Уже все знайдено!» Набирається нахабства і ділиться збентеженням з Амбарцумяном. Той усміхається: «Юначе, знаєте, в чому відмінність людини від свині? У тому, що людина іноді підводить голову та спостерігає за зоряним небом!»

Аж ось дізнається про набір на перший курс щойно заснованої студії при театрі Заньковецької. Сильвестр Ступка особисто знайомий з директором театру і щиро просить: «Женіть мого синочка в шию!» Але директор умиває руки. Набір провадить сам Тягно, учень Леся Курбаса. Ним не покомандуєш! і ось Ступка переможно, мов троянський кінь, рушає на своє місце в історії

української культури. Для вступних іспитів готується декламувати вірші та байки. Вчить монолог принца Данського. Це завдає йому чималого клопоту. Українського перекладу не знаходить і доводиться брати російський текст. А російською хлопець говорить дуже погано. іспит починає з байки. екзаменатори, щойно він почав, розсміялися. Потім скоромовкою виголошує роздуми Гамлета. його монолог уривають: «Досить! Тепер заспівайте!» Затягує басом: «Взяв би я бандуру…» У приймальній комісії скривилися й запропонували: «Затанцюйте!» Ось тут абітурієнт – король! Як ушкварить рок-н-рол а-ля Елвіс Преслі! Та вердикту екзаменаторів не почув: «Мене виставили за двері, порадилися, потім покликали – і дали зіграти етюд. Я повертаюся з армії, відслуживши три роки, а моя дівчина – з іншим хлопцем. Я її бачу, а його обличчя не бачу, бо він стоїть до мене спиною. У мене напад ревнощів, я не витримую, вбиваю його, він падає – і тоді я бачу, що це мій рідний брат. Ось такий етюд треба було грати одному, без партнерів. Я не пам'ятаю, чим я там його вдарив, тому що був у сомнамбулічному стані. Коли я побачив, що це мій брат і він мертвий, у мене покотилася сльоза. і от завдяки цій сльозі мені й сказали: "Приходьте завтра на заняття". Ось так я став актором».

Чи хотілося йому стати, як зараз кажуть, публічною людиною, здобути популярність? Авжеж: «Артист для того й працює, аби її мати, щоб його впізнавали, любили. Я хотів цього досягти, пам'ятаю, коли вчився в студії, наш артист Володимир Аркушенко сказав мені: піди подивися фільм «шлях до вищого світу», там актор дуже на тебе схожий. Я ходив у кінотеатр тричі на день, виходив із залу перший і стояв у фойє в надії, що люди помітять нашу подібність, а всі проходили повз, ніхто на мене уваги не звертав. Ну, пацан був ще, але вже тоді відчував оте нестримне бажання слави, популярності, й потім на сцені і в кіно домагався цього визнання… Завжди прагну уникати вже відомого в собі, боюся визначення «актор однієї ролі», перевтілення для мене – найвищий пілотаж, цього мене вчив у Львові Борис Хомич Тягно. Складна штука – перевтілення, потрібно все в собі міняти, це як у прокрустове ложе щоразу заганяєш себе, але ж коли вдається, то перемога».

Богдан, паралельно з театральними студіями, стає завсідником джазових концертів. Сам стає джазменом. його групу називають «Хома енд Оклахома», бо один із музикантів – ігор Хома. Грати ансамблю Ступки дозволяли виключно в польській школі. Знущаються начальнички: «Отам нехай джазують – то польська школа!» Роль Богдана в «Хомі» полягає в конферансі та виконанні пантомім як ілюстрацій до музики. Зображав піжона на

побаченні. Або чоловіка, який замість дружини лишається на господарстві з малою дитиною. Конферанс веде мовою львівської вулиці: «Прошу-перепрошую, дороге панство».

Якось із подругою у львівському Будинку актора затанцює рок-н-рол. Тоді один поважний радянський артист вискочив і заволав: «Прекратіть ето безобразіє!» За це мало не виганяють зі студії. Стилягу висміяли в сатиричній стінгазеті. Он який мудрагель: поки радянські люди під керівництвом партії та уряду вирішують, як збудувати комунізм за двадцять років, а то й швидше, він перешиває дідові штани, звузивши їх донизу. На голові набріолінює зачіску «кок». Богдан та інші стиляги з метою конспірації збираються, коли засутеніє. Традиційно тусовка починається на вулиці Академічній. Далі вигадують щось прикольне. Наприклад, десятків зо три піжонів зупиняються біля першого-ліпшого будинку. Задирають догори «коки» та вказують пальцями на поверх, скажімо п'ятий. Ніби там щось таке діється!.. Перехожі, як один, спиняються і довго та нудно не можуть второпати, а що ж там таке?…

Коли виповниться сімдесят літ, відзначить народини концертом на сцені театру Франка. Почне його народний артист України так: «Добрий вечір, пані та панове! Леді і джентльмени! Дами і громада! Я вдячний, що ви прийшли на концерт номер сімдесят, я ж бо творче життя починав із джазу». Стоїть невеликий джаз-оркестр під керівництвом Олексія Когана, представника України в Європейській джазовій федерації. Збоку, в кріслі, біля ударної установки, сидить ювіляр. У чорній розстебнутій сорочці. Темно-синьому костюмі. Розповідає про музичні посиденьки на вулиці Керамічній: «Ми були стилягами… Нас ганили… Мовляв, "сегодня он играет джаз, а завтра родину продаст"».

31 серпня 2012 року в Рівному український джазмен Майк Кауфман-Портніков презентує свій проект, який присвячує пам'яті Богдана Сильвестровича. Кіноцентр «ера». На екрані – шедеври Чарлі Чапліна «Нові часи» та «Вогні великого міста». Музичний супровід на електрофортепіано Кауфмана-Портнікова. Свій проект називає «Весь світ – Джаз». На спомин про Богдана Ступку, який поїхав на далекі гастролі і невідомо, коли повернеться. «Легенда німого кіно Чарлі Чаплін усе своє життя прагнув "заговорити", але не тільки музикою, яку писав до своїх фільмів. У свою чергу Богдан Ступка не раз звертався до драматургів з проханням написати для нього п'єсу, де він міг би помовчати», – пояснює музикант свою концепцію. Долі двох акторів дійсно мають багато спільного. Вони були неймовірно популярні. Це викликало шекспірівські заздрощі. Вони були талановиті в усьому. Досить почитати мемуари Чапліна. Статті Ступки. Не

боялися іти проти течії. Це викликало обурення бюрократів. Чапліна змусили емігрувати. Вигнали зі Сполучених штатів. Ступку в Українській РСР вважали нерадянським. У незалежній Україні йому інкримінують зйомки в Росії. В Росії закидають виконання ролі Мазепи. Власне, де ті всі крикуни? і хто про них коли-небудь згадає? У фільмі «1814», який виходить на екрани в 2007 році, героя Богдана Сильвестровича, першого директора Ліцею в Царському Селі, питають: «Ви вірите в Росію?» Зімпровізував: «Вірю. Але не в Росію чиновників». Потім це вирізали.

Розділ третій
Заньківчанин: 1960 – 1978

«Я ніколи не вів статистичних підрахунків зіграних мною робіт у театрі та кіно: головне не кількість, а шлях до нового образу…»

Борис Хомич Тягно в 1960 році довіряє Богдану Сильвестровичу Ступці, тоді ще слухачеві своєї студії, роль на головній сцені у своїй постановці драми Олександра Левади «Фауст і смерть». Студент отримує роль кібернетичної подоби людини. із чудернацьким іменем Механтроп. Подоба мерзенна. Трагікомічна. Свідки пригадують, як веселить зал худющий робот заввишки один метр 78 сантиметрів. Джазує, наспівуючи текст. Або спочатку декламує, як сьогоднішній репер: «Скоріш вер-блюд збаг-не життя мету. – Далі, без паузи, лунає зрізка: – Ніж ви, жіноцтво, логіку просту…» Невідомо, чи вчорашня пасія Механтропа, панянка, яку ніби збив трамвай, второпає, звідки натхнення у виконавця монологу… Та перші досягнення, миті насолоди від тріумфу йдуть поряд, як це зазвичай трапляється, з моментами розпачу. Механтроп розчаровує свого винахідника Вадима. Той хапає альфа-апарат і знищує таємничим світловим промінням кіберпотвору. Драматург передбачив, як Механтроп упаде навколішки, потім – горілиць, короткими поштовхами опише рукою півколо, опустить її безсило і затихне. Одного разу доводиться впасти по-справжньому. Хто ж міг передбачити, що скельце альфа-апарата вилетить і травмує Богданові око. Певний час лікарі не гарантували, що врятують зір. Ступка вже починає прикидати, на які ролі зможе претендувати. Адмірал Нельсон… Кутузов… ізраїльський генерал Моше Даян… Але медицина перемогла.

У 2005 році Ступку запитають, чи пригадує він, чому прийшов у театр. Відповідає. і та відповідь потім звучить у його виступах, роздумах. Припускає, що причиною був страх перед життям. Ще не навчився читати, а скільки вже бачив мерців, горя, розпуки. Причина того – страх життя реального, жорстокого, що його судилося пізнати в дитинстві. Цей страх привів його на театральні підмостки. Бо театр створює ілюзії, зображає картини, образи, символи життя. Але там не по-справжньому помирають, гинуть, плачуть, ревнують, зраджують, брешуть, вихваляють, б'ють поклони. Там грають усе це. Граються в життя. Театр –

продовження життя. Ти ледь-ледь підносишся над реальністю. Але це та сама реальність, тільки в художній формі. Театр – не втеча від життя. Людство знайшло його іншу форму. Усе пов'язано, воно ж не буває окремо: життя – це життя, театр – це театр.

Знавцеві своєї творчості, другу Ростиславу Коломійцю, повідав, як уперше скуштував слави за межами України. «Фауста» повезли на декаду українського мистецтва до Москви. У свої дев'ятнадцять Богдан Ступка уперше вийшов на сцену уславленого МХАТу. Наступного по виставі дня гуляють алеями Всесоюзної виставки досягнень народного господарства з Ярославом Гелясом, улюбленцем львівської публіки, старшим за нього на чверть століття. Минають кіоск із квітами. Чують: «А ми вас упізнали!» і з букетом квітів у руках до них наближаються усміхнені дівчата. Вони вчора дивилися виставу заньківчан. Геляс сприймає це як належне. Український Гамлет, постава леґеня, орлиний погляд… Але дівчата не зводять захопленого погляду саме з Богдана: «Це ж ви грали?!» Дивиться ніяково на Геляса. Дякує. Додає пару рок-н-рольних приколів. Підписуючи і від себе автограф, Геляс іронізує: «Так нас наздоганяє слава…»

У 1961 році Богдана Ступку зараховують до трупи заньківчан. Тут працює, аж поки не переїздить до Києва, – до 1978 року. Одну з перших своїх ролей, Дон Хуана із п'єси Кальдерона «З коханням не жартують», отримує спільно з Богданом Козаком. Ділять одну гримерку. Козак пригадує, що вони ніколи не сперечалися й не сварилися. Він підмічав у свого напарника технічні прийоми, якими варто оволодівати. Молодий Ступка не боїться паузи, вона є частиною його гри. Хто гляне на застиглого на мить Богдана – вже не відведе очей, чекатиме наступної фрази. Талант пантоміми у нього незаперечний. Він завжди точний і пунктуальний, як німець або чех. На робочому місці – завжди порядок. Костюм акуратно складає на стільці. Жодних картин чи іконок у гримерці не має – це ж хрущовська, атеїстична пора. На Пасху театр завжди працює. Незалежно від того, чи люди прийшли в зал, дають дві вистави – казочку і вечірню. Тож мусять весь день бути на роботі. Звісно, зносили паски, випивку заздалегідь. Якось директор театру, а це посада, яку без партквитка не обіймають, заходить до гримерки початківців. його підлеглі за святковим столом розговляються. Той за голову: «Що це таке?» А Богдан Ступка миттєво заспокоює пильного партійця: «День народження в Козака». Директор якусь мить вагається. Він же добре пам'ятає, що Козак народився зовсім іншого дня. Але це ж лицедії. Тут грають. Впевнено продовжує мізансцену: «Вітаю, вітаю. Прошу налити й мені». Козак не одне десятиліття по тому залюбки цитує

Богдана Сильвестровича: «Як – ви не знаєте Козака?! Це – найгеніальніший український актор. Після мене, звісно».

Ганна Іванівна Сумська, мати Наталії та Ольги, оповідає, як її покійний чоловік, В'ячеслав Гнатович Сумський, віддав головну роль у п'єсі Василя Аксьонова «Колеги» Богданові Ступці. Богдан Сильвестрович тільки-но прийшов у театр. Підходить він до жінки і каже: «Ганнусю, ви можете попросити В'ячеслава Гнатовича, щоб дав мені зіграти роль Макса?» Переказує прохання чоловікові. Сумський погоджується без тіні сумніву: «То нехай бере. А я піду на рибалку». Дружина тільки сплеснула в долоні: «А кого ж гратимеш ти?» Чує у відповідь: «Я там зіграю одного бандита, з мене корона не впаде. А як не дам Боді зіграти цю роль, він ще довго на задвірках буде».

Богдан Сильвестрович наполегливо опановує свій фах, такий незвичний для простого смертного фах. У цій професії треба щоразу доводити, що ти – не верблюд. Хтось із близьких помер, а ти мусиш грати комедію. Виходиш на сцену й граєш комедію. Заходиш за куліси і плачеш. Збираєш себе докупи, знову виходиш на сцену і граєш комедію. Вважає, що в театрі йому таланить з перших кроків. Як правило, має справу з гарною драматургією. його рідко беруть на п'єси радянських драматургів. Кажуть, що у Ступки «отрицательное обаяние». Позитивний персонаж творів соціалістичного реалізму – блакитноокий, без тіні сумніву на обличчі. А не такий собі неврастеник-холерик. Насправді, як врешті Богдан Сильвестрович підсумує, за радянських часів найцікавішими ролями були негативні – живі герої, яких роздирають пристрасті. А всі правильні, позитивні, ідеологічно підковані, з обличчями, що випромінюють радість від того, що вони борються за світле майбутнє, – у масі своїй характери переважно ходульні, неприродні, карикатурні.

У 1963 році актора на три роки призивають до лав Радянської армії. Відсутність слуху не завадила розпочати службу в оркестрі штабу Прикарпатського військового округу барабанщиком. А потім в ансамблі «пенсії й пиятики» («пісні і пляски») був конферансьє. Якось веде концерт у приміщенні Львівської опери. За сценою тихцем, з-за спини підходить до балерини, яка нещодавно приїхала з Азербайджану. Закриває очі руками. Вони вже були знайомі. Композитор Богдан Янівський запрошує дівчат із оперного театру святкувати Жовтневі свята. Тобто річницю революції 17-го року, сьомого листопада. Такий був парадоксальний радянський устрій – жовтневе свято в листопаді. Зустрілися вдома у Богдана Ступки. Одразу сподобався майбутній дружині. Гарні глибокі очі. Худорлявий. Витончені манери, міміка, руки. Та ще й у формі. З армійською виправкою.

Настає випробування почуттів терміном десь на півроку. Потрапляє до армійського госпіталю. Запалення трійчастого нерва лікують довго і малоефективно. Тоді ще не було дієвих, як у ХХі столітті, медикаментів на цей випадок. Постає реальна загроза операції на обличчі. На обличчі артиста! Лариса допомагає подолати депресію. Не просто витрачає копійчану зарплатню на смачні наїдки. Примудряється раз у раз долати суворі, звичайні для військового закладу заборони та обмеження годин для відвідування. і хвороба відступає. Отож справді – людина пізнається в біді.

Лариса Семенівна згадує в 2000 році: «Була осінь 1965-го. Одного дня виходжу з кінотеатру – хтось гукає: "Ларочко! Ларочко!" Оглянулася – Богдан. Підійшов, завів розмову, а я не чую слів, не до ладу киваю головою і ловлю себе на думці, що боюся його втратити: "Богдане, – кажу, – у мене 4 листопада день народження. Ви прийдете?". А він мені: "Обов'язково прийду, Ларочко, обов'язково". З цього часу ми разом уже 35 років. Я люблю свого чоловіка за його доброту, емоційність, талант. Богдан мене "підкупив" своєю галантністю – він уміє яскраво жити. Ми не були багатими: ходили в кіно за 25 копійок, за 20 копійок купували львівську каву з тістечками і чулися щасливими. В нас завжди було спільне бажання – бути разом, а це – найголовніше. Хоча обоє різні. Я поступливіша. Поруч мого Ступки почуваю себе жінкою коханою і потрібною».

На схилі своїх літ почує запитання про те, в чому основа гарної сім'ї. Адже єдина дружина в актора – виняток із правил. Пояснює свою позицію: "Це як в «Украденому щасті" Івана Франка. Микола щиро вірить своїй дружині, хоча знає, що вона кохалася до заміжжя з Михайлом. Але ж вони повінчані. "Буду до смерті тобі вірний". Клятва дана перед Богом. Отже, можна зрадити шлюбного партнера. Але ж Господа? Цього неможливо було уявити. Я сам виріс у патріархальній сім'ї, де основою "парт'ячейки" був домострой. Усі допомагали одне одному. А моя дружина Лариса могла стати чудовою балериною. Вона закінчила Бакинське хореографічне училище у Тамари Ханум. Молодий Григорович хотів забрати її в Маріїнський театр у Санкт-Петербург. Але їхня сім'я жила дуже бідно, батько загинув на фронті. Мати плакала: "Доню, на кого мене покинеш!" і Лариса відмовилася від пропозиції Григоровича. Написала у Львівський театр опери і балету, куди її радо прийняли».

Богдан Ступка одного разу ділиться, що не знає, як звабити неприступну жінку. Неприступних не зваблював… Щоб створити і зберегти сім'ю, треба навчитися прощати. Жінка може створити мужчину, а може його кинути під ноги. Усе, як захоче жінка…

Коли був молодий, міг надутися, не розмовляти, сварилися. Жінка підійде і скаже: «іди пообідай, що ти на голодний шлунок дмешся. А потім дмися скільки хоч». і Лариса цим близька Богдану, бо дуже швидко відходить. Стається раптом таке, що всі подружки дружини порозлучалися й товкмачать: «Та нащо він тобі потрібен, ти не свобідна жінка». Через конфлікти подають заяву на розлучення і Богдан з Ларисою. Подали, ідуть. Похнюпилися. Лариса плаче. і Богдану зле. Дивується: «А чого ми подавали оті папірці? Давай заберемо їх і підемо ввечері в ресторан». ідуть і забирають: «і все. Порозганяв я подружок її, вона – моїх друзів… Завжди вдаю, що підкоряюсь, а потім роблю по-своєму».

Живуть скромно. Армійська платня становить аж 3 карбованці 80 копійок. Перше сімейне надбання, чайний сервіз, дружина купує по чашечці-блюдечку, заощаджуючи з кожної чергової платні. Продавчині її впізнають: «Знову балерина прийшла». Коли в 1967 році народжує сина, Остапа, вона й далі працює, танцює, але кар'єри вже не робила. Майже нереально, коли кар'єру в сім'ї роблять двоє. Розуміє дружину. Мабуть, часом його Лариса жалкує. інколи вона слухає музику Адольфа Адана з балету «Жізель». і розчулюється. Сльози течуть. Колись танцювала сольний номер у кордебалеті, партію Бузку. Музика лине по радіо, вона плаче. Тоді він роздягається до плавок і заплива до неї із пляшкою шампанського, як міфічний Паріс, яблуко якого обирає найвродливішу: «Вона тоді крізь сльози починає сміятися… У шлюбі треба вміти вчасно приголубити, погладити, поцілувати. Тоді розумієш, що в тебе є її підтримка, а в неї – твоя».

Армійські будні привели до кумедної здибанки з іваном Миколайчуком, своїм майбутнім хрещеним батьком у кіно. З ним доводиться мимоволі познайомитися в середині шістдесятих. В ансамблі пісні й танцю здружується зі співаком Ференцом із Закарпаття. Чомусь починає багато йому розповідати про івана Миколайчука, хоча сам не був із ним знайомий. Після «Тіней забутих предків» це ім'я – надпопулярне. Якось вигадує: «Ми з Іваном хороші друзі. Часто ходимо один до одного в гості». Через кілька місяців опиняється на гастролях у Харкові. Відвідують із Ференцом прем'єру фільму Павличка і Денисенка «Сон». Сідають в останньому ряду. На прем'єру прибуває і Миколайчук, виконавець головної ролі – Шевченка. Ференц наполягає – підійди та підійди до Миколайчука. Чує вперту відмову: «Ну чого я буду йому заважати?» Після фільму купують морозиво і стають біля Будинку офіцерів. Аж раптом неподалік зупиняється Миколайчук, розмовляє з якоюсь жінкою. Ференц знову наполягає: «Це ж твій

хороший знайомий!» Доводиться капітулювати – адже стільки вже нафантазував! Переходить дорогу і звертається до Миколайчука: «Я актор, зараз служу в армії». Той здивовано витріщився на нього. Бравий солдат Богдан дякує йому за фільм і ретирується – повертається до Ференца. Той щиро здивований: «Оце так друзі…» Товариш пояснює: «Та це він у кепському настрої».

У 1966 році, після закінчення військового конферансу, відбувається зустріч із Сергієм Данченком: «На сцені заряджаєш сам себе. Не варто цього чекати від публіки чи партнера. Коли сам себе не зарядиш, ти нікому не потрібний і не цікавий. Чи може кожен бути актором? Шекспір сказав, що весь світ – театр, а Сковорода додав, що кожний грає ту роль, на яку його поставили. А ставить на роль Бог». І режисер Данченко!

Богдан Сильвестрович згадує друга: «Ще невідомо, чи був би Данченко таким без мене, а я без нього. Нас єднало повне творче взаєморозуміння. Сергій Володимирович не любив понтів. Він закінчив геологічний факультет Львівського університету і Київський театральний інститут імені Карпенка-Карого. Отож глибоко бурив. Ніколи не звертав уваги на суєту. Не любив, коли щось доводять у коридорах та буфетах. Вважав, що треба вийти на сцену і зіграти. Ото найбільший доказ. І ще треба завжди сумніватися. У Драча є гарний вірш. Поет питає у Господа, чому так безперебійно працює Сонячна система. А Бог відповідає: "Я завжди сумнівався". Таке ставлення до себе – прогрес, а переконаність – пиха».

Тандем Сергія Данченка та Богдана Ступки розпочинається у Львові в театрі імені Марії Заньковецької 1966 року спектаклем за п'єсою Віктора Розова «В дорозі»: «Із Данченком у моєму сприйнятті мало в'яжуться уявлення про "офіціоз" чи задану "театральну систему". Хоча в нього була і своя художня система, і свій авторський театр. Але багато в чому він був незвичайний художник. І в театрі імені Заньковецької, і згодом в театрі імені Франка не відразу звикли до того, що він "без понтів". Без нав'язування «методик», жорстких принципів. Усе йшло в нього від серця. Чимало – від його мовчання. Його мовчання – справжнє золото. І репетирував він майже завжди мовчки. П'єса Розова "В дорозі" – одна з наших перших спільних робіт – для свого часу була викликом. Така драматургія у принципі важко пробивалася на українські підмостки… Випробував себе в цій п'єсі про розгніване покоління 60-х. Він іноді підходив і єдине, що міг сказати: "Уся надія на тебе…" І тут важливо пригадати чудове сценічне оформлення цієї постановки: дорога, по обидва боки висвічують ліхтарі, а я (точніше, мій герой Володя) робить вигляд, що біжить. Пам'ятаю, коли заграла прекрасна музика

Богдана Янівського, і мене вже ноги самі понесли – кудись уперед, назустріч вогням… Назустріч "світлому майбутньому", куди нас усіх наполегливо кликали».

Так оцінює 34 роки, протягом яких їм судилося співтворити: «Я багато чого навчився у нього, а він, напевно, у мене. Я вдячний Сергію Володимировичу за підтримку, за розуміння. Адже я завжди сумніваюся у своїх силах, допоки не зрозумію, що ж повинен зіграти. Буває, вийду на сцену і розумію, що від мене режисер чекає чогось неймовірного… а я ще не знайшов ту «ниточку», яка допоможе розплутати «клубок» ролі. Болісно переживаю, якщо не виходить. А Данченко міг одним словом, поглядом підтримати, підказати і примусити йти саме тією стежиною, яку він накреслив як постановник. Згадую, як на спектаклі "Украдене щастя", вийшовши на сцену в ролі Миколи За-дорожного, раптом почув легкий сміх у залі. Мене просто перекрутило: трагічна хвилина, а тут сміються, невже я не зумів захопити глядача? Після прем'єри Данченко мене заспокоїв: "Цей сміх говорить про живе сприйняття залу, і твоєму герою глядачі співчувають"».

У 1970 році заньківчани з величезним успіхом гастролюють у Києві. На їхні вистави влаштовують справжнє паломництво. У залі театру Франка щовечора – аншлаг. Глядачі юрмляться і в проходах. Після кожної вистави шанувальники львів'ян гуртуються, співають українських пісень, вітають акторів квітами. У 1970-му Ступка тріумфує в Києві і на студії імені Олександра Довженка. Перша його картина – «Білий птах з чорною ознакою».

Юрій Іллєнко, режисер «Птаха…», пише сценарій разом із Іваном Миколайчуком. Ставлять зухвалу мету – підняти суперечливу, болючу тему антирадянського підпілля на Західній Україні. Головним героєм, якого мріяв зіграти Миколайчук, роблять саме інсургента, Ореста Дзвонаря. Сценарій пощастило затвердити. А от на знімальному майданчику розпочинаються бойові дії. Кінобюрократія не дає згоди на жодного запропонованого режисером актора. А Миколайчуку взагалі заборонили навіть думати про Ореста. Той, хто втілив світлий образ Кобзаря у фільмі Павличка і Денисенка, – це ж наш український радянський ідеал. Хіба може такий позитивний красень стати на бік ідейних ворогів КПРС?

Доводиться шукати непозитивного. Долю «Птаха…» великою мірою порятував Механтроп. Ступка після першої ролі назавжди зажив слави найпереконливішого сценічного злодія. Спочатку їде на київську студію на проби для епізодичної ролі. У величезному павільйоні йому наказують сісти на пліт. Та з автоматом у руках читати текст. Кричить, ніби зі сцени, з усієї сили: «Це мої гори!»

Кіногрупа регоче. Ситуацію розряджає Костянтин Степанков. Його в павільйоні поряд знімає Леонід Осика. Заспокоює кінодебютанта: «Спокійніше говори, синку… Як удома говори, ніби ти на кухні». Осика підказує Іллєнку – ось вам готовісінький Орест. Ступка повертається до Львова. Несподівано отримує звістку про отримання головної ролі: «Від цих слів я бігав по Львову, як ошпарений, не вірячи своєму щастю…»

Натурні зйомки провадять на Буковині, у Чернівецькій області, Вижницькому районі. Там дивовижно гарні ландшафти, я бачив їх на власні очі. Ступка живе на березі Черемошу. Його сусід – актор Василь Симчич, відомий після участі в картині «Захар Беркут». Його тричі засуджували до розстрілу. Кати Гітлера, Хорті, Сталіна. А Симчич вистояв. Його підтримка, настанови багато важать для кіноактора-початківця.

Любовні кадри з Даною, Ларисою Кадочниковою, знімають у печері. Партизан сміливо роздягається до пояса. Кадочникову вбирають у довгу білу сорочку до п'ят. Налагоджують камеру. Лунає команда Іллєнка: «Грайте кохання». Народний месник розгублюється. По-перше, навкруги купа мала народу. По-друге, кохати доводиться дружину режисера Іллєнка. А його крута вдача давно відома. Він під час зйомок «Тіней забутих предків» Сергія Параджанова на дуель викликав тільки через естетичні незгоди. А тут… Сердитий Іллєнко оголошує перерву. Кадочникова рятує репутацію борця за народне щастя Ореста. Пропонує коньяку. Ступка спочатку вагається. А раптом язик заплітатиметься? Все ж пристає на пропозицію партнерки. Починається невимушена розмова, яка логічно закінчується обіймами… Взагалі коньяк не належить до трунків-фаворитів Богдана Ступки. Він прихильник віскі, червоного вина, пива.

Сплав на плотах знімають без каскадерів. На першому йдуть справжні плотогони. їх одягають у такі самі, як у акторів, костюми. Кіногерої – на другому плоті. Біля них – оператор з камерою. У плотогонів знімають спину. Фас, крупним планом – довженківців. Одного разу Ступку мало не розчавлюють смерекові колоди, коли втрачає рівновагу. Підводний камінь зачепив весло. Весло Ступки вдаряє Миколайчука. Той кричить: «Чому ти б'єшся?» І кидає виразний сердитий погляд. Цього не було в сценарії. Імпровізація входить до фільму. В іншому дублі Орест за сценарієм стягує зброю з плоту і хутко застрибує на берег. На ноги актор чіпляє спеціальні шипи. Раптом, спіткнувшись, падає. З жахом спостерігає, як на нього летить наступний пліт. Ледве встигнув підхопитися. Міг поламати руки й ноги або й взагалі попрощатися з життям. Ця сцена до стрічки не увійшла. Наступного дня Ступка і Миколайчук переборюють свій страх,

щоб знову стати на плоти…

Ступка завважує: «Миколайчук мені дуже допомагав. Він грав роль старшого брата сім'ї Дзвонарів. Ми спілкувалися з ним не лише під час зйомок, але й після них. Купували вино, й Іван, немов Нострадамус, усю долю мені провістив. Він сказав, що після цього фільму я почну багато зніматися, що стану популярним не лише в СРСР, але й за кордоном… Іван ніколи мені не показував, що ревнує до ролі Ореста. В ім'я картини він відмовився від своїх акторських амбіцій. Ми дуже подружилися з Іваном. Разом їздили на прем'єру до Москви і раділи, що фільм тепло прийняли глядачі. До речі, завдяки «протеже» – Петру Юхимовичу Шелесту – картину не поклали на полицю. Я пригадую обговорення після кінопоказу на студії імені Олександра Довженка. Фільм подивилося все політбюро. Багато невтішного було сказано про шкідливість картини. І раптом встає Петро Юхимович і каже: "Я виріс у селі, і у нас піп був найграмотнішою людиною. Я не знаю, де ви бігали, а я особисто в дитинстві бігав за попом". Так що Шелест, можна сказати, став "хрещеним батьком" нашого фільму».

На львівській сцені продовжує під овації розкривати нові образи. У 1971-му Дон Жуан у «Камінному господарі» Лесі Українки. Київські журналісти спеціально оформляють відрядження до Львова заради цієї вистави. Театр під керівництвом Данченка постійно запрошують до Москви. Ступка знайомиться з московським театральним бомондом. Зокрема з Юрієм Яковлєвим, Михайлом Ульяновим. Ульянов був художнім керівником театру Вахтангова. Він з особливим пієтетом, захватом відгукується про український театр! Під час війни зачаровували виступи евакуйованих з України артистів у Тобольську, Омську. Як співали «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці…»! Як танцювали…

І на рідній, львівській сцені його оточують непересічні особистості. Наприклад, Борис Мірус. У 1948 році Міруса зараховують до трупи. Та вже за рік він опиняється у воркутинських концтаборах. У 57-му повертається до рідного театру. Протягом п'ятдесяти років створить понад двісті образів: «У 70-х роках у "Дамах і гусарах" (комедія 1825 року польського автора Фредо. – *Авт.)* я грав майора, а Богдан – поручика. Тоді він худенький був, а я для нього був Борисом Михайловичем. Уже тоді Ступка був дуже цікавим актором, відчувалося, що скоро виросте у справжнього майстра. Він людина запальна, творча фантазія в нього – колосальна. Завжди приносив на репетиції щось нове, з великим гумором людина…»

У 1973 році стається курйозний випадок: «Іде один із

прем'єрних спектаклів "Річарда III" у Львові. У третьому ряду сидять мої батьки, а в четвертому – знаменита актриса курбасівського «Березоля» Федорцева. Зала наповнена вщерть, я в ході п'єси казав слова: "Закон нам – меч, а совість нам – кулак!" – і в цю мить виймаю зброю з піхов, світять прожектори, дивлюся – в руці тільки рукоятка сама, підіймаю голову і бачу: меч летить у залу через оркестрову яму прямо на Федорцеву. Усі глядачі, як у тенісі, пригнулися, думають, ну все – трагедія в театрі. її вдарило, але вона тихенько меч під крісло опустила і сидить. Усі дивляться, ніхто не вбитий. А в кінці спектаклю, коли я вже із сокирою вибігав зі словами: "Коня, півцарства за коня!" – зал заздалегідь пригнувся».

Згадує, як непросто пролягав шлях від ролі до ролі, як чуйно опікувалися ним, допомагали старші колеги: «Так, змінююсь, і в кращий бік. Одні з віком стають дурнішими, інші чогось навчаються в житті. Я завжди підтримую талановитих людей. І як художній керівник, і як актор. Навіть якщо погано, завжди знайду, за що похвалити. Був такий актор Борис Васильович Романицький, корифей українського театру. Коли я працював над "Річардом III", мені було 33 роки. Він завжди на репетиціях сидів у залі, а потім кликав до себе в кабінет. І завжди свою тираду починав так: "На мою скромну думку, ви створені для цієї ролі, але у вас немає емоцій, темпераменту, логіки". Тобто нічого немає. Але перша фраза давала надію та бажання щось робити. Запам'ятовувалися лише перші слова, що я створений для цієї ролі! Це був добрий урок у житті. Користуюся ним у спілкуванні з іншими. Треба вміти підтримувати. Треба вміти робити добро і не чекати, що тобі хтось подякує. З роками став простіший у спілкуванні з людьми».

Після «Річарда III» його популярність зростає. Він опановує фахові вершини, про висоту яких одного разу драматург Горін відгукнеться наступним чином, зауваживши: «Якщо дати Ступці військово-польовий статут, то він і його прочитає так, що всі подумають, ніби це неопублікований Шекспір».

У 1975 році у Львові – прем'єра вистави за романом Олеся Гончара «Прапороносці». Композитор – Володимир Івасюк. Не зразу погодився Івасюк. Згодом написав пісню про полкове знамено за поезією воєнних літ Гончара. її наспівували в трупі театру всі, щойно розпочалися репетиції. Дехто – зі сльозами на очах. Тому що мотив нагадував пісні січових стрільців, які в той час були табу, заборонені партією та урядом. Данченко та Ступка ще від часів «Прапороносців» заньківчан назавжди вразили театрознавця, майбутнього міністра культури Росії Швидкого. Він вважає, що в українців – своєрідний мелос. Майже кожний –

співак. І саме історична заслуга талантів Данченка, Ступки полягає в тому, що вони об'єднали стихію українського музично-драматичного театру із загальносвітовим пошуком, надали своїм театральним новаціям всесвітнього звучання.

Сам Богдан Сильвестрович уже в XXI столітті висловить таку думку: «Якщо взяти російський театр, то це – просто драматичний театр. А українські театри – всі є музично-драматичними. Це в природі українського театру, й цуратися цього не потрібно. Так історично склалося, маємо таких творів більше, ніж будь-яка інша культура. Малоросійські опери, як от "Наталка Полтавка", стали називатися узагальнено – "музично-драматичні твори". А зараз з'явилося слово «мюзикл», що, власне, те ж саме. Українці – дуже співоча нація, і в нашому театрі досить акторів, що співають. Коли Михайло Олександрович Ульянов дивився "Енеїду", він дивувався – невже актори "поют живьем?" Але так! От зараз працюємо над "Сорочинським ярмарком", композитор – Олександр Злотник, а сюжет, звичайно, класичний, гоголівський. Ще будемо брати до постановки мюзикл "Людина з Ламанчі"… Маємо на оці поставити дуже цікавий новий мюзикл Ігоря Доклада – "Ірод". Звичайно, будемо робити й психологічні речі – за Чеховим, Ібсеном, Франком, Коцюбинським, от "Тіні забутих предків" зокрема. Там фолк дуже глибокий, там – предки, а предків треба знати».

У 1976 році Данченко ставить «Украдене щастя» Івана Франка. Хтось сприймає драму як повість про вічний трикутник, одна жінка проти двох мужчин. Хтось – як містичний трилер. Куди зникає Михайло Гурман із села? І хто ж насправді повертається? Привид? Микола Задорожний у постановці Данченка, образ якого стає сценічною візитною карткою, альтер его Богдана Ступки, для багатьох ветеранів-театралів асоціювався з Амвросієм Бучмою. Онука Бучми одного разу має довгу розмову з актором. З'ясувалося, хлопчиком він спостерігав з оркестрової ями гастролі франківців у Львові: «…Я переконуюсь, що Ступка напам'ять знає весь малюнок ролі Бучми до дрібниць, деталей та інтонацій! Увечері на виставі бачу, що Богдан не повторив свого кумира аж ні в чому. Знайшов свої власні пристосування, модуляції голосу, пластику! І це було до нестями талановито, точно, виразно!»

Ще один герой легендарної вистави, Федір Стригун, свідчить: «Для мене Ступка – найкращий партнер в "Украденому щасті" Франковий твір у постановці Данченка ще ніхто не переплюнув. Перші вистави ми зіграли у Львові 1976-го. Класичний трикутник. Миколу грав Ступка, Михайла – я, Анну – моя дружина Таїсія Литвиненко. І лише Данченко показав, що постраждалих у виставі троє, у Анни також украли її щастя. У львівському "Украденому

щасті" всі троє акторів були головними. Потім вистава разом із Ступкою і Данченком переїхала до столиці. У Києві наче все те саме – і постановка, і костюми. Але справжнім "Украдене щастя" було тільки у Львові…»

Богдан Сильвестрович – затятий футбольний уболівальник. Ця пристрасть стає в пригоді: «Я завжди важко працюю над ролями. Може, всього лише в одну або другу увійшов із першого прочитання чи репетиції. Перевтілюєшся лише тоді, коли знаходиш абсолютно іншу, відмінну від власної пластику героя. Дуже давно, працюючи над виставою "Украдене щастя", я помітив, як тренер київського «Динамо» Валерій Лобановський розхитується на лавці, хвилюючись під час матчу, і я запозичив ці рухи для мого героя Миколи Задорожного в його останній сцені з Михайлом Гурманом».

Уже в XXI столітті спробує сформулювати секрет легендарної постановки: «Так, вистава йде вже дуже давно. По-перше, вона психологічна, написана в стилі Ібсена і Чехова. Так, наприклад, у кінці першої дії чеховської «Чайки» Маша сидить у тиші й сама собі говорить: "Тихий ангел прилетел". А в кінці першої дії "Украденого щастя", коли Анна лишається сама, то шепоче: "Янголи понад хатою пролетіли". Ніхто цього, на жаль, не досліджує. І крім того, там такий класичний трикутник – двоє чоловіків і одна жінка. І дуже цікаві моральні речі. Це дуже цікаво психологічно розписано і зроблено в постановці Сергія Данченка. Можливо, з'явиться режисер, який матиме власне трактування, але, мені здається, поки що Сергія Володимировича, починаючи з його першої постановки "Украденого щастя" в 1976 році, ще ніхто не переплюнув».

Після репетицій та спектаклів Сергій Володимирович Данченко немов пригріває Богдана Сильвестровича коло себе. Розмови, буває, тривають до світанку. Зустрічаються біля львівського ТЮГу. Неквапно прямують до центру. До площі Ринок. Там якийсь магазинчик, де на вітрині написано: «Молоко»… Заходять в цю молочарню. Там не лише молоко, а ще й гаряче вино з корицею подають за копійки.

«– Ну що, по склянці?

– А може, іще по склянці?

– Ну давай…»

І весь час говорять про театр. їхні тодішні діалоги з Данченком зазвичай завжди вирулюють на «ідеологічний» шлях: мовляв, доки по-комуністичному, тобто безплатно?! Бідкається: «Сергію Володимировичу, хай там як, я один із провідних акторів, у мене і дружина, і дитина. Ну підніми зарплату хоча б карбованців на десять! Тому що дружина отримує всього

дев'яносто, а я сто десять…» Данченко заспокоює: «Та куди там? Головне, добре зіграй, а гроші в тебе потім будуть».

Так собі і теревенять цілісіньку ніч. Богдан Сильвестрович курить, часом уже й курити було нічого. Данченко ніколи не курив. Уже глуха ніч надворі. їхні дружини в тривозі, постійно телефонують одна одній. А вони все стоять біля палісадника під 12-м або 14-м під'їздом, продовжуючи суперечки на тему «Що таке театр, що таке мистецтво?». Якось посварилися. Але вже наступного дня Данченко підходить:

– Доброго дня! Ну й наговорив ти мені вчора такого… Хоч пам'ятаєш?

– Ні, не пам'ятаю.

– А я все пам'ятаю. Навіть не знав, що в тебе така коротка пам'ять.

Данченко лукавить. Завжди й усім умів прощати. Зазвичай казав: «Та вибачимо його, чого там…»

У 1978 році, коли його запрошують до Києва, наївно залишає театр одному режисерові, на якого покладає великі надії. Навіть вважає своїм побратимом. Та лиш Данченко пішов – його протеже притьмом знімає всі спектаклі Данченка з репертуару! Примхлива доля розвертається так, що «побратима» вирішують вигнати з партії. Отже, і з роботи. А Сергій Володимирович – депутат Верховної Ради України. І він бере свого невдячного колегу за руку, обходить усі високі кабінети, поки не рятує його. Такою він був людиною. Данченко не пам'ятав зла. Й іншим його ніколи не робив.

Ровеснику незалежності не поясниш, який це жебрацький сімейний дохід для середини 70-х: двісті карбованців. Що вражає мене особисто в спогадах Богдана Сильвестровича, то це його безперервні намагання розкрити характери своїх сучасників, суть світоглядних, творчих, естетичних конфліктів та шукань. Не віднайшов і натяку з його вуст на ремствування про страждання в полоні більшовицької окупації… У ті ж сімдесяті не один і не два, а взводи добре знаних мені особисто членів партії – українських радянських літераторів – отримували по декілька десятків тисяч карбованців гонорарів (а бувало і за сто тисяч) на рік, жили в багатокімнатних квартирах у центрі Києва. В його передмісті, Кончі Заспі, мали (чи стояли в черзі на їх купівлю) розкішні дачі з ділянками по півгектара. А тепер вони ридають від однієї згадки про червоний режим. Богдан Ступка ніколи не належав до міщанського, що обслуговує правлячі режими, істеблішменту. І в цьому він великий та достойний, як взірець незламності та добропорядності. А стосовно «літераторів-надлюдей» він уже в часи незалежної України висловиться коротко і влучно: «Тоді,

наприклад, була Спілка письменників, там писали про партію, про кон'юнктурні речі, їх завжди видавали, у них була свіжа копійка».

Остання прижиттєва постановка Данченка, «Пігмаліон» за Бернардом Шоу, відбудеться 16 листопада 2000 року на підмостках франківців. У 2007 році, на честь 70-річчя майстра, її покажуть на цій самій сцені. Богдан Сильвестрович підсумує: «Упродовж усього мого театрального життя я грав у багатьох різних режисерів театру і кіно. Сергій Данченко став моїм провідником у творчості. Тільки він справді побачив і розкрив мене. Побачив і розкрив те, чого я сам не бачив і не знав.

Сергій Данченко… Постановки цього великого майстра – завжди вчасні. Бо ж головна їх відмінність – атмосфера особливої духовності. "Життя людського духу" – лейтмотив кожної прем'єри Данченка. Головне в тому, що ось уже майже тридцять років його прем'єри-постановки не залишають байдужими…

Шекспір, Франко, Леся Українка, Чехов, Шолом-Алейхем в інтерпретації Данченка примушують глядача щиро поставити і відповісти на запитання: заради чого існує світ і людина в ньому? У чому сенс людського буття?»

Розділ четвертий
Франківчанин: 1978-1999

«Львів був моїм життєвим трампліном, а Київ став моїм польотом…»

Переїзд до Києва сприймає не без вагань. Юрій Яковлев дивується з того переїзду: «Ти залишаєш Львів, європейське місто». Свободолюбиве місто. За твердженням Віктюка, Богдан Ступка вихований так, що ота частина України, де він виріс, вона все життя мріяла про цю незалежність. Для неї було молитвою, аби це здійснилося… Він був із релігійної сім'ї, дуже релігійної, і тому він вірив у те, що це здійсниться… Він ніколи не був зі стадом, бо він був левом. І він був самотнім левом, який це добре знав. І коли Ступка поїхав до Києва, а Віктюк поїхав до Москви, то вони жартували, що вони обидва з одного гнізда, тож повинні будуть завжди туди повертатися… Вони завжди були пов'язані з цією землею.

Коли приїздить до Львова, любить вештатися його вуличками. Особливо за дощової днини. Вдягає калоші, бере парасолю, піднімає комір і вперед. У Києві прикипає серцем до будівлі рідного театру, затишного скверика поряд, подвір'я Софійського собору. А які місця улюблені у Львові? Стрийський парк, опера, театр Заньковецької.

Коли Данченка призначали художнім керівником франківців, режисер як умову своєї згоди поставив переїзд кількох акторів до столиці Української РСР. На прощальних зборах колективу заньківчан Ступка іронізує: «Якщо мені там не сподобається, повернуся до Львова». Хоча всім відома незмінна жорстока традиція львівського театру. Той, хто його залишає, мусить забути раз і назавжди шлях назад. Не роблять винятків навіть для народних артистів Радянського Союзу.

Київ зустрічає побутовим головним болем. Лариса Семенівна категорично відмовляється залишати Львів, доки чоловік не отримає ключі від квартири. Спочатку пропонують помешкання на Оболоні. Вмовляє дружину: «Там Дніпро, чисте повітря». Безрезультатно. Наступний варіант – Хрещатик: «Ти приїдеш подивитися?» З полегшенням чує: «На Хрещатик приїжджають не дивитися, а мешкати». Київ зустрічає іншим життєвим ритмом. Львівські богемні посиденьки тут не в моді. Після десятої вечора все завмирає. Зустрічає й інтригами недоброзичливців, яким

кортіло вижити небажаних для них гостей. Останні були не з лякливих: «Все вирішується на сцені!»

Крім Данченка і Ступки переїхав до столиці тільки Віталій Розстальний. Перша вершина, яку Богдан Сильвестрович подолав у Києві, – образ маляра в драмі Олексія Коломійця «Дикий Ангел». Прем'єра відбувається 27 січня 1979 року. Маляр ясно розтлумачує, чим заробіток відрізняється від зарплати: «Заробити – це те, що зверх зарплати… У мене – закон: зарплатня до копійки сім'ї, а навар – це вже моє». Навчає тонкощів ведення переговорів з класом ремонтерів: «Ближче до діла. Могорич! Потім розмова, таке правило трудящого». Афористично змальовує вічну біду нашого світосприйняття: «Кажете, хапаю? Хапають усі… Я належу до тих, хто наче краде і не краде. На межі… Для мене статті не знайдеш». Ділиться досвідом подружнього життя: «Оженишся – вже буде під боком міліціонер у спідниці».

Нещодавно я зустрів свою сусідку Оксану, дочку автора «Дикого Ангела». Вона підтвердила те, що не раз завважували театрознавці. Роль маляра Богдан Ступка зіграв неперевершено. Так казав сам Олексій Коломієць.

В травні 1979 року відбувається прем'єра київського «Украденого щастя». Усі дуже хвилювалися. У залі багато свідків постановок «Щастя…» на цій сцені Гната Юри в 1940-му та 1956 роках. Тоді грали корифеї: Амвросій Бучма, Наталя Ужвій, Володимир Добровольський, Дмитро Мілютенко, Ольга Кусенко, Микола Задніпровський. Данченко і його команда не розчаровують примхливу публіку. Підходить Наталя Ужвій. Богдан Сильвестрович не розуміє, чи іронію, чи похвалу з її уст чує: «Ну що ви граєте, ви граєте князя Мишкіна, Ісуса Христа». Падає на коліна, цілує поділ її сукні.

Далі – більше. Москва театральна капітулює перед зухвалістю Данченка, який приймає рішення покорити Білокам'яну оригінальною трактовкою «Дяді Вані» Чехова. Трагікомічно звучить, але навіть Чехова київський істеблішмент може зустріти в багнети. Та притьмом рвоне строчити кляузи керівникам партії та уряду. Атаку на українського міщанина слід починати з артпідготовки з Москви. Під час театрального сезону 79–80 років Данченко ставить «Дядю Ваню» спочатку в Москві. Таким чином страхує свою наступну постановку вже в Києві. Московська критика сприймає її на ура. Хвалять спектакль шеф усіх радянських письменників Марков, зірка балету Большого театру Максимова. Центральні газети друкують схвальні рецензії. З приводу назв цих газет ходив афоризм, ніби в «Правде» нема «Известий», а в «Известиях» – «Правды». Після цього українське начальство не насмілюється шукати натяків на сучасність або ж

антирадянських випадів. Хоча й кортить… Перипетії перших непростих років у Києві були викликані ще одним нюансом. Львів'ян перебазують до Києва за влади одного секретаря ЦК КПУ з ідеології. А в кінці сімдесятих того з тріском знімають, відправляють завідувати вузівською кафедрою. Прихід нового ідеолога, нової мітли вороги могли використати як привід «поміняти команди». Не вийшло. Не без допомоги Антона Павловича.

Підхід Данченка незвичний. Наголошує акторам, що чеховські герої, як дама з собачкою, ніколи не жили ні в Москві, ні в Петербурзі. Вони мешкають на межі України і Росії. Тож грайте ніби про себе… Богдану Сильвестровичу пояснює: «Ти не зрозумієш, що таке дядя Ваня. Тому що ти – народний, ти в кіно знімаєшся, в тебе – популярність. А дядя Ваня – просто керуючий, його ніхто не знає. Ти не зрозумієш цієї трагедії: коли можна якось вранці прокинутися, спустити ноги з ліжка на підлогу й сказати: "Господи, ким же я став у цьому житті!"».

Режисер не кричить, борони Боже, коли вважає доцільним зробити під час репетиції зауваження. Підводиться і робить вигляд, що просто йде поправити лампу. Далі, ніби мимохіть, випадково наближається до актора. Тет-а-тет ділиться з ним своїми міркуваннями. Так, щоб ніхто не чув. І сідає на місце. Ніхто не пригадає жодного поганого слова з вуст Данченка про акторів. За спогадами Богдана Сильвестровича, Данченко завжди чекає, допоки в душі митця «заспіває пташка», допоки він увійде в процес, розпалиться. Данченко бере до уваги, що, наприклад, Богдан Ступка не є прихильником довгих репетицій, безкінечних повторів. Йому треба все й одразу. Завжди спрямовує це його прагнення в потрібне, комфортне для його темпераменту русло. Той намагається змирити свій темперамент відповідно до розважливості режисера: «Талант – не гроші, не ковбаса, не шинка. Не вирахуєш, скільки відсотків його є. У когось проявляється швидко, у декого – поступово. Треба мати терпіння й чекати, коли прилетить цей птах».

У «Дяді Вані» грає Івана Петровича Войницького, дядю Ваню. Щойно починаються репетиції, навідується у Львів до батьків. Стає свідком того, як мама докоряє татові: «Я ж могла стати актрисою. У вісімнадцять років грала в театрі "Просвіти"! Але через ту дурнувату любов до тебе з баняками лишилася». Тато мовчить. Мама втирає сльози. І продовжує: «Якби всі були артистами, життя б зупинилося!» Ступка спостерігає за ними і розуміє, як гратиме Войницького. Збагнув, що його мама – дядя Ваня. За характером, долею. Тато часто його хвалить. А мама часто критикує. І за те, що на сцені засовував руки в кишені.

Каже, якщо хоч раз на сцені запхає руки в кишені, уночі їх повідриває. Якось зі сцени бачить у залі маму. Жодного разу на запхав руки в кишеню, хоча заважають, мов поприв'язувані. У «Дяді Вані» Ужвій грає маму Войницького. Якось бере сценічного сина за руку і каже: «Ну що я тут граю – таку фітюлічку, невеличку роль. Я б ще могла зіграти вашу коханку». Згадуватиме цю теплу руку не раз. І її девіз: театр Франка – це дім і сім'я. Доповнить її гасло – це й робота. Сприятиме увічненню корифеїв. Біля театру встановлять пам'ятники Миколі Яковченку, Гнатові Юрі в образі Швейка. Мріятиме про пантеон. І місце обере. Не у скверику: «З іншого боку площі, за пам'ятником патрону нашого театру Іванові Франку. Там маємо встановити монументи всім корифеям-франківцям. Треба продумати, як це зробити органічно, щоб вийшов цілий скульптурний ансамбль».

Перемоги чергуються з поразками. Ще в 60-х Данченко намагається ставити «Життя Галілея» Бертольда Брехта. Переклад належить перу Василя Стуса. Стус опиняється за колючим дротом. За компанію і Брехта оголошують неблагонадійним. Разом із Галілеєм та Стусом. На початку вісімдесятих протегує молодому режисерові Валентину Козьменкові-Делінде. Той здійснює постановку памфлета Брехта «Кар'єра Артуро Уі» на малій сцені франківчан. Роль Артуро Уї виконує Богдан Сильвестрович. На так званих «закритих прогонах» у залі ніде впасти – не яблуку, навіть горішкові. У виставі грає Михайло Крамар, славнозвісний виконавець кіноролі Стецька. їм належить мізансцена, де худорлявий Ступка, Артуро, колише на руках опецькуватого Крамаря, Догсборо. Українському радянському культурному істеблішменту не до гумору. Він плете інтриги, як несамовитий, він заздрісний та підлий, як Артуро. Починаються свіжоспечені доноси. Партія і уряд УРСР відкрито заборонити Брехта не наважуються. Адже його памфлет – антифашистський. Рятують пожежники і забороняють малу сцену. Отже, й Брехта. Знову «за компанію». Ступку не зламати. За ним – актори. Рідна сцена: «Contra spem spero. Сподіваюсь і вірю. Я їх дуже люблю, я люблю акторів, дуже люблю. Розумію кожного. Бо, як казала моя бабуся-небіжка: "Кожен має свої мухи в носі". Я на ці мухи в носі не звертаю уваги, бо в мене теж є свої мухи в носі. Мені головне, який ти на сцені. Ти талановитий – мені це найголовніше. А решта… Не можна людину сприймати за одним вчинком, воно ще молоде, дурне, тому зробило поганий вчинок, а головне – талант. Не будеш свої мухи показувати на сцені, вони десь там, за кулісами, серед нашої братви, як то кажуть, залишаться. Тому я думаю, що є перспектива у театрі».

Наріжним каменем радянської системи були колективна

безвідповідальність та різноманітні кампанії. За часів генсека Андропова вирішують вдень перевіряти, хто стрижеться в перукарні, сидить у кінозалі чи париться в лазні. Мовляв, є прогульники між вами, ми знаємо. Тоді ж франківців, як овечу отару, заганяють на збори. Ступка замість партеру обирає скромне місце в ложі бенуар. Богдан Сильвестрович – чоловік позапартійний. Не доріс до згуртованих рядів членів КПРС, її бойового загону – Компартії України. Директор і голова парткому довго й нудно товчуть воду в ступі. Нагорі відповідальні товариші порадилися й вирішили, що в театрі необхідна якась контрольна комісія: «Гайки позакручувати». І тому всі ми як один… Хто дрімає, хто думає про щось своє… Богданові Сильвестровичу уривається терпець: «Ну добре, створимо комісію, аби слідкувала за нами. А потім? Комісію слідкування за першою комісією? Де ж знайти тоді час для нових вистав, нових образів?»

Зал завмирає. З одного боку – митець, який давно вже став на один щабель з такими велетами українського театру, як Кропивницький, Саксаганський, Курбас. До того ж лауреат Державної премії СРСР 1980 року за виконання ролей маляра та Войницького в драмах Коломійця та Чехова. З другого – грізний, як деус екс махіна, посланець партії та уряду, директор. Останній за словом в кишеню не лізе: «Ступка! Якщо ви гадаєте, що незамінні, – ми швидко знайдемо вам заміну. Не наш ви». Знайомі інтонації! Коли, починаючи з 1999 року, Богдан Сильвестрович стає зіркою світового, зокрема російського, кіно, ці ж нотки подекуди звучать так само безапеляційно: «Не наш він». То в Гофмана, навіть не в поляка, знімається. То в Бортка, прости Господи, і в комуніста і в пасинка Олександра Корнійчука!

Важко повірити, але за межами кіл театрофілів Богдан Ступка у вісімдесятих не сильно знаний у Києві. Він постійно знімається в кіно, але тодішніми ролями не зажив всенародної слави, як Степанков. Навіть заздрить, коли в Костя Петровича весь час просять на вулиці автограф. Степанков називає товариша «Джеймс Бодь».

У 1982 році Сергій Бондарчук завершує картину «Червоні дзвони» про революційний 1917 рік. Богдан Сильвестрович грає другорядну роль. Його Олександр Керенський програв на всіх фронтах. Але саме образ Керенського критики вважають чи не найбільшим досягненням стрічки, яка на Каннському фестивалі зазнала фіаско. Син Бондарчука, Федір, згадує: «Для того часу те, як він «зробив» свою роль – технічно, по-акторськи, – це вищий пілотаж, що він творив тоді в кадрі. Для мене він був неймовірно цікавий».

Слово Богданові Сильвестровичу: «Знімали в Пітері в

Таврійському палаці, де Держдума засідала ще до революції. Нагнали величезну масовку, чоловік 200–250, я на трибуні проголошую промову. Зйомка зупиняється, ми з Бондарчуком виходимо поговорити. Він намагається спрямувати мої зусилля не на традиційне або логічне, а на підсвідоме сприйняття мистецтва. Знову починаємо масштабну зйомку, коли після слів "Тихо, мотор" чути лише стрекотання камери. І ось я темпераментно читаю свій монолог, а він досить довгий, як раптом відчуваю, що на кінчик носа скотилася горошинка поту. Усе, думаю, зіпсовано кадр, треба зупинятися, але в останній момент пальцем проводжу по носі і продовжую: "Ці групки, ці партії…" – і так до кінця. Звучить «стоп», Бондарчук показує, що знято добре і навіть переозвучувати не будемо, піде синхронний запис. Усе це вийшло в мене підсвідомо, а результат – очікуваний режисером».

Митець узагалі скептично ставиться до терміна «другорядна роль»: «Можна зробити епізод "кушать подано". Колись Амвросій Максиміліанович Бучма, що починав у "Руській бесіді" у Львові, а потім тут корифеєм і потрясаючим актором був, у перший свій вихід мав подати вино. Піднос, бокал вина. Він виходив і йшов до якогось графа, щоб це поставити на стіл. Він собі зробив етюд, що він п'яний. Він ішов до нього три хвилини. Три хвилини на сцені – це як три години в житті. Цей актор, який грав графа, був незадоволений. Публіка аплодує, а в цього заздрість. У кожного є заздрість, але треба вміти її задушити. Задушити її і не займатися цими дурними справами, бо я вважаю, що найкраще – це є мистецтво. А мистецтво – це річ підсвідома. Це не логіка. Ми можемо домовитись, що я вас люблю. За п'єсою я вас люблю, а ви мене ні, я вас добиваюся. Це логіка. А як це зробити? Як? От тоді пускається все під кору, в підсвідомість, і починається імпровізація. Якщо ти зумієш зафіксувати цю імпровізацію, то ти – щасливий чоловік, бо ти зміг це зробити».

У 1983 році в театрі з'являється режисер-дебютант Сергій Проскурня. Богдан Сильвестрович уважно оглядає прибульця й зауважує: «Нарешті в театрі з'явилися вуха». У Проскурні справді – найбільші вуха в театрі. Він зацікавлено спостерігає, як Богдан Сильвестрович у кожній ролі шукає її зерно. Якийсь характерний жест, предмет, деталь. Коли працюють над «Енеїдою» – таким зерном стає перо, яким Котляревський пише український переспів поеми Вергілія. Митець і диригує тим пером, і лоскоче. Прем'єра «Енеї'ди» в 1986 році викличе достоту скепсису. Особливо стосовно гри Богдана Сильвестровича. Скажуть, це не ті герої. Який це Котляревський? Хіба він такий буває? А Ступка ще планував станцювати брейк-данс?!

Проскурню зачарував Богдан Ступка: «Він, як ніхто, вмів

носити капелюха, що зближувало його з моїми уявленнями про стиль Леся Курбаса. Учень Бориса Тягна, він за школою був «онуком» Курбаса. А ще й львівський парубоцький шик, що був на межі батярства та академічного фасону, а ще гени, а ще – юнацькі враження від моря музики, що оточувало його… Його гострий розум, який часом колючими іскорками вилітав з примружених очей, його пластика, часом карколомна у вихилясах, його голос, що вмів оксамитово загортати, а міг і фальцетно витончуватися, – ось Богдан Сильвестрович. Для тих, хто наслідує Курбасівську традицію українського театру, неймовірним здався факт переїзду Ступки до Києва, у тоді консервативний і заплісняві театр імені Франка. Це ж треба таке: поєднати європейську за суттю театральну школу, яку й представляли Сергій Данченко – тоді вже режисер – у тандемі із Богданом Ступкою, з театром натуралістично-традиційним. Мало хто згадає, що до кінця 70-х до придворного театру цього публіка не ходила. Призначення Данченка головним режисером та переїзд до Києва Богдана Ступки, Віталія Розстального – зі Львова, Володимира Оглобліна, Валерія Івченка – з Харкова, а поряд із цим – відкриття нових театрів: Молодіжного, Драми і комедії, Естради – це ж була справжня революція! Й досі дивуюсь, як на це пішла компартія… Саме на тлі цих подій та протиріч і народжувалася нова театральна стилістика, і Богдан Ступка став фронтменом цього процесу. Вродженим інтелігентом був Ступчин дядя Ваня – з його пронизливим монологом "а я б міг стати Шопенгауером!.." А поряд, у "Дикому Ангелі" – маленька роль сантехніка, неймовірно гротескова і трагічна. І звичайно ж, Артуро Уї у легендарній виставі Валентина Козьменка-Делінде на малій сцені театру Франка. Роль ця, як і вся вистава, була маніфестом нового українського театру. Ступка наче брав тебе всього, гіпнотично оволодівав твоєю волею і вів лабіринтами страху, народжуючи усвідомлення власної беззахисності в тоталітарному світі».

У Київському театральному інституті імені Карпенка-Карого вчиться аж сімнадцять років! Його кілька разів виганяли з театрознавчого факультету, а потім знову поновлювали. І тільки Ростислав Пилипчук, обійнявши посаду ректора, зумів примусити горе-студента добігти фінішу. Вічний студент гордо прямує на останній екзамен: «Що це за знання – вчитися чотири роки? А от сімнадцять!» У 1984 році нарешті складає держіспит у Київському театральному. Голова держкомісії карпенківців Ада Роговцева спантеличена: «Богдане, чому ти за партою? Сідай за стіл до нас!» Майбутній театрознавець гордо відмовляється. Сьогодні в нього захист дипломної роботи: «Мій Микола Задорожний».

Самодурство українських бюрократів, захланність,

заздрісність і дріб'язковість місцевого радкультістеблішменту (який 1991 року миттєво перефарбується в антирадянський) штовхають до Москви. У 1985 році Богдан Сильвестрович уже за крок від радикального рішення. Навіть приїжджає з Ларисою Семенівною до директора театру імені Моссовета узгоджувати побутові, організаційні питання. І тут читає спогади про народного артиста СРСР Михайла Романова. У 1963 році той залишає рідний Київський театр імені Лесі Українки заради… того самого театру імені Моссовета. Репетирує роль із Вірою Марецькою, московською зіркою, яка має чотири Сталінські премії. І несподівано йде з життя в готельному номері.

Богдан Ступка вірить у містику. Він помисливий. І ще відчуває, що московські підмостки – чужі. Адже він усіма фібрами артист український…

Друга половина 80-х принесла горбачовські реформи. Це солодке слово «свобода»… Олексій Кужельний відкриває в Києві перший в СРСР, перший на одній шостій частині земної суші ангажементний театр, майстерню «Сузір'я». Як на Бродвеї, сюди запрошують виконавців за контрактом. Перший твір у революційних стінах присвячений Григорію Сковороді. Сковороду грає ще один філософ. Богдан Ступка. Він рідко реагує на політичні гасла чи протистояння. Але як заговорить – тримайся. З приводу протиставлення західників східнякам кидає репліку: «У всіх тече червона кров. І якщо вколоти – всім буде боляче».

Закликає молодь невтомно вчитися: «Аби відрізняти, що воно таке – солодке, а що – гірке, адже, щоб пізнати солодке, треба пізнати гірке, як казав Григорій Савич. "Завоюй земной весь шар, будь народам многим цар, что тебе то помагает, аще внутрь душа ридает. Когда ти невесел, то ти подл и зол". Ми замало його знаємо, чув навіть таку репліку – "Григорій бесполий, кому він потрібний?" Але на Старому Арбаті в Москві до мене якось підійшов молодий чоловік і спитав, чи не пораджу я, де можна дістати почитати Сковороду».

Кужельний – вірний прихильник творчості митця: «Мені поталанило бути режисером вистав, у яких Ступка грав Шевченка і Сковороду. Він аж ніяк не намагався в них перевтілитися. Розвідки з гримом, ходою, манерою говорити спочатку вибудовували канал довіри до його проб. І раптом, за кілька тижнів до прем'єри відбувалася реінкарнація його героя. Саме так – реінкарнація, між актором і персонажем не залишалося ніякої розбіжності. Людина, яка здатна оживляти тих, хто давно пішов, здавалася мені безсмертною. Тепер я в цьому абсолютно певен. Шевченко, Сковорода, Котляревський, створені талантом Ступки, ніколи не зникнуть із пам'яті глядачів. І не тільки історичні

персонажі, а й літературні герої в його виконанні набували повноцінності надсценічного існування».

У 1985 році ступає на акторський шлях син, Остап. Знімається вперше в кіно. Згодом прийде в трупу франківців. Батько ніколи не робить йому зауважень. Не мучить нотаціями. За одним винятком. Коли Остап не зумів знайти міру під час святкування вступу на перший курс Київського театрального. Довелося «зауважити» в ручному режимі. Богдан Сильвестрович не сумнівається, що син усі ґулі має набити сам. Так навчав і його самого батько, Сильвестр Ступка: «Коли я надумав стати актором, то він досить критично до цього поставився і нічим не допомагав. Це правильно, бо в нашій професії потрібно мати сильний характер, щоб чогось досягнути. Актор, з одного боку, м'яка губка, а з другого – вольова людина. Це дуже важка праця, насильство над собою: змінюєш ходу, звички, мелодику мови. Якщо треба для ролі, то калікою станеш. Наприклад, коли грав Річарда ІІІ, у якого була скалічена рука, то навіть ховав її під плащем, а коли витягував, то вона була покручена. Після вистави друзі її вправляли».

Лариса Семенівна завжди поруч: «Я ж на зйомки не їздила, лише єдиний раз у Карпати, де Іван Миколайчук знімав фільм "Білий птах з чорною ознакою". Але на всі спектаклі за участю моїх чоловіків ходжу щоразу. Вони цікавляться моєю думкою і дозволяють робити їм зауваження. Поки виходять грати на сцену, десять разів підкажу: "Остапе, там не говори так голосно", "Богдане, тут задовго витримуєш паузу". Коли режисер Сергій Данченко ставив "Короля Річарда ІІІ", в одному епізоді Ступка в ролі короля сидить скалічений, потворний і потім поволі піднімається спиною до залу. Тоді делікатно зауважила: "Богдане, поруч із тобою стоїть партнер. Мабуть, краще обпертися на його руку і вставати обличчям до глядача. Ти ж король!" Я завжди наполягала, аби в Богдана і Остапа був режим… Мої відвідини спектаклів є не тільки своєрідною підтримкою. Передусім, це допомагає вловити настрій, душевний стан моїх рідних, дещо переоцінити, переосмислити, зрозуміти. Глядач бачить їх вжитими в театральні образи, я ж сприймаю їх у щоденному житті. Інколи можу півгодини з Богданом розмовляти на кухні – він мене не чує. Аж іде у справах, тоді зателефонує і попросить нагадати, про що, власне, вранці йшлося… Богдан дуже важко спить. Уві сні щоразу переживає свої ролі, аж судина пульсує на його чолі. Зізнаюся, що мій чоловік не готує, не прибирає, не пере, продукти не приносить. Я постійно ходжу на один і той самий ринок – знаю всіх бабусь, постою, порозмовляю з ними, поторгуюся. Єдиний раз прийшла туди з Богданом. Його всі

впізнали, зачіпали, віталися. Тепер на ринку мені в ціні не поступаються і весь час запитують: "Як там ваш Ступка?"».

До 1987 року мешкає у двокімнатній квартирі на Хрещатику, біля Бессарабки. На обід ходить додому. Якось у середині 80-х років зустрічає його Ірина Молостова: «Богдан, а ты знаешь, что Виталий Коротич уезжает в Москву? На углу улицы Заньковецкой освобождается квартира».

Володимир Мельниченко розповідає: «Я був активним свідком історії з отриманням Ступкою нинішньої квартири. Театр звернувся з проханням у відповідні інстанції. Знаменитому артисту важко було відмовити, проте, очевидячки, на цю квартиру претендував якийсь чиновницький авторитет. Тому Ступці наче й не відмовляли, але й не вирішували питання. Тяганина була довгою, й стало ясно, що Богдан Сильвестрович втрачає можливість отримати квартиру зовсім поряд із театром. Я тоді працював у ЦК Компартії України й був знайомий з Валерієм Врублевським – помічником першого секретаря ЦК Володимира Васильовича Щербицького. До нього й звернувся по допомогу. Прізвище Ступки прозвучало для Валерія Костянтиновича як пароль, і він одразу попросив мене зайти до нього й розповісти про суть справи. Потім, ні на мить не відкладаючи, зайшов до Щербицького і через кілька хвилин повернувся. Питання було вирішене. Володимир Васильович сказав, що такому прекрасному артисту, як Богдан Ступка, не можна не допомогти. І допоміг. Артист живе у фантастичному, а може, й містичному місці – на розі вулиць Станіславського й Заньковецької! Вулиця Станіславського, мабуть, найкоротша в місті, зачаровує кожного своєю тихою красою й несуєтністю. З одного боку ростуть каштани, й у травні з балкона квартири Ступки видно безліч яскравих свічок над зеленою густою кроною; з протилежного боку – липи, й улітку з того ж балкона можна милуватися золотим липовим квітом, квітом, який паморочить голову медовим ароматом. До речі, Ступка згадав про свою вулицю у виступі в Москві при врученні йому премії Станіславського в 1996 році. «Я сподівався на те, що саме так і має бути, – сказав тоді Богдан Сильвестрович, – бо ж я не тільки шаную великого Станіславського, не тільки сповідую його принципи, але й живу на вулиці Станіславського, зарядженій енергетикою його імені».

Прем'єра нового шедевра, «Тев'є-Тевеля», відбувається 23 грудня 1989 року в театрі імені Франка. Постановник – Данченко. Тев'є – Ступка. Богдан Сильвестрович самокритично визнає, що іноді на інших виставах люди, не розуміючи, що діється на підмостках, крутяться, зітхають. На «Тев'є…» комар пролітає – чути. І ще чути і сміх, і сльози! Богдан Сильвестрович свідчить

про неперeсічну роль ансамблю творців «Тев'є…»: прекрасне інсценування – Григорій Горін, чудова музика – Михайло Глуз, декорації – Данило Лідер. Містечкові танці ставить Борис Каменькович, чоловік Ірини Молостової, зірки української режисури, їхній син Євген Каменькович 2012 року очолить після смерті Фоменка у Москві театр «Майстерня Петра Фоменка».

А майстерня Богдана Сильвестровича не має стін: «Гуляючи вулицями, вдивляюся в обличчя, а потім на сцені трансформую побачене. Іноді важко пояснити теоретично, яка деталь перевертає всю роль. Я розглядав фотографії відомого єврейського актора Соломона Міхоелса, і його природно подовжена щелепа допомогла мені в роботі над спектаклем «Тев'є-Тевель». Навіть московські критики відразу це помітили, написавши в рецензіях після виступу нашого театру на гастролях: «Коли дивишся на його нижню щелепу, то відчуваєш, неначе з'являється Соломон Михайлович».

У 1990–1991 роках на екрани виходять три картини, де грає яскраво, як на рідній сцені: «Микола Вавилов», «Із життя Остапа Вишні», «Нині прославився син людський».

Про роль Трохима Лисенка в телесеріалі «Вавилов…» розмірковує так: «Диявол – це зворотний бік. З ним людині навіть цікавіше, бо ж він спокушає, він різноманітний. Мені видається, добро – це свідома установка на поборення, подолання злого, спроба гармонізувати себе, поставити під Божий контроль. Одначе людині завжди хочеться цю узду послабити, пограти, повибрикувати. Ось тут диявол і підступає».

«Вавилова…» знімають у волинському селі Стобихва. Щоранку приїжджає автобус із написом «Мосфільм», місцеві жителі, дорослі й діти, масовка, розсідаються з почуттям зоряності. Один епізод займає кілька хвилин. А репетиції тривають цілих три дні. Це – сцена приїзду в напіввимерле від голоду село академіка Лисенка! Він виїжджав з-під Панської гори. Тринадцятирічна дівчина зустрічала його хлібом-сіллю. Побудували сцену, з якої й виступав Ступка-Лисенко… Пам'ятаю, що на сцені стояв великий портрет Сталіна у вінку з колосся. І Ніна Усатова, що грала головиху колгоспу, все ходила навколо нього із жмутом жита в руках й відганяла мух. Масовка: селяни слухають промову Лисенка про те, як він буде селекціонувати…

Увечері дівчина, яка віншувала академіка, стурбовано підходить до режисера Прошкіна: «Слухала я, слухала… Олександре Олександровичу! Ну хай уже Ступка і грає таку негативну роль… Але ж грає талановито – ще наші люди повірять у єресь, яку говорить від імені Лисенка!» Прошкін пояснює, що ані слова не вигадав. Піднімав архіви – роль Лисенка списана з його

справжніх промов. Волинянка пригадує: «Ступка виступав натхненно, так перевтілювався, аж мороз за шкірою брав: живий Лисенко! Зйомки часто зупиняли – режисер домагався досконалості. Ступка ні разу не розсердився, а після команди «Мотор!» знову і знову читав свою доповідь так само натхненно… Ним захоплювалися; ми, діти, розуміли, відчували, що це великий артист. У перервах ішов між люди, жартував, цікавився, як живуть… Не було в ньому ні краплі «зірковості». Фотографувався з усіма, хто тільки хотів. Охоче підписував потім знімки. А то йшов навприсядки, навчаючи чоловіків, як правильно танцювати гопака…»

Богдан Сильвестрович пригадує: «Якось режисер Юрій Іллєнко запитав мене: що таке актор у кіно? Я відповів, що камеру треба відчувати, як жінку, любити всім серцем. А Юра додав, що кожний кадр треба грати так, немов він останній і найтрагічніший. Далеко не завжди це буває просто. Адже не секрет, що іноді, наприклад, доводиться освідчуватися в коханні відсутній на знімальному майданчику партнерці. А я дуже люблю безпосередню реакцію, підігравати акторам уже перед камерою. Проте, із другого боку, в картинах часто збираються актори різних шкіл, і це взаємно доповнює нас у розкритті образів. У кіно – величезне поле для імпровізації. Наприклад, коли знімали «Миколу Вавилова», я так себе поводив, що режисер Олександр Прошкін просив поберегти емоції, боявся, що перегорю, доки запустять камеру. Він казав, що знімати епізоди з Лисенком ішов, як на свято, а з Вавиловим – як на каторгу».

У 1991 році святкує півстолітній ювілей у Львові. У майстерні художника Євгена Безніска та його дружини, скульптора Теодозії Бриж. Тут святкували на початку 60-х свої заручини Іван та Марія Драчі. Того ж року у Львові знімається у фільмі Олега Бійми «Гріх» за твором Винниченка. Бійма пригадує, що за кілька днів до приїзду Богдана Сильвестровича в нього псувався настрій. У них була ніби безкінечна суперечка – хто кращий? Великий Ступка чи маловідомий Бійма. Ступка іноді зривається: «Усе, повертаюся до Києва!» Постановник стрічки огризається: «Скатертю дорога!»

У 1992 році в Єрусалимі, біля Стіни Плачу, Богдан Ступка пише записку. Як годиться, лишає її в розколині Стіни. Він пише: «Я вже грав "Тев'є…" в Москві, Мюнхені, Львові, Воронежі, інших містах. Але не було ще "Тев'є…" в Єрусалимі. Не було – в Нью-Йорку. Господи, допоможи мені зіграти в цих містах. Як говорив Тевель: "Якби я був Ротшильд". За одинадцять років по тому здійсниться мрія. «Тев'є…» збере аншлаг, ущерть заповнену залу на півтори тисячі глядачів на Брайтоні. У 1993 році Богдана

Сильвестровича нагороджують Шевченківською премією: «Вона для мене дуже дорога. Я її дуже і дуже пізно отримав… Причому символічно – за Шолом-Алейхемового "Тев'є-Тевеля". У 1993 році грає голову КДБ Володимира Семичастного, одного з учасників заколоту 1964 року проти Микити Хрущова, – справжнього кар'єрного генія: у тридцять сім років став босом радянських чекістів. Мені цей персонаж запам'ятався непідробною багатоликістю. Наприкінці 70-х я жив в одному будинку з Віктором Ґонтарем, зятем Хрущова. За його словами, справжня причина падіння Семичастного з посади в 1967 році полягала в тому, що Брежнєв не міг йому пробачити коливання до останнього – на чий бік пристати в 64-му.

У 1993 році втрачає батька: «Коли я вже грав у Львівському театрі, мати, як правило, була критиком, перелічуючи усі мої недоліки. Батько сидів, слухав, а потім казав: "Що ти, Маріє… Наш син – ого-го-о! А ти дурниці говориш…" Батько був скромною, делікатною людиною… Був оптимістом. Згадую, як наприкінці 70-х років, коли я жив у невеличкій квартирі на Хрещатику, батько приїхав до мене. Він і тоді, коли працював, заробляв небагато, найвища зарплата – 110 карбованців, а пенсію мав лише 52 карбованці 20 копійок. Жили небагато, і батько чимало часу приділяв консервації всіляких овочів. Отож і привіз мені солоних огірків, квашеної капусти й бутель самогону. Піднімаємося в ліфті до квартири, і я питаю Сильвестра: "Батьку, як життя?" Мій жартівливо-мудрий батько відповів, трохи перефразовуючи Сталіна: "Жить стало лучше, жить стало смешней". Батьків життєвий гумор навчив мене того, що, володіючи ним, людина стає стійкішою й живучішою в цьому нелегкому житті. Як і батько, спасибі йому, живу з гумором…»

У середині 90-х Бійма і Ступка зустрічаються знов у Львові на зйомках картини «Пастка» за мотивами повісті Івана Франка. Вони вже притерлися, звикли один до одного, працюють, як у хорі співають. Вечорами Богдан Сильвестрович режисера не відпускає від себе. Одного разу підводить його до Театру юного глядача. Оповідає, що саме тут, у маленькій адміністраторській, мешкав автор «Тев'є…». Місто Лева прихистило Шолом-Алейхема, вигнанця з чорносотенної царської Росії.

У 1995 році киян розважають рекламні «біг-морди» антрепризної постановки Андрія Жолдака за мотивами «Хто боїться Вірджинії Вульф». На рекламних щитах назва «Не боюся сірого вовка» суцільний епатаж: образ Ади Роговцевої доповнюють вуса, а Богдана Сильвестровича – цицьки та ліфчик. У Жолдака він перевдягається в дамську сукню, на голові – парик. Консервативний глядач у шоці: «Ніби серйозний артист, а тут

випендрюється, панянку зображає».

Ступка так тлумачить свої вчинки: «А я ніколи й не відмовлявся від експериментів. Бо без експериментів нема прогресу. Навіть у 20-ті роки, під керівництвом Гната Юри, наш театр не відмовлявся від новацій – тут ставили і Гауптмана, і Метерлінка. Гнат Юра, так само як і Лесь Курбас, мріяв про український європейський театр. Та й починали вони разом, але потім їхні творчі шляхи розійшлися. Проте кожен із них творив український театр. Я продовжую традиції театру Гната Юри і також продовжую традиції Леся Курбаса. Мій педагог акторської майстерності – учень Курбаса, Борис Хомич Тягно. Він викладав в студії театру Марії Заньковецької, де я вчився, був головним режисером цього театру. Він дуже багато нам, акторам-початківцям, розповідав, що таке Курбас, що таке форма. Через зміст можна йти до форми, і навпаки, від форми – до змісту. Чи не так? А в ті часи це слово було ледь не заборонене, від нього був один крок до звинувачень у формалізмі. Я вважаю, формалізм – це там, де нема душі. Отже, вже десь у 59-му ми знали про Курбаса дуже багато, і найголовніше, ми вже знали, що він – не ворог народу. Так вийшло, що я – учень учня Курбаса. Отже, в певному сенсі я можу себе назвати навіть онуком Леся Курбаса. Для мене головне в театрі – актор».

Мельниченко приходить до товариша святкувати його 55 літ: «Пам'ятаю, як пройшов у Ступки день його 55-річчя, коли він ніяк не міг поїхати вчасно до мами, бо в Україні широко відзначалася стосорокова річниця від дня народження Івана Франка. А Богдан Ступка також народився в один день із ним… Відбувся урочистий ювілейний вечір і прекрасний концерт, режисером-постановником якого був Сергій Данченко. Програму цього концерту, що мав назву "Встане славна мати Україна…" я зберігаю як прекрасну згадку про високе мистецтво. Тоді чудово співали пісні на слова Франка Дмитро Гнатюк, Іван Пономаренко, Валентина Степова; Франкові твори проникливо читали Лариса Кадирова, Святослав Максимчук, Микола Шкарабан, Георгій Морозюк; від імені Івана Франка прекрасно виступав Роман Іваницький, задушевно грав Державний оркестр народних інструментів України (диригент Віктор Гуцал)… Незабутнє враження залишив уривок зі спектаклю "Украдене щастя", який того ж дня йшов на франківській сцені 307-й раз (!) у виконанні блискучого тріо: Богдан Ступка (Микола), Степан Олексенко (Михайло) і Лариса Хоролець (Анна). Після концерту там-таки в театрі зібралися друзі й колеги, щоб привітати Богдана Сильвестровича з 55-річчям. Були щирі слова, подарунки, квіти (букет від Президента України Богдан Сильвестрович отримав ще зранку). З театру Ступка й

поїхав на вокзал до львівського поїзда…»

У 1997 році на франківські підмостки виходить «Король Лір». Знову Шекспір: «Це щось таке хвилююче, таке захмільне, що стаєш, наче переліплений наново з глини Адам, і починаєш творити в собі і собою того відомого всім персонажа, але не такого, яким він був до тебе. Подібне я відчував. Коли брався до ролей Річарда III та Ліра. Першого колись могутньо зіграв Лоуренс Олів'є, другого – Соломон Міхоелс. У "Річарді III" я шукав засоби, як би проявити і підтвердити, що Господь сотворив і ката, і жертви для нього». В 1969 році заньківчани ставили «Ліра…». Там грає Едмунда: «Мій герой був для мене як антипод Ліра, для якого жага влади стала метою життя. Тоді не міг і передбачити, що коли-небудь зіграю короля Ліра. Я вдячний Сергієві Володимировичу, що він зацікавився п'єсою і побачив мене в головній ролі. Проте насправді Лірові – за вісімдесят, але в цьому віці грати таку роль уже важко, вона дуже виснажлива. Під час репетицій думав, що, напевно, не треба було і братися, там багато підводних каменів. Здається, я зрозумів задум Данченка: від театру королів – до театру блазнів. Добре, що прем'єру ми готували не поспішаючи, вдумливо, серйозно. Темпу набирали поступово: сценарій, музика, костюми – все було у взаємодії. Можливо, перша частина вийшла дещо задовгою, але закінчити бурею, а потім зробити перерву, щоб глядачі пішли у буфет, було б неправильно. Тому дія триває майже без перерви – "Біль іде все вище, до серця". Я довго шукав, як показати біль серця, не торкаючись до нього. Рішення прийшло несподівано: це – стиснення скорчених пальців лівої руки. Так з'явилося пульсуюче серце короля».

Богдан Ступка на самому початку «Ліра…» тримає вдень запалену свічку. Одні вважають, що він, як античний мудрець, шукає людину. Інші сприймають це як символ долі першої людини в державі. Крім власної тіні, у неї немає близьких, друзів. «Лір…» вимагає нелюдського напруження. Після кожної вистави декілька днів змушений відновлювати сили. Вміння викластися до кінця, не фальшувати, чітко виконувати плани режисера закономірно викликають повагу кінопродюсерів: «Як є талант, то хто б його не м'яв, не м'яцкав, не крутив, не знущався над ним, – він все одно стане прекрасним актором. А що стосується української акторської школи, то подивіться на факти. Я зараз досить популярний в Росії… А я є представник української школи, – я не вчився ні в Парижі, ні в Нью-Йорку, ні в Лондоні, ні в Москві, ні в Петербурзі. Я вчився у Львові, в учня Леся Курбаса. Наприклад, кращий актор Росії Олексій Петренко закінчив харківський інститут. Ірина Купченко закінчила київський

театральний. І можна назвати ще дуже багато акторів. Отже, у нас хороша акторська школа!»

Розділ п'ятий
Кінозірка, міністр, художній керівник театру Франка: 1999 – 2006

«Камеру треба відчувати, як жінку, любити всім серцем… Кожний грає ту роль, на яку його поставили…»

З 1999 року стартує відлік його міжнародної кінослави. Все розпочинається завдяки двом польським стрічкам режисерів Гофмана та Зануссі. У «Вогнем і мечем» Єжи Гофмана він – Богдан Хмельницький. Піти назустріч пропозиції грати в екранізації роману Генріка Сенкевича – непросто: «…Як мене відмовляли від цієї ролі! А я казав, що тоді інший актор зіграє, і зіграє погано. "Але ж це буде польський актор, аби не ти!" Проте я таки зіграв Хмельницького. І Польща закохалася в українського героя, який розвалив Річ Посполиту. От вам і сила мистецтва. Пам'ятаю зйомки у Познані на військовому полігоні. Люди приходили і просили у мене автографи. Я казав, що вмію розмовляти польською, а от писати не вмію, тому напишу українською. І поляки в захваті відповідали, що це навіть краще, ніж якби я писав польською. І лишалися задоволені. Місія актора – це знайти контакт із людьми».

Після «Вогнем…» затоваришує з Єжиком. Звертається до нього: «Юрчику». Завжди вітають один одного з нагоди свят Песах та Пасхи. З гордістю цитує польських критиків, які в захваті стверджують, що нарешті польським акторам показали, як треба грати. Його дратують безпідставні теревені про відсутність української театральної школи: «А хто тоді Олексій Петренко – номер один у Росії, на Чернігівщині народився, Сергій Гармаш – Херсонщина, Дніпропетровське театральне училище, Ірина Купченко, Віктор Мережко, Василь Лановий, Людмила Гурченко, Еліна Бистрицька… А тепер візьміть самого Михайла Щепкіна – духовний батько Малого театру, друг Тараса Шевченка. І є ще дуже багато таких, яких я не назвав. Це погана школа?…» Приїздить до Варшави та сідає в таксі. Водій придивляється до пасажира: «Часом пан у кіно не знімається?» Той киває: «Так». – «Часом пан грає у "Вогнем і мечем"?» Гість Варшави визнає: «Граю». – «То, може бути, виконує роль Богдана Хмельницького? Холера, кого я везу?» Спантеличений таксист зупиняється біля

входу в готель і навідріз відмовляється брати гроші з ясновельможного пана.

Кшиштоф Зануссі 1999 року запрошує Богдана Сильвестровича до своєї телевистави «Жайвір» за Жаном Ануєм: «І це була наша перша спільна праця, де він грав зі своїм прекрасним українським акцентом по-польськи. Грав англійця, тож відрізнявся від усіх інших французьких персонажів цієї п'єси. Це був такий прийом, котрий мав якимось чином обґрунтувати мій вибір».

Вибір Зануссі зумовлений і тим, що ставиться до Богдана Ступки як до світового аса: «Знаєте, окрім майстерності також даються взнаки особисті риси. Якщо особистість є настільки сильною, як у його випадку, тоді з'являється актор, котрий може бути зіркою…»

Зірка на сцені та на екрані лишається такою ж і на тлі нашого буденного побуту. Нинішній художній керівник франківців Станіслав Мойсеев пригадує, як 1999 року гуляють Мюнхеном з Богданом та Остапом Ступками: «Так сталося, що свої вистави привезли і театр Франка, і Молодий. Коли відіграли, було трохи вільного часу. Остап шукав музеї. Казав: ну от цей цікавий, а там – музей Моцарта, давай зайдемо. Богдану Сильвестровичу це набридло, бо він за життя багато чого побачив і його нічим не здивуєш. Він угледів великий магазин, зупинився перед вітриною і каже: "О, я знайшов цікавий музей". Він гарно вдягався, був елегантний і стильний, на гастролях любив влаштовувати шопінг. Купував піджаки й капелюхи».

На офіційні прийоми Богдан Ступка одягає чорні костюми або фраки. їх шиє легендарний київський кравець Михаїл Вороній. Перевагу надає рожевим, червоним і синім сорочкам, синім, фіолетовим й коричневим краваткам, метеликам чорного кольору. Психологи твердять, що чоловіки в чорних костюмах – пристрасні та запальні люди, завжди готові до боротьби, їхні емоції дуже яскраві: може любити всією душею або так само ненавидіти. Вони завжди досягають свого. Метеликам надають перевагу елегантні мужчини, які вміють упадати за жінками, мають гострий розум. Ступка на сорочках розстібає два верхніх ґудзики. Це свідчить про його відвертість. Під час подорожей і відпочинку носить джинси, теніску та шкіряну куртку. Постійно ходить у капелюсі. З аксесуарів віддає перевагу масивним персням. Як Едуард Лімонов, як Іван Драч. Улюблений – золотий із чорним опалом – одягає на підмізинний палець лівої руки. Обручку знімає лише на час зйомок. До масивних перснів з великими каменями небайдужі ті, хто знає собі ціну.

У 1999 році переобирають президентом Леоніда Кучму. Під

час виборчої кампанії українське телебачення транслює бесіду актора і політика, Ступки і Кучми. Це не є агітка. Або піар. Точиться невимушений обмін думками. Згадують батьків, комуністичне минуле. Богдан Сильвестрович ділиться маминими настановами напередодні прем'єри «Дяді Вані». Нагадувала, що Войницький – пан, дворянин. Його гувернери вивчили, як ходити, сидіти, тримати руки, їсти…

Богдан Сильвестрович терпіти не може стереотипи. Це він доводить і після того, як наприкінці 1999 року його призначають міністром культури. Погоджується за умови, що продовжуватиме грати, брати участь у гастролях. На Різдвяні свята його бачать на офіційних церемоніях і на театральному капуснику. Вже з міністерським портфелем дивиться в Молодому театрі «Рехувілійзор». Після вистави прямує в гримерку пошанувати колег. Запевняє, що зрозумів їхній експромт на свою адресу: «Міністр заплатить усі борги».

Першу ж колегію ввіреного йому відомства провадить спільно з президією Академії мистецтв України. Головує на засіданні в тандемі з Андрієм Чебикіним, президентом АМУ. Виявляється, існує задум державної програми «Розвиток музичної культури України у світовому контексті». А ще – стратегія фундаментальних наукових досліджень АМУ. На межі фантастики. Понад сорок найменувань видань, іноді багатотомних. їх видання розтягнеться років на двадцять… Міністр не перебиває присутніх. У фіналі ставить крапку: «Нічого з цього не вийде». Пояснює, що прем'єр-міністр щойно пообіцяв йому, що на культуру в державній скарбниці, за винятком якихось екстраординарних потреб, грошей катма! Коли Богдан Ступка грає негативного героя – шукає в ньому хороше. Позитивного – шукає погане. В кабінеті міністра поводиться впевнено, як справжні королі. У 2000 році завершує відбудову Михайлівського Золотоверхого собору. Він здійснив мрію Олеся Гончара – відновити знищений Постишевим та іншими вождями Собор. Перший свій міністерський день народження змальовує трагікомічно: «З 9-ї ранку до 9-ї вечора приймаю гостей у кабінеті. Йшли, як до мавзолею. Квітів стільки, наче вже лежиш у труні і слухаєш про себе некрологи».

В 2000 році щиро використовує службове становище та організовує гастролі франківців у Севастополі. До нього тут фестивалять різні герої на кшталт мера Москви Лужкова з частівками про «русский город». На прес-конференції міністра-актора питають, чи не боїться він провалу в російськомовному місті.

Богдан Сильвестрович не з лякливих: «Ми в Москві граємо без

перекладу і в Пітері – теж. Що це за таке особливе місто Севастополь? Може, людина просто не хоче зрозуміти? У Греції кажуть: чим більше ти знаєш мов, тим більше ти людина. Я знаю російську, польську, трохи англійську. Я вивчив би й німецьку, французьку. Богдан Хмельницький знав шість мов, коли був полоненим у хана, оволодів татарською. У фільмі "Вогнем і мечем" я розмовляю польською, українською, татарською. Я вивчив кримськотатарську спеціально: вчив ночами, вдень одягав слухавки, гуляв містом, а у моїх вухах бриніла татарська мова. Та тільки після того, як я вловив музику в ній, я почав розуміти, що це таке. Так це ж татарська мова! А українська мова у всіх на слуху! Що там розуміти? Український театр бував у Ташкенті, Алма-Аті, на Далекому Сході, у Польщі… І скрізь всі розуміли. У Німеччині – там уже були слухавки, в Америці – йшли субтитри… Отож приходьте на вистави – і все зрозумієте!..» Севастопольці прийшли. Кожний вечір – аншлаг. Не відпускають акторів хвилин десять після закінчення вистав. Гукають: «Браво! Молодці!»

Того ж 2000 року грає в антрепризі Валерія Фокіна «Старосвітська любов» за мотивами повісті Миколи Гоголя «Старосвітська історія». Його партнерша – Лія Ахеджакова. У рідному Львові їх очікують хулігани. Півсотні башибузуків зривають у перший вечір виставу. Суть вимог ясно розтлумачити не в змозі. Може, їм бракує синхронного перекладу Гоголя українською? Чи обурює, що міністр рідної культури, як Афанасій Іванович, по-російськи балака? Богдан Сильвестрович гірко згадує, як за комуністів його за Преслі, за рок-н-рол ганили. А за націоналістів, бач, уже за Гоголя. З точнісінько таким само непідкупним ентузіазмом…

Приймає непросте рішення. Виділяє 10 мільйонів гривень Юрію Іллєнку на зйомки картини про Мазепу. Коштів не вистачило. Дефіцит готовий допомогти покрити міністр культури Росії Швидкой. Але політики стали на заваді. Роль Мазепи виконує Богдан Ступка: «На мене всі тоді накинулися. Писали, що сам грає, сам собі гроші дав. А я насправді не хотів грати. Але тоді саме поїхав до Варшави, підписувати культурний договір про співпрацю між Україною і Польщею. І питаюся Гофмана: "Юрчику, мене ганьблять за те, що я дав гроші. Хотів краще зробити один гарний фільм, ніж десять поганих. Іллєнко пропонує мені грати головну роль. А мене ганьблять так, що кістки перемелюють. Що мені робити?" Раніше такого не було. Десь критики могли щось там сказати, а як тільки став міністром, то відразу всі почали казати, що я поганий. Питаюся: "Юрчику, що мені робити? Грати чи ні?" А він каже: "Чи ти будеш грати, чи не будеш, а ганьбити тебе все одно будуть. Краще грай". Я і згодився».

Зіграв Богдана Хмельницького і Мазепу. Розмірковує, хто з них обрав найкорисніший шлях для України: «Хмельницький не знав, як побудувати в Україні державу, а Мазепа зробив тільки першу спробу. Якщо взяти архівні матеріали і документи Переяславської ради, то там можна знайти такі тексти Богдана Хмельницького після 1654 року, що волосся стає дибки… А Мазепа – мудрий політичний діяч. Він зрадив не Україну, а Петра І. Але анафема на цього найбільшого церковного мецената не знята й досі, хоча її ініціатором був російський цар. Меньшиков у Батурині вирізав 15 тисяч жителів – від дітей до старих людей. їх прибивали до плотів і пускали річкою Сейм до Десни, а потім у Дніпро. Шевченко писав: "І потече кров сторіками у синєє море". Це була перша – кривава помста Петра І за зраду Мазепи, а друга виявилася, так би мовити, «культурною». З України вивезли вісім тисяч професорів Києво-Могилянської академії та Харківського університету. Першим поїхав Феофан Прокопович. Спочатку він написав оду Мазепі, а коли той програв цареві, оселився у Санкт-Петербурзі і став другом Петра. Завдяки йому імперія стала називатися Росією. З'явився прапор. Розвинулося православ'я. Той період в історії називається українізація, бо наша наукова еліта вчила петербуржців, москвичів, новгородців грамоти. І слово «Мазепа» стало забороненим. А в Європі він здобув славу. Байрон написав поему «Мазепа», Віктор Гюго теж. Польський драматург Юліуш Словацький створив п'єсу про молодого гетьмана. Художники XIX століття малювали його фантастичні портрети. Тільки у Дуврі зберігається 35 таких картин. Навіть Ежен де Лакруа написав кінний портрет, що нині зберігається в національному Каїрському музеї. Я хотів до десятої річниці Незалежності усі ці картини привезти в Україну. Але "кишка тонка" За страховку треба заплатити страшенні гроші… Мазепа – то наша гордість, а не зрадник. Так само, як Богдан Хмельницький. Коли я приїхав у Польщу, у мене журналісти спитали: "Як ви цього зрадника будете грати?" А я кажу: "Для мене він національний герой". А наші все переймалися: "Чому я знімаюся в антиукраїнському фільмі за романом Генріка Сенкевича?" Але я там не побачив нічого, що б нас принижувало. Адже для них тодішня Україна – дикий край. А військо – народне ополчення. Окрім реєстрових козаків, туди записувалися селяни. Для битви козаки одягалися просто, щоб легше було боротися. Навіть крила на польських драгунах мали функціональний характер: вони не давали заарканити воїна й стягти його з коня. І таку шляхетську армію перемогла голота. Руський князь Вишневецький виступив проти Хмельницького саме через те, що вважав його вождем плебеїв. Це ж тільки після 1917 року "кто был

никем, тот стал всем…"».

Світова прем'єра «Мазепи…» відбувається в Берліні на початку 2002 року. Критик Лариса Брюховецька зустрічає Богдана Сильвестровича і цікавиться, як сприйняли фільм на кінофестивалі. Артист розводить руками. Тільки приїжджають – бачать у каталозі чудернацький анонс німецькою. Буцімто привезли «українсько-російський фільм про українського націоналіста». Наступного дня стрічку перейменували в «російсько-українську». Але ж картина виключно українська! На прес-конференції цікавляться: чому на десятому році незалежності Україна поставила антиросійський фільм? Відповідь коротка: «Не антиросійський, а антиімперський. А це різні речі, адже зрозуміло, що українські митці нічого не мають проти росіян».

Віктюк на одному з українських телеканалів жартує – з кобили і до крісла міністра дослужився: «Після передачі Бодя мені телефонує й говорить: "А ти не міг пізніше про це розповісти, коли я вже не буду міністром?" А коли ми приїхали з Оленою Образцового на гастролі до Києва, я сказав: "Олено, ти повинна зі Ступкою познайомитися. Тільки не говори про кобилу". Заходимо до його кабінету, і перше, з чого Образцова почала: "Ой, задні ноги кобили вам вдалися. Дуже вдалий стрибок". Ступка почав реготати…» За чотири дні Віктюк набирає домашній телефон друга: «Дружина бере слухавку і раптом кричить: "Звідки ти знав, що він хоче з тобою говорити?" Богдан бере слухавку і говорить: "Ти мені снився вчора й сьогодні. Ми з тобою ходили Лондоном, як колись у Львові, коли я грав з тобою задні ноги кобили". Я запитую: "Тобі добре?" Він признався: "Погано!" І заплакав».

У листопаді 2000 року відбувається прем'єра чергової картини, де грає з іноземними акторами: «Схід-Захід». Отримує роль полковника Бойка, керівника армійського ансамблю пісні… Мало хто в залі розуміє, чому він так задоволено витинає з француженкою Марі гопака. Вчорашній рядовий у львівському ансамблі ось нарешті дослужився до керівника…

В процесі зйомок стрічки «Схід-Захід» одна мізансцена опиняється за кадром. Чи справді до нього небайдужа Сандрін Боннер? Француженка викликає в нього симпатію: «Вона не красуня, але дуже мила, цікава внутрішньо. На її обличчі відбиваються найтонші порухи душі. У нас на знімальному майданчику склалися дуже гарні стосунки. Верньє навіть розповідав західній пресі, що з усіх артистів Сандрін найбільше сподобався Ступка. А історія така. Після зйомок я пішов у бар випити пива. Там було дуже багато людей, але я довго не затримався і піднявся в номер подивитися "Євроспорт". Подзвонив

телефон, а коли я відповів, поклали трубку. За кілька хвилин стук у двері. Я питаю: "What?" ("Що?") А мені через двері відповідає жіночий голос: "Give me sex" ("Дай мені секс"). Я відповів: "Sex slepping in the bad" ("Секс спить у ліжку"). Більше ніхто не стукав. Наступного дня я розповів цю історію режисеру Верньє. Він помирав від сміху і по-французьки переказав цю історію Сандрін. Та загадково посміхнулася і сказала, що то була вона. Але це жарт, кокетство з її боку. До речі, ми жили в різних готелях. Просто актриса перевіряла мою реакцію. Я удав, що дуже шкодую, постукав себе по голові. Ми посміялися. Але потім я справді почав сумніватися: а раптом це була вона, то чого ж я не відчинив!»

Змінюється український уряд. Пише заяву на звільнення. До того ж, ще перебуваючи на цій посаді, доводиться посісти пост художнього керівника франківців. Його друг Сергій Данченко тяжко захворів. Напише про нього в березні 2007 року: «Сергій Володимирович розпочинав свій творчий шляху 60-ті, отже, в епоху "відлиги". А в цей час народжувалися шедеври Товстоногова в Санкт-Петербурзі; шукав свій шлях Анатолій Ефрос; дзвенів театр «Современник»; шаманствував Мільтініс. Сергій Данченко – дитина тієї "відлиги". Може, і не варто повторювати очевидне, але нагадаю, що Данченко шукав і знаходив особливу сценічну транскрипцію для видатних шедеврів української літератури – "Маклени Ґраси" Куліша, "Енеїди" Котляревського, "Кам'яного господаря" Лесі Українки, "Санаторійної зони" Миколи Хвильового. Він здійснив геніальне сценічне прочитання "Візиту старої дами" Дюрренматта, "Тев'є-молочника" Шолом-Алейхема. І завжди був «енергоцентром», який притягує до себе людей обдарованих, хоча і з різними творчими полюсами. Як відомо, останньому його задуму не судилося збутися: "Пер Ґюнт" Генріка Ібсена він так і не встиг поставити… При тому, що була навіть експлікація постановки. Хотів із допомогою Ібсена немовби повернутися на круги своя… У той, тоді ще багато в чому безтурботний час, де туман був бузковий, а алеї – темні. І була здорова його єдина донька… Я до цього часу не розумію, де він знаходив душевні сили, щоб приймати удари долі. Та в усьому, що він робив у театрі, була надія на диво. І водночас розуміння: дива вже ніколи не станеться. Приходиш іноді до нього в кабінет, кажеш: "А може, краще так, а може…" Він: "Мені б ваш клопіт…" І така поволока в очах. І все подальше – у його мовчанні. У ньому самому. Навіть коли співав свою улюблену пісню – "Сиреневый туман над нами проплывает… Кондуктор не спешит, кондуктор понимает…" то і логічний наголос по-своєму ставив: "кондуктор понимает"… Тобто розуміє те, чого, певне, іншим і розуміти не варто».

Не може полишити напризволяще трупу. Згодом визнає, що роль міністра теж грав. Ходить без краватки. Вдягається не за протоколом. Якось завітав на засідання уряду з вогненно-червоним волоссям. «Сімнадцять миттєвостей», сімнадцять місяців намагається створити новий, творчий тип чиновника.

Любить цитувати Сковороду: «Кожний грає ту роль, на яку його поставили». Байдуже: актор ти, міністр чи художній керівник. Змушений грати, хіба що правила міняються. Але ж хіба не гріховна людська натура! Не шкодує, що працював міністром: «Ця посада дала мені чудову практику. Я дізнався про такі речі, про які ніколи б і не здогадався, якби був тільки актором. І ще: я навчився працювати з людьми. Бо як актор я дуже емоційна людина і часто конфліктував».

З якими почуттями іде на посаду художнього керівника театру?

«Не з великої радості, а з біди і горя. Стати художнім керівником мене попросили дирекція театру і колектив. Бо я учень Сергія Данченка, котрий чверть віку керував франківцями. А ми разом працювали. 34 роки. Найкращі мої здобутки на сцені пов'язані з його ім'ям… Він був як брила. Я сам спектаклі не ставлю, тому зможу оцінювати постановки цілком толерантно. Старатимуся, щоб спектаклі були сучасні, аби їх запрошували на театральні фестивалі за кордоном. Європа дуже любить експериментальний театр, нові досягнення сценічної думки. Якщо зробимо в театрі малу сцену – там ітимуть тільки авангардні вистави, а котрі будуть дуже вдалими, переноситимемо на велику сцену».

У театральному сезоні 2001–2002 років посада художнього керівника театру змушує взяти тайм-аут. Не грає нових п'єс. Мусить щодня займатися довіреним йому господарством. Проявляє себе різним: демократичним, жорстким, добрим. Проте автокоментарями, особливо стосовно доброти, не зловживає: «У Біблії написано: "Ти зробив добро і не чекай за це подяки". Цього навчала мене бабуся, цього навчала мене мати». Не забувають про актора продюсери.

Мельниченко іноді присутній при щемливих дзвінках Богдана Сильвестровича до мами. Телефонує 28 серпня 2002 року. Обіцяв перед тим купити мамі калоші.

«Здрастуй, мамо!» – «О-о-о! Здрастуй, Бодю!» – «Я вже в Москві, мамо, в понеділок тридцятого буде наша вистава…» – «А у Львові коли твоя вистава?» – «П'ятого жовтня буду у Львові, а шостого – спектакль». – «Бодю, як там нащот кальошів?» – «Мамо, буду шукати у Москві». – «Подивися в магазинах, де є гумова обув». – «Добре, мамо. Як ти себе почуваєш?» – «Та нічого. Ти за

мене не переживай. Саме головне, що я сама встаю, готую, ходжу. Оце саме головне. А все інше – то вже старість. Не переживай. А ти здоровий?» – «Здоровий, мамо… Ти гроші маєш?» – «Не переживай. Маю гроші. Маю що їсти. Все добре, Бодю. Не переживай». – «Мамо, тебе тут вітає Володимир Юхимович». – «Ага, це той, що книжки про тебе написав. Вітай його сердечно, бо він ніколи мене не забуває».

У 2002 році відбувається прем'єра кінострічки «Таємниця Чингісхана» режисера Володимира Савельєва. Сценарій Савельєв пише разом з Іваном Драчем. Зйомки відбувалися в холод, на студії Довженка. Богдану Сильвестровичу, головному герою картини, доводилося демонструвати, як жарко всемогутньому хану в спекотних степах. В юрті він з'являється в чорному халаті, з вусиками та борідкою. Запитує: «Скільки століть лежить між моїм героєм та Мазепою? Я їх обох граю одночасно, в сусідньому павільйоні». Під час репетицій сцени, де азіатський цар Едіп душить свою дружину Варте, раптом починає промовляти щось німецькою. Чому? Можливо, тому, що його трон, виготовлений з липи Ігорем Якубовським, зловіщує в сценах XIII століття про Едіпів XX століття? Існує повір'я, що полководець викрав трон із Китаю і возив за собою у всі походи. Якубовський вигадав свою алюзію на цей трон. Використав вогняних драконів як символ добра. Оздобив трон піктограмою, що мовою символіки означає Всесвіт. Згодом автор «Майн Кампф» теж використає цей символ, тільки перевернутий. Свастику.

Савельєв так оцінює «Чингісхана»: «Це, радше, фільм-спектакль, який складається переважно з великих планів. Завдяки грі Ступки він багато в чому переконливо пояснював мотиви поведінки найбільшого полководця свого часу. Ступка за свою роль отримав три чи чотири нагороди…»

У 2002 році глядачі побачили дев'ять серій стрічки режисера Миколи Засєєва-Руденка «Чорна рада» за романом Пантелеймона Куліша. Грає гетьмана Івана Брюховецького. У 2003 році «Новий канал» демонструє 14-серійний серіал «Завтра буде завтра». Грає українського олігарха. За це отримує нагороду як найкращий телеактор України 2003 року. У червні очолює журі міжнародного фестивалю «Кінотавр».

У 2003 році на екрани виходить нова картина: «Пам'ятаю Варшаву. День пам'яті. Ми закінчили фільм "Стара башта. Коли Сонце було Богом", де я грав. І Єжи поїхав на могилу своєї дружини Валі, яка, до речі, була наша землячка з Києва. Взяв мене із собою. І там він по-своєму молився, а я по-своєму. І не було ні до кого жодних претензій. Потім поїхали у слов'янський ресторан, тому що він дуже любить слов'янські страви. І ще з

нами був Павло Тимофійович Лемешев – геніальний оператор. Цей фільм був його останньою роботою. А напередодні запуску "Старої башти" у нього стався інсульт, він уже тягнув ногу і не міг знімати. Ніхто в Москві більше не запрошував його, аби він міг щось заробити. Лише Єжи Гофман покликав на свій фільм – радником зі світла. Самі поляки не хотіли Лемешева, бо той матюкався, казав, що вони не вміють знімати кіно. Продюсер постійно погрожував Гофману, що відправить його протеже додому. А ми з Єжи захищали Павла Тимофійовича».

Одного разу його питають: «Чи віруюча ви людина? Чи ходите до храму?»

Відповідь лаконічна: «Так, я хрещений, віруючий. Але набагато важливіше, ніж кожного дня ходити до храму, мати Бога в серці. Інакше нічого не зробиш на цій землі!»

У серпні 2003-го здійснюється заповітна мрія. «Я давно казав, ще Сергію Данченку, який поставив "Тев'є-Тевеля", що цю виставу треба повезти в Америку, – зізнався Богдан Сильвестрович. – Адже там величезна глядацька аудиторія емігрантів, вихідців із колишнього Радянського Союзу. В 1994 році, коли вперше я виступав у Манхеттені в театрі "Ля Мама" із "Записками божевільного", то вже тоді відчув величезний інтерес до українського театру. Але гастролі – завжди клопітна справа, а тим більше за океаном. Цього разу ідея виступити в США належить нашому екс-франківцю, режисеру Ігорю Афанасьеву, який уже років десять живе в Америці, має там телеканал, ставить вистави. Від нас приїхала велика команда – 42 чоловіки. Ми виступали один раз у Чикаго і два – у Нью-Йорку».

Театр Франка завойовує Нью-Йорк. У центрі нью-йоркського району Брайтон, у театрі «Міленіум», де півтори тисячі місць, – аншлаг. Глядачі навіть стоять. Хоча російськомовний Брайтон теоретично міг не сприйняти україномовну виставу. Перед прем'єрою на сцену виходить онука Шолом-Алейхема Бел Кауфман: «Шолом-Алейхем якось написав моїй мамі: "Я так хотів, щоб мої п'єси були поставлені в Америці. Але мої очі цього вже не побачать. Ваші побачать!" І це сьогодні здійснилося. Він був би дуже щасливий бути тут сьогодні, побачити всіх вас. Він дуже любив Тев'є. І я вам розкрию один секрет. У житті справді існував Тев'є-молочник. Він був маленький, худий, із чорною бородою. І в нього було семеро дочок…»

Тринадцять років у театрі «Сузір'я» з великим успіхом іде п'єса Валерія Шевчука «Сад божественних пісень», де Ступка грає роль Григорія Сковороди. У 2002–2003 рр. приймає рішення показати виставу «Буквар миру, або Розмова п'яти подорожніх о справжнім щасті битія»: «На жаль, сьогодні твори нашого класика

мало знають і мало хто живе по-сковородинськи. Наприклад, в Англії і Німеччині є студентські товариства, які вивчають твори нашого українського просвітителя, письменника, поета, музиканта, філософа. А ми в суєті повсякденності проходимо повз його справді безцінні твори. У цьому році 3 грудня будемо відзначати 280 років від дня народження Григорія Савича, але у нас не "датська вистава". Сковородинську тему я давно хотів реалізувати на франківській сцені, але все якось руки не доходили. Взявся за Сковороду московський режисер Олександр Ануров. У сценічній версії "Букваря миру…" у нас не попурі на тему Сковороди, як було у виставі "Сузір'я", а в її основу покладено твори письменника. Це розмова про сенс життя, буття і що таке щастя. Теми вічні, і хоч як далеко зайшов технічний прогрес, але люди зобов'язані заглядати у своє серце, свою душу».

У грудні 2003 року в Будинку кіно довженківці святкують 75-річчя своєї студії. Спочатку дійство не вдається. Підводять мікрофони, ламається музична апаратура. Народ поволі прямує до виходу. Рятує ситуацію Богдан Ступка. Зачитує в супроводі симпатичних і молоденьких артисточок-франківочок капусняцький текст. Про те, що добре було б йому знятися в кіно. І щоб екрани широкополі, і Дніпро, і кручі було видно, було чути, укупі з «Оскаром», отримавши якого, він прикупив би віллу на Полтавщині і пофарбував у синьо-жовті кольори Довженкову студію.

У 2004-му досягає чергової висоти у фільмі режисера Павла Чухрая «Водій для Віри». Знімається протягом трьох місяців одночасно у двох картинах російських режисерів, Месхієва та Чухрая. Мотається між Севастополем, де Чухрай, та Псковом, там його чекає Месхієв. Тиждень у Криму – три дні в Росії. Потім навпаки. У «Водії…» продовжує ряд своїх негативних образів. Убирається в мундир правої, чекістської руки Хрущова – генерала Івана Серова. Він, як Берія для Сталіна, забезпечував непохитність крісла вождя. Сюжет картини – битва кланів за Кремль, у якій горить генерал, – не висмоктаний з пальця. Існує версія, що справа Пеньковського в 1962 році – містифікація ворогів Микити Сергійовича в самій КПРС. Вони таким чином зжерли вірного тілохранителя Хрущова і розчистили собі шлях до перевороту в 1964 році. Мені особисто в другій половині 70-х розповідали про те, що «розстріляний шпіон» Пеньковський вештається коридорами радянських спецслужб рум'яним і здоровим. За Серова на «Кінотаврі-2004» отримує приз «Золотий орел» за кращу чоловічу роль. Богдан Сильвестрович розкриває секрет свого перевтілення. Таким чином заносить в історичні аннали прізвище свого армійського начальника, під началом якого

служив у 60-х в «ансамблі пісні та п'янки». Це майор Конусов, справжній сибіряк: «Під суворою зовнішністю приховував чутливе і ніжне серце».

Композитор Володимир Бистряков ділиться спогадами про митця: «Бадьорість духу ніколи його не полишала. Ніколи, навіть на схилі віку, я не бачив його засмученим, похмурим, розпачливим. Ця людина завжди вміла себе тримати. Досить було подивитися фільм "Водій для Віри", щоб зрозуміти суть цієї людини. Там він дуже чітко відобразив свою сутність і суть своєї натури».

Він часто вдає когось? Весь час грає? Чи буває так, що актор Ступка повністю розчинився в ролі і тільки потім опам'ятався?

«Я завжди контролюю себе в тому, що роблю. Адже якщо ти себе не контролюєш, то це вже "крейзі". Я знав акторів, які входили в роль настільки, що потім уже не могли себе зібрати, тобто це вже зв'язано з психікою, це психічна травма. Є, наприклад, актори, які міряють пульс перед виходом на сцену, потім після першого акту – і він однаковий, незважаючи на те, що вони грали. У мене після гри в "Майстрові і Маргариті" був кров'яний тиск 240 на 140. Лікар був шокований, він нічого не міг зрозуміти. Через деякий час поміряли знову – тиск був уже 205 на 105. Тобто тиск знизився, звичайно, але я не на жарт перелякався. Взагалі, коли я грав "Майстра…", зі мною завжди відбувалася якась чортівщина: то я у віконну раму вдарявся, то в ліхтар. І коли я йшов на цю виставу, мені чомусь завжди було страшно. Взагалі у світі існують якісь речі, в котрі не варто влізати. Є, наприклад, література, в якій чорним по білому написано, які спектаклі акторам грати не можна. Першим у цьому списку стоїть «Макбет». Є там і "Майстер і Маргарита". Коли я грав у цьому спектаклі, мені завжди було страшно. Для чого насилувати свою природу? Тому я написав заяву і відмовився грати».

У червні 2004 року Богдан Сильвестрович здобуває блискучу перемогу на Московському кінофестивалі. Це вже 26-й конкурс у Москві. Спочатку на цьому конкурсі все тихо. Добігає кінця, і, здається, його зразу ж забудуть. Цікавих картин нема та й нема. Аж раптом вибухає стрічка режисера Дмитра Месхієва «Свої». Дія відбувається на окупованій території в 41-му На третьому місяці війни з полону втікають троє. їх грають Михайло Євланов, Сергій Гармаш, Костянтин Хабенський. У рідному селі персонажа Євланова ховаються на горищі, в батьківській хаті. Батько, його грає Богдан Ступка, німецький староста. Образився на Радянську владу, яка його розкуркулила. Староста змушений зрадити двохчервоноармійців. Тому що поліцай, його грає Федір Бондарчук, узяв двох дочок у заручниці…

Богдан Сильвестрович міркує так: «Там дуже складна роль – треба грати долю людини, і я якраз дуже люблю грати долі. Мого персонажа дехто вважає негативним, але тут можна сперечатись. Є таке прислів'я – не той герой, хто язиком плеще, а той, хто плуга тягне. Ну, перетягнув. Актор, який потрапляє в кадр чи на сцену, хоче бути найкращим – це закономірно. Так само як кожна жінка хоче бути – найкрасивішою».

У той вечір його до «Тев'є…» готують. Накладають грим, закручують кучері. Дзвонить мобілка. На дроті – Москва. Редактор фільму «Свої» кричить: «Богдане Сильвестровичу, де ви? Що ви собі думаєте? Ідіть негайно отримувати нагороду – її вручатиме Меріл Стріп!» Він за кілька десятків хвилин виходить на франківську сцену і грає особливо емоційно…

Кінокритики, які ніколи не бувають усім задоволені, до сценарію «Своїх» ставляться скептично. Але на диво одностайні, коли підсумовують враження про Богдана Ступку, який отримує приз за кращу чоловічу роль. Вважають, що всі недоліки можна пробачити авторському колективу картини за одного тільки Богдана Сильвестровича. Він – творець образу монументальної трагічної сили. При використанні мінімуму слів і художніх прийомів.

Так само небагатослівно продовжує керувати театром: «Я вчу молодих акторів, як себе морально поводити в житті. Я не вчу їх грати, тому що цього навчити неможливо. Я вчу, як їм бути, працювати, зрештою, жити в театрі». Його кабінет – на другому поверсі. В кімнаті – диван, стіл, крісло, сервант із нагородами та книжками, телевізор. Його секретар, Марина Панчук, пригадує: «Коли йшла сюди працювати, боялася, що Богдан Сильвестрович дуже суворий. А він такий добрий, що все прощає. Анекдоти постійно розказує. Коли без настрою – зачиниться в кабінеті, читає газети й просить не турбувати. Ніколи не бачила, щоб він злився чи кричав. Не любить, коли до нього російською говорять».

Часто обідає в театральному буфеті. Його улюблене місце розташоване біля вікна. Так може бачити всіх, хто заходить до буфету. Замовляє м'ясо, гарніри. Слідкує, щоби було багато хліба. Хліб їсть звичайний, чорний круглий. Буфетниця ріже йому скибочку, як і всім. Він може підняти тарілку з цією скибочкою і, примруживши, поцікавитися: «Ти мені хліба жалієш?» Господиня виправдовується: «Вам же шкідливо, там багато вуглеводів». Чує: «Нагодуй мене добре, а тоді про холестерин і вуглеводи говори». Солодке не замовляє. Доки не захворів, в обід випивав червоного сухого.

Восени 2004 року театр бере участь у Міжнародному фестивалі театрального мистецтва «Панорама» в Мінську. Кияни

знайомлять публіку зі своєю версією трагедії Софокла «Цар Едіп». Режисер – Роберт Стуруа. Богдан Сильвестрович розмірковує: «На мій погляд, ми показали одну з кращих своїх робіт минулого сезону… Гадаю, п'єса Софокла актуальна в будь-які часи. І справа навіть не лише в радикальній філософській проблемі, яку вона піднімає: провини і покарання або невинності та несправедливості. Це розмова про владу. А влада – сильна зброя. Проти кого вона може бути використана».

Постановників з-за кордону не обмежує в польоті фантазії: «Коли я запрошую режисерів з різних країн для того, щоб кожен з них ставив виставу так, як вважає за потрібне, я намагаюсь не втручатися в процес, – я його лише запускаю. Я дуже толерантна людина, розумію, що цього птаха, який має прилетіти до режисера, до акторів, – його не можна лякати. Коли вже бачу, що – біда, лише тоді можу спробувати допомогти, порадити. Не кожна вистава вдається з тих, що я задумав. Театр – така річ, що тут не вгадаєш. Піти на поводу у глядача – дуже погано, але й відштовхнути його не хочеться. Треба ставити такі вистави, щоб були й касові, і для душі, для серця. І для розуму. Декому здається, що театр можна вживати, як таблетку від головного болю, як їжу. Але бути справжнім глядачем – це означає роботу душі, твоя душа мусить працювати. А якщо ти не налаштований на уважність та співпрацю, ти втрачаєш цю нитку філософської думки, і тобі вже нецікаво. Зараз багато чого переноситься на сцену драматичну з арсеналу естради – писки, галас усілякий. Такого тут ніколи не було і не має бути! От Роберт Стуруа, геніальний грузинський режисер, поставив на нашій сцені "Царя Едіпа". Там треба думати!»

Наприкінці 2004 року франківці повертаються до Білорусі, на повномасштабні гастролі. Деякі політикани закидають художньому керівникові театру, що він забороняє відчинити театр для майданної громади, як це зробили в особняку Лібермана, Спілці письменників. Марно. Театр – не прохідний двір чи майдан коло бані. Тоді чиїсь руки малюють і вивішують на фасаді театру транспарант: «Ганьба Ступці і Януковичу». Театр повертається. Трупа вийшла на майдан з бочечкою меду… Гіркота, осад лишаються. Шерехата мова плаката проти нього?! В Білорусії чи не на руках носять, а тут? В Лос-Анджелесі недавно побував. Там крок ступити не може – безліч поглядів пронизують його. Бо американці плутають його з Голлівудським героєм Робертом Де Ніро. А вже як починає міряти черевики, то зомбовані блокбастерами з фабрики марень аборигени за серце чи голову хапаються. Отакої! Де Ніро взувається в мешти за… 42 долари: «Я трошки вищий зростом за Роберта Де Ніро, а він багатший за

мене в мільйон разів. У Польщі мене називають польським актором, в Росії – російським, хоча я завжди кажу, що я український актор. Французькі продюсери порівнювали мене з Жаном Габеном. Воно приємно, але я таки не Жан Габен, і не Де Ніро, і не Аль Пачіно. Я – Богдан Ступка!»

На мою думку, за чималою кількістю публічних атак на Богдана Сильвестровича після 2001 року стоїть елементарна заздрість, цинічні інтриги любителів підсидіти ближнього, всістися у владний кабінет. Уявляю, скільки культуркар'єристів мріють покерувати театром, одна назва якого відчиняє двері в будь-які владні кабінети. Богдан Ступка їх дратує незалежністю. Не пхається в режисери, депутати, списки нагороджених державними орденами. Не верещить про своє українство без берегів. Свої погляди він захищає на сцені: «Я вважаю, національний театр – це той театр, де вся краща драматургія світу, всіх народів, які є, і вона повинна бути на українській сцені. Як "Комеді Франсез". Хоча це є будинок Мольєра, проте вони ж і інші п'єси ставили! Як "Стредфорд-на-Евоні" – шекспірівський – вони поставили всі п'єси Шекспіра, але ж вони ставлять і світовий репертуар. Незалежно, так би мовити, від кольору тіла і належності до якоїсь нації. Я думаю, що більший світ буде на цій сцені театру Франка, то більше він буде національним».

Мріє про участь у Союзі європейських театрів: «Черга театрів стоїть, аби туди потрапити! Я страшенно хочу до цього Союзу влізти з нашим театром. Я вже не кажу, щоб ми туди увійшли, я свідомо використовую це слово – влізти, і я мушу туди влізти. Це першочергова мета. По-перше, з'явиться можливість висилати туди українські п'єси. Хоч здається, ніби їх нема, але люди пишуть. Просто ми звикли вважати, що наші п'єси недосконалі, що про сучасність так написати, як Шекспір, неможливо… Але я думаю, якщо ці драматичні твори наших сучасників перекласти, та щоб вони потрапили до штабу цієї спілки, а той штаб розішле їх до двадцяти європейських театрів, – хтось-таки з режисерів та вибере й нашу до постановки! Якщо в Європу пробились Курков і Андрухович, то й театру треба пробиватись. Крім того, Союз своїм членам надає певні кошти, близько 13 тисяч євро фінансової підтримки для організації фестивалів. Тоді кращі вистави, створені цими театрами, презентуються на сцені одного з них. Уявіть, якщо вони будуть привезені сюди, в Київ, і ми зможемо їх подивитись! З іншого боку, наш театр відвідає всі міста, чиї театри презентовані в цій спілці. Я вже рік веду листування, був у Парижі в штаб-квартирі, зустрічався з Єзі Малка. І він каже, що східноєвропейські театри набагато цікавіші, ніж західноєвропейські. Якщо ми хочемо бути в Європі – чому б не

презентувати себе саме театром? Він цілком достойно презентуватиме Україну».

У 2005 році дістає неабияку міжнародну відзнаку. Його обирають до Європейської кіноакадемії. З Берліна отримує сорок дисків з картинами 2004 року. Захоплено переглядає «Людину дощу» з Томом Крузом та Дастіном Хоффманом, «Налаштовувач» Кіри Муратової. Ділиться, що ніколи не відмовляється подивитися мелодраму. Не розуміє мудрагелів, які ставляться до цього жанру зверхньо. Не байдужий і до комедій. У 2005 році його знімають у комедійному детективі «Взяти Тарантину» Романа Качанова. Він – професор ВДІК. Усі свої лекції присвячує тавруванню голлівудських штампів і дешевих прийомчиків. Дістав прізвисько Фелліні. Сценарні хитросплетіння заносять його до Лос-Анджелеса. Мчить на авто з неймовірною швидкістю. Різко, ніби на «Формулі-1», гальмує. Бачить знамениті величезні літери: «Hollywood». Залізає на першу з них і сокирою трощить ворожі цінності: «Це тобі, Голлівуде, за Рембо, це за Термінатора!»

Російські журналісти цікавляться: «Вас, певно, часто доймають запитанням: чому перший український артист став одним із перших осіб російського кіно після стрічок "Свої", "Водій для Віри"?»

Відповідає зустрічним запитанням:

– І що ви чекаєте почути?

– Ну, скажімо, «я – інтернаціоналіст».

– Так і напишіть.

У Парижі бере участь у Тижні російського кіно. Його супроводжують Володимир Машков, Олексій Гуськов, Леонід Ярмольник, Валерій Тодоровський. Зала на п'ятсот місць, де показують «Водія…», не вміщає всіх бажаючих. Після показу делегацію запрошує до себе П'єр Карден. Розпитує про українське кіно. Каже, що російське бачать часто, а про українське взагалі нічого не знають. Богдан Сильвестрович розповідає про «Мазепу…» Юрія Іллєнка, «Мамая» Олеся Саніна, Кіру Муратову. Російські колеги цікавляться, чи правда, ніби Ступка з Іллєнком побили горщики? З'ясувалося, журналісти все вигадали. В одному виданні процитували Іллєнка, який ніби порівняв Ступку та виконавця головної ролі в улюбленій картині товариша Сталіна «Чапаев» Бориса Бабочкіна. Мовляв, останній завжди і надалі грає одного Чапаева, так само як Ступка – Тев'є. «Я подзвонив Юрі. Він каже, що в інтерв'ю все спотворили. Що інтонаційно та за сенсом усе звучало інакше. Ніби то Ступка, як Бабочкін, і кожна роль у нього – на рівні Чапаева».

Повертається додому. Чує докір, що рідко буває в рідному театрі, все по закордонах мандрує. Дивується: «Я повинен

ночувати в театрі? Принести розкладачку і спати?»

З ним полемізують: «Ні. Ви повинні сидіти в кабінеті». Пояснює: «А я і сиджу. І запускаю нові спектаклі. Я художній керівник, який не ставить спектаклі, а займається їх підготовкою, продюсуванням. Якби я був постановник, я би нікуди не від'їздив. Однак займаюся ще ж і акторською професією. Олег Єфремов також і на сцені грав, і репертуар формував, і в кіно багато знімався».

Не всі в трупі поділяють іноді жорсткі, суворі рішення художнього керівника. Буває, що скотиться непідробна жіноча сльоза. Бач, потенціал актрис, як і Данченко, не використовує. З відповіддю не бариться: «А у Товстоногова який був театр? Теж чоловічий. Зірки Великого драматичного театру Владислав Стржельчик, Олег Борисов, Олег Басилашвілі, Інокентій Смоктуновський. А Данченко – учень Товстоногова. Річ у тім, що вся світова філософія написана чоловіками. Вони керували життям, а не жінки. До того ж чимало актрис просто не розуміли, що режисер від них хоче, бо 98 відсотків із них нічого не читають. Даєш їй роль – і нічого не виходить, даєш іншій – те саме. Актори ж ніколи не визнають своєї вини. Станіславський казав: "Потрібно вміти високо літати і низько падати". Якщо я звинувачую себе в тому, що роль не вдалася, то аналізую причини. А сидіти в буфеті, курити й каву пити з ранку до вечора і виголошувати "тут цвинтар актрис" простіше простого. А як дадуть роль – бояться брати. Не кажу про всіх. Є у нас прекрасні актриси, які себе постійно готують до роботи».

Знову запрошує з Москви Анурова. Знає його батьків по театру Лесі Українки. Запрошує, бо почув Анурова: «Мене так мучить ця "Наталка Полтавка", щось би я там зробив інакше». У травні 2005-го – прем'єра «Полтавки…» XXI століття. Була закостеніла, консервативна опера. А нині: «Українське музично-драматичне рококо, теє-то, як його, на 2 дії». Виборного грає Олег Скрипка. Скрипка робить нове аранжування музики Лисенка. Але трішечки, Лисенка слід поважати.

Художній керівник задоволений: «У мене була така мета, я нікому не говорив, щоби молодь якось з Хрещатика сюди почала приходити… І вийшла така вистава, що вся молодь пішла. І так сидиш в залі на балконі і дивишся. Правда, вони грають мобільними… спочатку. Так, зверху видно все: там вогник, там вогник. Але молодь пішла. Ми їх якось зуміли зацікавити, вдалося нам».

Розділ шостий
Від Тараса Бульби до першого випуску власних студентів: 2006 – 2007

«Творчість – це сумнів. Його нема – нема прогресу. Те саме в економіці, усюди. Треба сумніватися, зможу це зробити чи ні. Коли сам до чогось приходиш – будеш гордий, що зробив це сам, а не за ручку тебе привели. "Тут стань, тут так ручку витягни, тут так говори" – це вже ремесло, а не творчість…»

Олексію Кужельному у 2006 році випадає режисирувати презентацію книжки Мельниченка «Майстер», присвячену Богдану Сильвестровичу: «Місцем для цієї акції я обрав Київський планетарій. Це його масштаб, здалося мені. Парадні сходи було свідомо перекрито. Глядачі піднімалися до зали спіральною доріжкою разом із хлопцем, який котив перед собою кулю, сплетену із металевих нервів. Кожного разу досягнувши вершини, він збігав донизу і знову дерся нагору. Сізіфова праця – досягати вершин акторської професії. І жити на них. Хоча це подібно до відпочинку йога на ліжку із цвяхів».

Вважає, що Богдан Ступка достойно продовжує справу свого попередника: «Він не просто зберігає, оберігає й затверджує вкорінений його другом і соратником Данченком режисерський кодекс честі. Для нього важливо знайти в дуже різних режисерах здатність відповідати Сергію Володимировичу й, що не менш важливо, доповнювати його тут і зараз. Це пояснює запрошення на постановки й всесвітньо відомого грузинського майстра Роберта Стуруа, й українських режисерів, які з примхи долі опинилися за межами Батьківщини. Такі творчі зустрічі завжди дають урок відповідності власного життєвідчуття життєвідчуттям в інших точках Землі, в інших соціальних, економічних, політичних реаліях. І все це для того, щоб у дні сьогоднішньому вловлювати, передчувати барви й звуки вічності, переплавити їх на емоційне послання, здатне перетворити діалог сцени й залу на мить єднання минулого, сьогодення й майбутнього».

Володимир Мельниченко вирішує розпочати свій твір

словами Михайла Ульянова: «Є артисти Богом дані, і Богдан Ступка – Божий артист. Він – син свого народу, своєї нації. Ступка – великий артист, який уособлює у своїй творчості все багатство, всю розкіш української душі, все найкраще, найталановитіше, найпісенніше в українському театрі; артист, який несе в собі довершені й чудесні риси легендарної української театральної стилістики. Книжка про Майстра безумовно викличе інтерес, тим більше що він представлений у різних іпостасях – не лише на сцені, а і в інших колах та ситуаціях. Розкрито пристрасті й переживання артиста, його духовний світ, уподобання, смаки… Особливу увагу привертає розділ про Ступку як міністра культури, що в цій непростій ролі дбайливо "перевів" українську культуру від одного тисячоліття до іншого. Україна може пишатися своїм сином. Богдан Ступка достойно репрезентує її в Росії та в усьому світі».

У 2006-му знімається в Кіри Муратової. Картина «Два в одному». Перетворюється на підтоптаного ловеласа Андрія Андрійовича, який за все своє життя так і не зміг нікого по-справжньому покохати. Приміряє капелюха у вікні одеської квартири. Поверхом нижче приміряє капелюха його дочка. Вимагає від неї терміново знайти йому даму для новорічної ночі. Та запропонувала кандидатуру працівниці трамвайного депо, яку грає Рената Литвинова. Ховає ключі, ставить біля дверей собаку… У фіналі, після невдалих спроб дівчат притопити його, знаходить бешкетниць на засніжених Потьомкінських сходах. Детальніше переповісти сюжет не ризикую, аби не потрапити під санкції горезвісної вітчизняної «комісії з моралі».

До зйомок не був знайомий з Муратовою. Уперше побачилися 8 січня. Знімають до 11-ї вечора. Режисер затримує актора до першої ночі. Він сумнівається, чи годиться працювати на Великі свята. Виходить на двір, там вузькі сходинки, ожеледиця: «І мене як шугануло… У мене було таке відчуття, що небо розверзлося і сказало: "А на тобі!!! За те, що ти в ці свята працюєш" Ну, хтось вірить, хтось не вірить, то така справа…» Знімальній групі доводиться брати паузу на півтора місяця.

Якось режисер дивується:

– А что вы со мной все время соглашаетесь?

– По-перше, мені подобається те, що ви мені говорите, які ви ставите задачі як акторові. По-друге, якщо не буду погоджуватися, то я можу так завестися емоційно, що ого-го!

Після зйомок дарує Муратовій розкішну троянду:

– Я в вас влюбился, Кира.

– А я начала в вас влюбляться…

Режисер Олександр Роднянський вважає цю стрічку чи не

найкращою в Кіри Муратовой «Коли дивився фільм, то дуже сміявся. Мушу сказати, що Кіра Муратова у своєму поважному віці почувається значно вільнішою, ніж багато молодих людей. І це найголовніше».

У липні 2006 року обіймає пост президента. Президента першого російсько-українського кінофестивалю «Острів Крим» у Севастополі. Очолює журі Аксьонов, драматургія якого знайома митцеві ще з 60-х. У серпні 2006-го під Києвом, у Ворзелі, знімається в Максима Паперника у фільмі «Дивне Різдво». Сценарій – пера київської бестселеристки Лади Лузіної. Партнерки Богдана Сильвестровича – Барбара Брильська, Лія Ахеджакова. Голос актора постійно звучить у блокбастерах. У вересні 2006 року в столичному клубі «Кав'ярня Бабуїн» презентують володаря «Оскара» за кращу документалістику в 2005 році – франко-американський фільм «Марш пінгвінів». Розповідає, що документальне кіно взагалі цікаве, особливо коли воно не про людей. Читає авторський текст, його голосом промовляє імператорський пінгвін-батько. Ольга Сумська озвучує пінгвініху-маму та пінгвінчика-пташеня. Богдан Сильвестрович, немов на студентському капуснику, імітує ходу свого персонажа, те, як він хитає головою. Коли стає серйозним, закликає брати приклад із кінопрофесіоналів. На морозі протягом 14 місяців відзнято 1200 птахів! І як! Бюджет становить 8 мільйонів доларів. Тільки за перший прокатний рік «Марш…» зібрав 110 мільйонів!

У вересні 2006 року відвідує на Андріївському узвозі, в театрі на Подолі, презентацію акції «Великі люди великої країни». Періщить дощ. Спізнюється, під'їжджає на сріблястій «шкоді». Дощ щойно припинився. Оглядається: «Коли така погода, можна підняти комірець, розкрити парасольку і годинами ходити маленькими вулицями Львова».

Восени 2006 року знімається в українському еротичному фільмі «Сафо. Кохання без меж». У ролі батька Хелени. На кримському пляжі поблизу Балаклави знімальна група ділить територію з нудистами. Режисер – англієць Роберт Кромбі. Дія картини відбувається у 1920-х на грецькому острові Лесбос – острові, де мешкала давньогрецька феміністична муза поетеса Сафо. Американські молодята Сафо та Філ приїжджають на острів провести медовий місяць. Та в їхні стосунки втручається донька російського археолога-емігранта Хелена. Жінки вирішують спільно боротися проти тендерного ідіотизму чоловіків. Кромбі підбиває підсумки: «Акторів, як Богдан Ступка, у світі одиниці. Я працював у багатьох країнах, але таких, як він, зустрічав трьох-чотирьох. Це зірка для Польщі, Росії й України – та на Заході його не знають. А він геніальний».

На початку листопада, четвертого числа, святкує 65-ліття. У серпні театральний сезон ще ж не починається. Обирає саме 4 листопада, бо це – день народження дружини, Лариси Семенівни. Спочатку – вистава. Вітання пізніше. Зупиняється на «Цареві Едіпі». Постановка інтернаціональна. Режисер із Тбілісі. Роберт Стуруа. Музика – Гія Канчелі. Не всі її однозначно сприймають. Хто й боїться подивитися на себе в дзеркало. Як українські політики, що, на думку Богдана Сильвестровича, перетворилися на лицедіїв надовго і всерйоз: «В Україні масового глядача збирають політики. Політики більші актори тепер, вони роблять шоу, вони не ходять в театр, хоча могли би багато чого навчитися. Деякі з них, звичайно, ходять, але це рідкість. От якщо взяти "Царя Едіпа" Софокла, де події відбуваються чотири тисячі років тому, там є все про владу, все про них. Вони цього не сприймають. Політики думають, що з них все почалося, що вони такі розумні, дипломатичні, хитрі, можуть обдурити одне одного. А це все було, людство пройшло такі етапи. Якби політики подивилися цю виставу, то не повторювали б цих помилок».

«Едіп…» дістає похвалу з вуст Івана Драча: «Для мене, передусім, Ступка був львівським актором. Я спочатку його сприймав саме у львівському контексті, шануючи за талант. А потім, коли у кінці 70-х Сергій Данченко з львівською «ордою» приїхав у Київ, то я закохався в театр Франка. Богдан у любій компанії є центром уваги. Та Ступка має не лише шанувальників, а й тих, хто його не любить. Останніх небагато, але вони свою ложку «дьогтю» інколи кидають. Наприклад, кажуть, що актор інколи повторюється, як другий Микола Задорожний з "Украденого щастя" чи як Богдан Хмельницький з фільму "Вогнем і мечем" – та це неправда! Погляньте на його Едіпа: важка, трагічна роль! Він блискуче грає в цікавій інтерпретації трагедії Роберта Стуруа. У кожного режисера Ступка різний. Він завжди такий віртуозний на сцені, на екрані. Весь час у пошуку. Заради нього я ходжу у цей театр, дивлюся фільми з його участю. Я щасливий, що є сучасником пана Богдана – блискучого актора та імпровізатора».

У грудні 2006 року оголошують нових лауреатів російської незалежної премії за вищі досягнення літератури і мистецтва «Тріумф». Відзнаку в Білій залі Державного музею образотворчих мистецтв імені Пушкіна в Москві отримують на початку 2007 року композитор Софія Губайдулліна, режисер Ельдар Рязанов, музикант Юрій Шевчук. І наш актор та резонер Богдан Ступка: «Єдине, що мені не дуже сподобалося, – це молодь. Із 2000 року "Тріумф" отримують молоді митці. Там були актори, режисери, живописці, люди мистецтва, вони були так одягнуті… Розумію,

що це нібито демократія, але ж не щодня буває "Тріумф". Так якось мені було боляче за ці джинсики. Ну, не знаю, може, я старий чоловік. Мені це не сподобалося: "Тріумф" буває раз у житті, й цього дня треба якось нормально вдягнутися. Адже є такі фестивалі, є такі премії, де без смокінга, без чорного костюма, без якихось атрибутів тебе просто не пускають… Хтось вважає, що це консерватизм… Загалом свято було гарне. Я приїхав на нього з усім своїм виводком: приїхала зі мною дружина Лариса, син із дружиною, був онук Дмитро й онука Устя. Так що ми захопили цей музей образотворчого мистецтва "на корню"».

Багато режисерів дістають від актора одкоша. Якщо в сценарії немає долі, то це не цікаво. Часто пропонують ролі губернаторів, міністрів. Великі гроші. Але відмовляється. Якщо долі немає, ти просто присутній на екрані…

Тиграну Кеосаяну, синові режисера «Невловимих месників», іде назустріч. Хоч і бере час на роздуми… У 2006 році завершується річна робота над фільмом «Заєць над безоднею». Розумію вибір Богдана Сильвестровича. Та хто ж відмовиться не тільки очолити СРСР, КПРС, а ще й закрутити роман з королевою Великої Британії? У цій стрічці я вперше в житті побачив старий Кишинів, його курортне передмістя Вадуллуй-Воде, справжнє циганське весілля і вигадане – Генсека ЦК КПРС Брежнєва з англійською королевою.

Альона Хмельницька згадує про фільм чоловіка «Заєць над безоднею», в якому зіграла одну з ролей: «Прилетіла до Молдавії на зйомки "Зайця над безоднею". Ступка грав роль Брежнєва. Щовечора половина знімальної групи сідала вечеряти за одним столом. Я трошки побула на зйомках, і ми сіли до столу. Була шокована, що Ступка такий простий. Таке відчуття, що знала його все життя!»

А чому ж митець сумнівався, чи зніматися в Кеосаяна? Не хотів робити з Брежнєва карикатуру. Як тільки дізнається, що особливої схожості з генсеком не буде, погоджується. А про брежнєвську «епоху застою» в нього спогади, як в анекдоті. Діда, який народився на початку XX століття, пережив і війну, і голод, а також Леніна, Сталіна, Хрущова, Брежнєва, Горбачова, питають: «Коли вам краще за все жилося?» – «Ясна річ, за Сталіна!» – «Чому?» – «Хрін стояв!»

На острові Хортиця, в Запоріжжі, 1 лютого 2007 року починають зйомки картини режисера Володимира Бортка «Тарас Бульба». Наступного дня, в перерві, погоджується на інтерв'ю, в якому розповідає про свої уподобання. Щойно прочитав твори Володимира Сорокіна. Раніше бракувало часу. У захваті! Телевізор зрідка вмикає. Він керує театром. Така праця, що

зранку заходиш в його будівлю. Та вночі виходиш. Нічого більше не бачить. Нещодавно побував у Лондоні. Подивився ліричну виставу «Кабаре». Відпочивати полюбляє в Криму. Улюблений київський ресторан – «Да Вінчі».

Зйомки тривають. Наперекір усьому. Батьки попереджали сина, аби ніколи не грав Бульбу. Тато вважав сина лібералом. А Бульба – то не ліберал! Мама практичніше пояснювала свою заборону: «Як зіграєш Тараса Бульбу – не пустять тебе ніколи в Польщу!» Українські культурполітики теж пирхають… Маленький Бодя не терпів, коли його пеленали. Свою вдачу і зараз продемонстрував.

Для участі в масових сценах з козаками набирають охочих серед місцевих чоловіків. Щоб стати героєм фільму, потрібно поголити голову. А потім зайти по пояс у Дніпро – за сценарієм, козаки спускатимуть на воду чайки.

Поки що сміливців знайшлося десятеро. Відзняли лише кілька сцен. Не один Ступка грає головну роль у картині. Остап Ступка буде козаком на прізвисько Вертихвіст.

Під час зйомок фільму «Білого птаха…» актора скинув кінь. Відтоді їздити верхи остерігається. Коли Гофман готується знімати картину «Вогнем і мечем», дзвонить і питає: «Богдашка, ти на конячці сидиш?» Чує в слухавці: «Сиджу». На зйомках зізнається Гофману: «Дуже боюся». Режисер замість коня садить гетьмана Богдана на каскадера: «Так соромно ніколи не було – піді мною жива людина. Я кректав, червонів, а потім запросив його до ресторану».

У Бортка Тарас Бульба спочатку гарцює на гнідому коні на прізвисько Ізя. Вуздечку тримає в руках американець Нік Пауелл. Його продюсер найняв працювати над батальними сценами. Нік режисував битви в голлівудських фільмах «Гладіатор» та «Останній самурай». Раптом кінь зачепився об провід на землі. Американець впустив вуздечку і тварина ледве не скинула Ступку. Решту сцени за нього дограє дублер.

Протягом зйомок «Бульби…» спілкується в основному з Лесем Сердюком та Адою Роговцевою, яка грає дружину Тараса. З усіма іншими, як згадують свідки зі знімального колективу поводиться просто, без жодної зірковості. Після зйомок стрічки – фуршет. Запоріжці дарують Богдану Сильвестровичу торійського, солового, золотистої масті, як у пшениці колір, з білими хвостом і гривою, коня Ульріха. Господар віддає красеня в Кінний театр українських козаків, сам купує йому вуздечки, недоуздки. Поки що не до кінних козацьких забав.

Стає флібустьєром. У липні 2007 року в українських кінотеатрах не протовпитись. Мчать дивитися третю частину

Голлівудського блокбастера «Пірати Карибського моря» – «На краю світу». Вілла Тернера в українській версії озвучує Остап Ступка. Батько Вілла Тернера, старий Білл, мовить голосом Богдана Сильвестровича.

У ніч на 24 липня 2007-го іде з життя Марія Ступка. У львівському хоспісі. Лікарні, де доживають віку невиліковно хворі. Марія Григорівна прожила там останній місяць, відколи в неї різко погіршився стан здоров'я. До останніх днів була при свідомості, розпитувала про родину. Богдан Сильвестрович за цей час відвідує маму щонайменше чотири рази. Через місяць Марії Григорівні мало би виповнитися 95 років.

14 вересня 2007 року театр імені Франка відкриває 88-й театральний сезон виставою «Наталка Полтавка». Для журналістів це привід підготувати «гарячий матеріал». Для критиків художнього керівника – шанс його вколоти. Цим користується актор Олександр Задніпровський. Спочатку ділиться, що веде активну «полову жизнь». Показує на свій портрет у фойє театру Франка. Фотографії акторів театру стоять на підлозі. Дві прибиральниці протирають їх від пилу: «Коли закінчите, повісьте мене поруч із моїм другом Богданом Бенюком». Сміючись, пригадує, як Бенюка довго вмовляли по телефону ангажуватися на платний концерт. Умовили, прийшли, дали аванс і спитали, чи він справді Богдан Ступка. Актор чесно сказав «ні». Забрали аванс і пішли геть.

І продовжує: «Як було смертельно образливо Толику Хостікоєву, коли розчерком пера без будь-якого мотивування зняли з репертуару виставу "Енеїда", де він грав п'ятнадцять років. На жаль, у нашому театрі нема художньої ради, яка б поцікавилася, чому в репертуарі з'являються якісь п'єси чи зникають певні вистави. Знайомі обривали мій телефон. Я їх відсилав до Богдана Сильвестровича. Це вже питання внутрішньої етики: пан захотів – пан зробив».

На запитання про невдоволених акторів Богдан Сильвестрович у своєму кабінеті відповідає неохоче. Багато курить. Переводить розмову на особисте.

Тужить за мамою: «Та я майже всі дні народження святкував із мамою – це ж найближча людина». Вважає, що подарунки на свято – не головне. Головне – увага. Сам дарує переважно квіти й книжки. Показує нагороди, які зберігає в серванті: «Це "Ніка". От візьми потримай! Еге ж, важка? А оце «баранчик» – ще одна російська премія. Усі російські – наші мені премій не дають». Проводжає інтерв'юера. На спонтанне запитання, чи кермує машиною, вибухає: «Ні! Ніколи не сяду за кермо! І не маю власного авто. Вважаю, що нема талану машину водити. Краще на

конях, тільки повільно й трішки риссю. Однак я боюся навіть коней». Чим захоплюєтеся поза роботою? «Досі граю в теніс: дуже це люблю, хоча зараз граю менше. Але найбільше моє хобі – виспатися. Бо сплю дуже мало – чотири години на добу».

Театральні постановки, як і книги, мають свої, несхожі на інші, долі.

Буває, зі сцени зникають вистави, які ще могли б жити й збирати публіку. Трапляється, вони повертаються. Як «Лев і Левиця», про подружнє життя графа Льва Толстого. Автор п'єси – Ірена Коваль. У 2001-му цю п'єсу поставив київський Молодий театр. У головних ролях були актори театру Франка Богдан Ступка та Поліна Лазова. На прем'єру приїздила праправнучка Льва Толстого, графиня Анастасія з Лондона. Вистава побувала на фестивалі у Кракові. Йшла два сезони. Потім щезла. Лазовій та Ступці, при їхній завантаженості роботою, було складно працювати на двох сценах. І ось «Лева і Левицю» відновлює той само Мойсеев. З тими самими виконавцями головних ролей. Прем'єра відбувається 24 жовтня 2007 року вже на підмостках франківчан.

На порожню й напівтемну сцену виходять артисти. Ступка в «толстовці», що повнить його. Оглядає себе: «Лев – Товстий!» Од часу першої прем'єри «Лева і Левиці» Ступка зіграв ще двох великих людей – Фрейда в «Істерії» та Когось-схожого-на-Івана Франка у виставі «Посеред раю на Майдані». Часте спілкування з персонажами-геніями привчило Богдана Сильвестровича до самоіронії. У виставі «Лев і Левиця» йдеться про стосунки «дзеркала російської революції» Толстого й на 18 літ молодшої за нього Софії Андріївни. У любовних справах граф був «ураганом». Обіцяв: «В гробу лежать буду, а бабу увижу – выпрыгну!» Соня не поступалася Леву вдачею.

Актор так міркує: «Я не граю ні письменника, ні графа. Я створюю образ людини. Буддисти вважали Льва Толстого своїм ідеалом, бо він проповідував їхні істини – бідність, простоту. Цей персонаж мені близький по духу».

Спливає 2007 рік. Настрій, як завжди, робочий. Як 20 грудня. Зранку спостерігає репетицію «Кайдашевої сім'ї». Увечері перетворюється на графа. Наступного ранку вилітає на «Мосфільм» грати Лебедева у фільмі Вадима Дубровицького за п'єсою Чехова «Іванов»: «Рік почався тим, що мої студенти-першокурсники вперше вийшли на сцену театру імені Франка. То був лише залік з акторської майстерності. Але в кінці року вони вже вийшли в справжньому спектаклі франківців – "Весілля Фігаро" вони там танцюють. Ми вагалися, чи дозволяти їм це. Вважається, що студентів треба до певного часу берегти від

контакту з дорослим театром. Бо раптом хтось закохається абощо, це ж у театрі буває. Та й важко працювати поруч з професіоналами. Сцена – не проста річ. Де межа між початківцем і професіоналом? Тут потрібна практика. І вони її отримують у "Весіллі Фігаро". Недавно вони цілий тиждень були в Польщі, куди запросив відомий кінорежисер Кшиштоф Зануссі. Він у нас перед тим ставив "Маленькі подружні злочини". Провів майстер-клас для наших студентів і запросив їх усіх, 25 душ, до Польщі, розквартирував у своєму маєтку. Вони дивилися спектаклі у Варшаві, зустрічалися зі студентами Вищої театральної школи, показували, що самі вміють. Це корисно – не балакати про мистецтво, а бути в ньому. Наступного року ми обміняємося досвідом зі студентами Школи-студії МХАТу».

Розділ сьомий
Ставить пароль Бог: 2008 – 2009

«Це в Росії плескатимуть, а в Україні – ніколи…»

У 2008 році паломництво журналістів до столичної драми триває. Художній керівник театру і актор, якого роздирають режисери, терпляче знаходить час для пишучої братії. Критики кажуть, що Толстой був не такий, яким його грає? «їм видніше, вони ж його знали особисто!»

На початку 2007 року нагадував штангіста, який хоче взяти рекордну вагу. Казали, що таким чином хотів у собі відчути Тараса Бульбу.

«Гоголь писав, що Бульба двадцятипудовий – 320 кілограмів. Така людина неможлива, вона не могла б ходити, але мені треба було це відчути. Я комплексував, почувався надто легким, навіть їв більше, щоб хоч пика була ширша. А коли відіграв – скинув цей тягар».

Ніколи не дивиться відзняте, доки фільм не готовий: «Є актори, які дивляться. А мені це заважає. Довіряюся режисерові. Мені може не сподобатися якийсь епізод – але ж я не знаю цілого задуму, це видно після змонтування картини. У кінці січня буде озвучення фільму, тоді й подивлюся».

Літо 2008 року. У рідному театрі фотографується з чотирирічним Петром Василенком. Хлопчик страждає на синдром Дауна. Фотосесію організували Всеукраїнська благодійна організація «Даун Синдром» і школа фотографії Віктора Марущенка. До грудня хворих дітей фотографуватимуть із зірками естради, шоу-бізнесу, митцями. Наприкінці року видадуть настінний календар. Стрімко заходить у фойє. Він вітається за руку з деякими, усміхається. Підходить до родини Василенків, потискає жінці руку, впівголоса каже, що вона чарівно виглядає. Повертається до фотографів: «Таким мамам, як Аренда, треба пам'ятники ставити. Найважче, коли хворіють діти». Бере за руку хлопчика. Кілька хвилин позує перед фотокамерами. Потім про щось пошепки говорить із Арендою Василенко.

У жовтні 2008 року франківці тішать глядачів несподіваним прочитанням «Фауста» за Крістофером Марло. У головних ролях, Фауста і Мефістофеля, Остап і Богдан Ступки. Режисер Андрій Приходько гарантує: «Класицизму не буде». Остап виходить на сцену з короною на голові, у галіфе в різнокольорову смужку й

червоному піджаку, у білих кросівках.

Мефістофель, батько Остапа, ближче до фіналу перетворюється на Фауста.

Критик Олег Вергеліс пошуки чи знахідки Приходька сприймає іронічно: «Потрібно, щоб фінальний імпровізований монолог Фауста-Ступки взагалі загнав тебе в емоційний шок і виникло екстрене людське бажання зателефонувати дружині великого артиста: "Ларисо Семенівно, робіть що хочете, але трагічні тиради про смерть, про відхід треба забороняти! В театрі з такими речами (поруч із Мефістофелем особливо) не жартують… Ви мене розумієте?…" І, нарешті, потрібно, щоб "усі" зробили вигляд, буцімто «все» – добре, навіть чудово. Цікавості ради впірнув у вир Інтернету: дай, думаю, поцікавлюся, як улюблені колеги відгукуються про цей філософський екзерсис. І відразу ж потрапив під душ тотального єлею… Солодкого мармеладу. Враження, ніби ми – сучасники Вісконті, Бергмана, Стреллера. І на крилах Мельпомени "летимо від перемоги до перемоги"… Тотальний піар колись таки знищить мистецтво у нашій країні».

Зате Вергеліс у захваті від іншої, вже європейської, кіно-прем'єри актора. У стрічці Зануссі «Серце на долоні». За головну чоловічу роль отримує відзнаку – нагороду на Римському міжнародному кінофестивалі. Зануссі пояснює: «У моєму фільмі "Серце на долоні" Богдан Ступка зіграв східного олігарха, людину без совісті, яка відшукує свою людяність. У Польщі не було актора, який згодився б для такої ролі (але я не маю серед знайомих і справжніх олігархів). В основі дивовижної ролі Ступки, за яку він отримав нагороду на відомому Римському кінофестивалі, було справжнє поєднання двох крайнощів: добра та зла. Він грає олігарха, який пише заповіт, роздумуючи, як розділити своє майно так, щоб якнайбільше зашкодити людству. У фіналі він змінюється, з ангельською посмішкою спостерігає та замислюється над навернення іншої особи і тим самим доводить, що зло і добро є вибором людини і не є нічим наперед заданим, на що людина приречена зверху, є, власне, тим полем вибору, в якому розігрується свобода… Актори, на кшталт Ступки, народжуються, мабуть, раз на століття».

Сам олігарх розповів критику Лєрі Лауді, що в Римі, посеред показу фільму, Зануссі попросили на кілька хвилин вийти із залу. Він повернувся і прошепотів: «У нас приз за кращу чоловічу роль. Тільки нікому не кажи, це поки таємниця». Від радощів поцілував його. Правда, потрапив у вухо, а не в щоку. Не втримався і по телефону розказав усе Остапові. Після цього в театрі Франка порозвішували оголошення про перемогу, яку офіційно ніхто не

оголошував. Подумав: а що буде, як мені її раптом передумають давати?

На зйомках фільму мав розмовляти польською: «Швидко у мене не виходило, бо ж мова чужа. А Зануссі постійно через це сварився. Врешті мене це розізлило, і я кажу: «Мій герой – олігарх. Він може усе. Навіть говорити так, як йому заманеться». А після Римського кінофестивалю багато італійських журналістів написали, що особлива фішка головного героя – повільна мова. Вони назвали це гарним задумом режисера».

У лютому 2009 року нова прем'єра франківців. «Назар Стодоля» режисера Юрія Кочевенка: «У Шевченка абсолютно сучасна драматургія із сучасною мовою. Якщо опустити етнографічні подробиці, то цю п'єсу можна грати в піджаках… Коли прийшов до Богдана Ступки з ідеєю "Стодолі", він скривився. Каже: "Я бачив штук десять «Стодоль», це така Нудьга!" Але врешті-решт дає себе переконати Кочевенку: "Назар Стодоля" – не побутова п'єска про селян і козачка, вона про лицарів. Шевченко писав її на основі роману «Айвенго» Вальтера Скотта».

Коли в «Стодолі» репетирували сцену з колядками, прийшов художній керівник. Перевіряти, чи не байдикує акторська братія. На сцені співали колядки, хто яку знав. Водять імпровізованого коня, якого з двох бідолах зліпили, а на коні сидів цар Ірод. Богдан Сильвестрович зізнається, що теж колядку знає. І не про ковбасу, як дехто співав, а про Ірода, який їхав на коні й забив ногу.

Онук, Дмитро Остапович, 4 квітня 2009 року вперше виходить на франківську сцену. В кіно знімається вже два роки: «Скільки себе пам'ятаю, я жив із дідусем і бабусею. Батьки були окремо. Бабуся досі називає мене "маленький хлопчик". Часто повчає, лякає вар'ятами. За чаєм увечері розповідає, як у скверику біля театру Франка серед білого дня якісь хлопці встромили ножа в живіт перехожому. Забрали мобільний, гроші, ланцюжок золотий – і ніхто їх не спинив, не впіймав. Ще каже, щоб не стояв у метро надто близько до колії, бо якийсь вар'ят може бігти і штовхнути під поїзд. Це треба слухати і кивати, обіцяти, що так і робитимеш… Якщо дідусь насварився, миритися треба через бабусю. Якось дістав путівку за 800 доларів на двох до Єгипту. Так зраділи з Лелею. Але Богдан Сильвестрович не пустив нас, бо як іде робота – не можна відлучатися. Я з ним посварився, навіть не розмовляв. Леля підказала попросити бабусю. Ми купили білі хризантеми, приготували чай. Тільки запросили до столу, а вона вже сміється: "Ну, кажи, що хочеш". Так із дідусем попрацювала, що наступного дня він запитав, чи вистачає мені грошей на поїздку».

23 квітня 2009 року в черкаському Палаці культури «Дружба народів» відкривають кінофестиваль «Сурми Богдана й Тарасова пісня в кожному серці живуть!». За його програмою фільми про козаків показують у районних і сільських будинках культури. Богдан Ступка приїжджає на відкриття. Входить до конференц-зали готелю «Росава». Образився. Журналісти не зустрічають оплесками: «Це в Росії плескатимуть, а в Україні – ніколи».

На запитання відповідає, енергійно розмахуючи руками: «Мати Бортка була актрисою театру Івана Франка, і він виріс за кулісами. Навіть виходив хлопчиком на сцену у виставі "Циганка Аза". А його вітчим – класик радянської літератури Олександр Корнійчук. Тут Бортку теж пощастило, бо у Корнійчука була дуже потужна бібліотека».

Запитує, хто бачив фільм «Тарас Бульба». Серед кількох десятків присутніх четверо піднімають руки: «Отакої! Що ж ви не подивилися і прийшли на зустріч зі мною, діти мої?! Що ж я тут вам розказую, товчу воду в ступці?» Розсміявся. Його запитують про думку щодо спектаклів Андрія Жолдака. Каже, що не бачив останніх робіт, поставлених у черкаському театрі, – «Ленін Love, Сталін Love» та «Войцек»: «Приїздіть краще до нас у театр Франка. Ми щойно поставили «Одруження». Шикарна вистава із текстом Гоголя. І каміння там не падає, як у Жолдака. І режисер Валентин Козьменко-Делінде родом з-під Сміли».

Потім читає поезії Жака Превера, «Як намалювати пташку». Далі – «Чи то недоля та неволя» Тараса Шевченка, «Крила. Новорічну казку» Івана Драча. Пояснює, що ці вірші є для нього «програмою творчості». Декламує напам'ять, майже не збиваючись. Після другого вірша просить води. Йому виносять пластикову пляшку. Розсміявся: «Що, в Черкасах немає склянок?»

Закінчує виступ. Дівчина в червоній сукні дарує йому букет тюльпанів. Тричі її цілує і зізнається: «Цілуватися люблю страшенно!»

Восени 2009 року в українських книгарнях з'являється книга театрознавця Ростислава Коломійця «Пристрасті за Богданом». Авторський текст доповнюють автобіографічні спогади Ступки і великі чорно-білі фото. Це вже не перше видання про Богдана Ступку. Але Ростислав Коломієць на презентації твору запевняє, що «розкриває таїну Богдана Ступки»: «Я спостерігав за Ступкою не тільки в театрі, а й на репетиціях, за лаштунками, на знімальному майданчику та гастролях, у міністерському кабінеті і на вечірках. Цю книжку треба читати…» Коломієць не може підібрати слова.

Богдан Сильвестрович у своєму репертуарі і втручається в пафосний спіч. Піднімає угору руки. Закочує догори очі: «Треба

читати стоячи». Гості презентації регочуть. Коломієць продовжує виступ. Вважає, що ніхто більше не зуміє зіграти Тараса Бульбу, як Ступка: «Мене зачепило, коли перша людина в державі сказала, що Тараса Бульбу має зіграти Жерар Депардьє. (Йдеться про президента Віктора Ющенка. – *Авт.)* Наче в нас своїх акторів нема! Усі найкращі актори Росії родом з України – Горбунов, Купченко…» Ступка підказує йому прізвище актора Сергія Маковецького з Києва.

Коломієць – не панегірист: «За часів Ступки в театрі ставиться низка вистав, сказати б, полемічних, в усякому разі, не розрахованих на стовідсотковий успіх. А хіба вистави створюються з гарантією стовідсоткового успіху? Гадаю, Ступка свідомо йде на ризик. Ризикованим, зокрема, є ракурс прочитання Ігорем Афанасьєвим гоголівського "Ревізора" з Остапом Ступкою в ролі Хлестакова… Або – гоголівське «Одруження» в постановці та сценографії Валентина Козьменка-Делінде, де в образі Кочкарьова блискуче юродствує, виконуючи віртуозне соло, Богдан Бенюк, яке я б назвав "Антиодруженням"».

Пригадує творчий вечір Богдана Ступки в Коломийському драмтеатрі восени 1994-го, який вів тоді: «Ступка разом із сином Остапом розігрував на сцені гоголівські "Записки божевільного", а поміж тим виголошував монологи трохи про себе, трохи про Коломию, трохи про Тараса Шевченка… І мав нещастя згадати з приводу останнього дещо з написаного Джорджем Грабовичем. Група стурбованих коломийських громадян негайно ж просигналізувала про єресь в один львівський журнал, який ще зовсім недавно таврував український буржуазний націоналізм під рубрикою "Пост Ярослава Галана", і журнал дав гнівну відсіч "недругам Шевченка"… Тоді взагалі мало не гоніння організували, це була якась нездорова антиступківська кампанія».

У травні 2009 року в театрі Франка розпочинається Перший Київський міжнародний кінофестиваль. Його організатор – Богдан Ступка: «Артистом, як і ідіотом, треба народитися… Я вже досяг усього, чого хотів… На фестивалі виконаю заповіт мами: сидітиму і спостерігатиму…»

Розділ восьмий
Останні злети: 2010 – 2012

«Україна має бути такою, щоб ти вийшов на Хрещатик, і підійшла б жінка легкої поведінки і українською мовою тебе запросила…»

У кінці січня 2010-го в Москві отримує «Золотого орла» в номінації за головну чоловічу роль, Тараса Бульби. Церемонія відбувається ввечері.

В одній із найголовніших номінацій, «Головна чоловіча роль», лауреатом став народний артист України Богдан Ступка за роль Тараса Бульби в однойменному фільмі Володимира Бортка. А о п'ятій ранку як учасник Міжнародної конференції, присвяченої 150-річчю Антона Чехова, у складі делегації на чолі з президентом Росії Дмитром Медведєвим вилітає на батьківщину Антона Павловича, до Таганрога. Побуває в місцевому театрі, який збудували ще за пори кріпосного права. Згадує, як у трупі зань-ківчан гастролювали тут у 1962 році. Грали «Невольника» Тараса Шевченка.

До Чехова ставиться з особливим пієтетом: «Антон Павлович – це велика акторська школа. Це драматургія настрою, яка не всім піддається. Без Чехова, Ібсена, Франка актор багато втрачає, бо вони вимагають підключення, а мистецтво починається саме тоді, коли підключається підсвідомість. Решта – логіка. А логіка ніколи не була мистецтвом. Мені доля подарувала кілька зустрічей із Чеховим. На театральній сцені я зіграв Треплева в "Чайці", Войницького у "Дяді Вані", за якого отримав державну премію Радянського Союзу, Чебутикіна у "Трьох сестрах". У кіно зіграв архієрея в "Нині прославився син людський"». І остання кінороль за Чеховим – Лебедев в "Іванові", де знімався разом з Остапом. До речі, я свого часу грав Треплєва, потім ця ж роль була дипломною в Остапа, і сьогодні її грає онук Дмитро на моєму четвертому курсі в Університеті імені Карпенка-Карого».

2010-й розпочинається як знаменний рік, коли Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка святкує своє 90-річчя. Спочатку відбувається прем'єра вистави Семюеля Беккета «Останній запис Крепа». Святкування тривають два місяці. І не тільки в Києві. В лютому театр вирушає на гастролі в Санкт-Петербург. Туди, де на сцені театру імені Товстоногова за п'ять днів показують п'ять вистав: «Кайдашева сім'я», «Тев'є-

Тевель», «Швейк», «Легенда про Фауста» та «Одруження».

Чому обирає саме Північну Пальміру?

«Ми продовжуємо традиції, які починали наші корифеї – на гастролі до Петербурга їздили Садовський, Саксаганський, Заньковецька, Старицький, Кропивницький, Тобілевич… Трупа тоді вразила місто на Неві – навіть запрошували всіх акторів працювати до Петербурга. Дехто перейшов, але більшість повернулася до України. Ну, це, так би мовити, екскурс у минуле, а в Петербурзі ми бували неодноразово. Возили і "Тев'є-Тевеля", і "Наталку Полтавку" – то були комерційні гастролі. Зараз матимемо некомерційний творчий візит до Петербурга, бо я думаю, що в гості треба їздити, треба, щоб нас знали».

А які вистави обрали?

«Ну я ж не можу взяти всі! Я взагалі хотів узяти дев'ять спектаклів. Але це неможливо – потрібні шалені кошти. Зараз у нас їде сто п'ять людей. Гроші на цю поїздку ми викроювали самотужки, залучали спонсорів. Можливо, щось відшкодує Міністерство культури, коли приймуть бюджет… А зараз, щоб підняти ці гастролі фінансово, з дев'яти вистав довелося залишити п'ять. Люди поїдуть, покажуть там наші спектаклі, отримають задоволення, походять по музеях, книжок накуплять про театр, про мистецтво – у нас таких немає, а там видають багато. І взагалі, варитися у власному соку – то не є добре, театральні контакти треба підтримувати».

У березні показують найкращі п'єси. Завершуються урочистості 27 березня – в Міжнародний день театру. За сезон театр грає понад 300 вистав на рік. Приймає близько 300 тисяч глядачів. Урочистості до 90-річчя проводить із гумором, як репетицію сторіччя. Художній керівник вважає, що якщо колектив ставиться до себе іронічно, він має перспективи.

У травні 2010 року оголошує, що зумів знайти кошти на чергове свято кіно: «Другий Міжнародний київський кінофестиваль відбудеться! Він пройде під патронатом Президента України Віктора Януковича, а це трохи допоможе нам у фінансовому плані, аби провести форум на високому рівні. Кіноманів чекаємо на сеанси з 25 травня по 1 червня. У програмі понад 100 стрічок, пройде ретроспектива фільмів таких майстрів, як Акіро Куросава та Іштван Сабо. Відкриється наш форум картиною Отара Іоселіані «Шантрапа», яка нині представлена на Каннському фестивалі. До речі, пан Іоселіані цього року очолить журі конкурсу. В програмі 17 фільмів».

Сам ще не бачив готової картини, де знімався: «Іоселіані – людина творча, з тонким гумором, він уважно ставиться до всіх членів знімальної групи, і тому кожне спілкування з майстром

залишається надовго в пам'яті. Раніше я не був особисто знайомий з Іоселіані. Пізніше режисер признався, що не хотів мене запрошувати, бо думав, що Ступка буде капризувати і на майданчику зіркові «коники» показувати. Та коли побачив, що я дуже відповідально ставлюся до роботи і кожного епізоду, то сказав, що "ми – рідні душі", і навіть почав мене називати «Ступочка» До речі, завдяки цьому фільму, який є творчим французько-грузинсько-українським проектом, я побував у Тбілісі та Парижі. У мене роль у стрічці невелика, знімався усього чотири дні. Граю чиновника радянської доби (спочатку голову Комітету кінематографії, а потім посла СРСР у Франції), від якого залежить доля головного героя фільму Ніколаса (цю роль виконав грузинський актор Дато Тарієлашвілі). «Шантрапа» – автобіографічна картина, по суті, про те, як Отар Іоселіані став кінорежисером. Про його молодість, перші кроки у кінематографі. У нас «шантрапою» називають молодих бешкетників, а на французькій мові "а шантре" – людина, яка може співати, а «па» – заперечення, тобто шантрапа – це люди, які ніколи не зможуть заспівати. Картина присвячена творчим особистостям».

У серпні 2010 року стає погано на зйомках фільму «Одного разу в Ростові». Зйомки натури відбувалися у Маріуполі. Переживає серцевий напад. Втратив свідомість. Але від госпіталізації категорично відмовляється. Повертається додому. Працює з ранку до смеркання. Як багато пропозицій! Як мало часу! Ігор Афанасьев, автор п'єси «Байка про отамана Сірка, про шевальє Дартаньяна і про турецького султана», пропонує себе і як режисера. Для вагомості аргументів додає своє бачення: старого Сірка грає Богдан Сильвестрович, середнього – Остап, а молодого – Дмитро. Фантазії режисера змушують нагадати останньому хрестоматійну епіграму Валентина Гафта про Михалкових. І її переінакшити: «Страна, ты слышишь страшный зуд? Три Ступки по тебе ползут».

Навідується до співаючого ректора Михайла Поплавського, в Університет культури і мистецтв. Сподобалася дипломна вистава Катерини Чепури. Запрошує на стажування. Катерина принесла п'єсу Володимира Винниченка «Дорогу красі». її ніколи не ставили. Вистава виявляється вдалою. Сидить у залі і відчуває небайдужість публіки. Одна з дійових осіб дізнається про крадіжку грошей на лікування брата. Перетворюється на розлючену левицю, ладну роздерти злочинця. її «Віддай гроші!» – таке непідробне, пронизливе, що їй починають вторити глядачі. На прем'єрі найгучніше кричить Богдан Ступка. У травні 2010 року франківці в сотий раз грають «Наталку Полтавку».

У серпні 2011-го відзначає круглу дату, 70 років. Відгукується

Богдан Бенюк: «Коли людина досягає таких ювілейних рубежів, ми звикли визначати її місце в культурі, хто вона, що вона, заганяти її в якісь рамки. Якщо говорити про Богдана Сильвестровича, то треба декілька десятків років, щоб почати оцінювати те, що він робить у театрі, в кіно, який має вплив на українську культуру. Зараз він на гребені слави… У театрі він своєрідна палочка-виручалочка. Ми, актори, купаємось у промінні того, що Богдан Сильвестрович може для нас здобути. Він має популярність і може заходити в кабінети керівників нашої держави. Нам заздрять інші театральні колективи, бо вони такого не мають. Цього року нарешті відкриємо малу сцену. Якби не Богдан Сильвестрович, вона би готувалася ще N-ну кількість років…»

У 2011 році президент Віктор Янукович напередодні Дня незалежності нагороджує 7 осіб званнями Героя України. Високе звання отримує й Богдан Ступка. У суботу, 27 серпня, святкує день народження: «День народження – це старість. Моя мама народилась в один день зі мною напередодні Успіння… Найкращі дні народження з мамою були. Зараз радію, що приходять друзі й рідні. Нікого не запрошую. Приходить, хто пам'ятає».

Учту розпочинають ближче до полудня. Біля театру іменинника зустрічають не менше 50 душ у вишиванках, з повітряними кульками й квітами. Просто на порозі наливають йому 50 грамів коньяку. Дарують шоколадну маску та іграшкового вовка з мультфільму «Ну, постривай!».

У холі театру накрили столи з голубцями, курячим шашликом, коньяком, віскі. Увечері йдуть у рибний ресторан «Да Вінчі» на Андріївському узвозі.

Онук Дмитро Ступка розповідає: «Всі дні народження тут святкуємо. Цього разу зібралося до десяти людей, тільки найближча рідня. Дарували дорогі напої і море квітів. Дідусь не любить, коли приносять ювелірні прикраси та коштовне каміння. Під кінець дня Богдан Сильвестрович був трохи замучений, бо вік уже. 7 жовтня плануємо офіційне святкування. Буде велике театралізоване шоу. Я роблю фонограму, під яку на піску малюватимуть історію знайомства бабусі та дідуся».

У вересні 2011-го на кіностудії Довженка знімають перший посткризовий фільм за мотивами «Дикого Ангела» Коломійця. Телевізійну драму режисера Івана Войтюка «Платон Ангел» варто переглянути хоча б задля сцени, в якій розлючений Платон Ангел, Богдан Ступка, з рушницею в руках ставить на місце бандита. Коли стрічку демонструє канал «Інтер», його рейтинг зашкалює, всі інші вчорашні хіти, «Від сексу у великому місті» до «Останнього самурая», пасуть задніх.

«Концерт № 70 від Ступки» відбувається 7 жовтня у театрі Франка. На фасаді театру – портрет ювіляра пензля Сергія Якутовича. Критик Сергій Тримбач прийшов з букетом червоних лілей: «На Ступку з кожним днем цікавіше дивитися. Його зовнішність зараз яскравіша, ніж була. Днями по телебаченню показували новий російський фільм Ігоря Погодіна "Дім". Богдан Сильвестрович зіграв батька сімейства, людину свого віку. Там у актора проступає фактура старого дерева. Він аж ніби коричневий, на ньому з'являється кора». Про фільм «Дім» Богдан Сильвестрович розповідав ще минулого року: «Тільки закінчив зніматися у фільмі сценариста й режисера Олега Погодіна. Там знімалися Катя Реднікова, Сергій Гармаш, Лариса Мальована. Тож сподіваюся, що роль вдасться».

«Концерт № 70…» починається із запізненням на 20 хвилин. На сцені грає джазовий оркестр. Раптом над Богданом Ступкою вмикають світло. Він сидить за барабанами. Співає англійською пісню американського джазмена Луї Армстронґа: «Зараз ми будемо джазити!». Б'є по тарілках. Звертається до залу: «Все наше життя – суцільна імпровізація, а отже, все наше життя – це джаз». Сидячи за барабанами, Ступка приймає вітання.

На сцені юного Богдана Сильвестровича та його ж середнього віку грають онук Дмитро й син Остап. Онук виїжджає на сцену на мотоциклі. Онука Устина заспівала для діда пісню. Виступають львівський гурт «Піккардійська терція», Олег Скрипка. Міністр культури Михайло Кулиняк зачитує привітання від білоруського президента. З екрана лунають відеопоздоровлення колег із Росії, зокрема Сергія Гармаша, Галини Волчек, Олександра Калягіна, Геннадія Хазанова, Костянтина Райкіна, Леоніда Ярмольника. За рояль сідає Роберт Стуруа. Виконує «Регтайм». Заньківчани приїхали великим гуртом на чолі з генеральним директором Андрієм Мацяком. Нагадали, що ювіляр «гарно співає, але противно». Мовчки слухати їхні дотепні коломийки той відмовляється і починає підспівувати.

Свої десять років художнього керівництва театром підсумовує афористично. Дехто старіє і ще дурніший стає. Хтось – навпаки. Відносить себе до тих, хто мудрішає. В разі якихось негараздів, конфліктів на сцені, з режисером чи партнером – ідуть до замдиректора Данила Федоряченка. Йому вже за дев'яносто. ін підтримує критику, каже: «Так, так». І в самому розпалі закінчує: «Прости йому». Узяв зо тридцять молодих акторів. Страшні трудоголіки. Можуть цілодобово сидіти в театрі й працювати. Усіх своїх акторів називає дітьми. Звертається до них «синочку», «донечко».

Невже ніколи не хотів спробувати себе як постановник?

«Хотів. Брався. Була одна репетиція, і я зрозумів: за те, чого не вмієш робити, – не берись. Це все-таки не моя професія. Не хочу поповнювати когорту бездарних режисерів. їх і так багато».

Як оцінює сучасну культуру? Вона прекрасна, квітне: «Просто ми її не любимо, ми її не знаємо. Ми поверхові люди. Нас затлумили політичні шоу. У нас з'явилося дуже багато «свобод», а вона може бути тільки одна. На одному телевізійному каналі лллють помиї одні на одних, на іншому – обговорюють перших. Чим ми займаємося?! Це біда, катастрофа! Політики забрали роботу в акторів. Вони стали шоуменами. Бідні артисти не можуть заробити грошей, бо всюди політики. Замість того, щоби бачити якусь надію, глядачі мусять «порпатися» у брудній білизні і «перетравлювати» купи бруду. Театр ще не почав, слава Богу, займатися тим брудом. Хоча деякі режисери цим займаються. Ті, які не мають таланту».

Не є прихильником порожніх балачок навколо традицій: «Традиція – це насамперед цікаві спектаклі. Це моральна атмосфера в колективі. Оце найголовніше. Коли це є, тоді можуть з'являтися якісні твори. Якщо немає, то хоч як би ви крутилися, нічого доброго не вийде. Ось у фіналі "Сну смішної людини"» є проповідь: любити, радіти успіхові іншої людини. Насправді це дуже складно. Заздрити, підлоту робити – це дуже просто. І в людині все це закладено. Це теж людська традиція, вона передається. Чому стільки вбивств нині в усьому світі? Зрештою щось сталося, щось порвалося в душі нашій. Стало все дозволено, і за це немає ніякої кари. Звичайно, ми берегтимемо ті заповіді, які залишили нам Лесь Курбас, Гнат Юра. Останній був надзвичайно цікавий чоловік. Його завжди представляли як такого собі селянина-дурника. А він мав французьке коріння. Із Лесем Курбасом були однодумцями і мріяли про інтелектуальний український театр. Бо навіть часом мої друзі кажуть: "Ось українська класика українською мовою – це нормально, а як тут європейська драматургія?" Уявляєте? І ці диспути були багато років тому, вони тривають і досі. Отже, суспільство не розвивається, а деградує».

Не любить літератури, де є мораль: «Та в наш час мораль просто необхідна. До нас у театр ходять ті люди, які це знають, це сповідують і в це вірять. От би прийшли ті, які в театрах майже не бувають, а ходять на різні політичні телешоу і говорять казна-що. Спектакль не розв'язує ні газової проблеми, ні соціальної, ні економічної. Він тільки порушує питання. І є, сказати б, духовним подразником, а через духовність людина робить якісь правильні й потрібні суспільству вчинки».

Про свій вік жартує оповіддю про останню стадію склерозу:

«Старий пан домовився з красивою жінкою, заплатив їй гроші. Вона дала йому адресу, підготувалась. Чоловік заходить, жінка лежить з бретеличками вся, чекає. Починає його роздягати, лягає з ним у ліжко. Він підсувається до неї, весь голенький, і раптом зупиняється: забув, чого прийшов. Встає, вдягається, виходить. "Ну що з нього візьмеш, старенький, чого я буду мучитися. Гроші заплатив, хай іде", – думає жінка. На вулиці згадує, чого приходив. Хоче вернутися назад, але забуває адресу».

Жанна Куява, провідний літератор сайту «Сумно. ком», цікавиться, як ставиться до того, що перетворився на героя біографій. «Зізнаюся, що наразі про мене пише ще й відомий український кінокритик Сергій Тримбач… Насправді дещо читати про себе подобається, а дещо я таки знаю більше. Гадаю, найкращою вийде та книга, що її сам про себе напишу, вона буде найправдивішою… Уже збираю матеріали, проте коли за це візьмуся – не знаю. Але дуже хочеться правду написати, то має вийти щось проблемне… Ні, я не забронзовію, бо не з бронзи. Це доля хіба що тих людей, які не мають Бога в серці. Я ж, навпаки, хочу цю висоту жартами трішки приземлити… Я погоджуюся лише на ролі людей із долями, де є внутрішні конфлікти… А ще дуже хочу зіграти таку собі мовчазну роль, щоб нічого не говорити. Але немає таких ні в кіно, ні в театрі… То ще років п'ять тому мама сказала: "Богдане, досить тобі вже так багато кричати на сцені, у кіно. Ти в такому віці, коли треба спостерігати, аналізувати…"».

Як розгадати феномен його успіху? «Звідки мені знати? Я собі працюю, а люди називають те феноменом… Треба працювати і чесно ставитися до роботи. Вийти на сцену і зіграти найкраще за всіх. І в кіно так само. Це єдине завдання. Понад те – не вдаватися до пліток, інтриг, бо на це витрачаєш талант, здоров'я, і тоді бракує енергії вийти та зіграти якнайкраще. Якщо ти налаштовуєшся лише на творчість, тоді все вдається… Бо актор – це така професія, коли все життя мусиш доводити людям, що ти не верблюд».

Кого шанує з-поміж філософів? Сковороду. «Я взагалі люблю цього філософа. Такого, як він, не було ні в Росії, ні в Україні. Ми його, на жаль, зовсім не вивчаємо. Якось я сидів у кафе з одним американським диригентом Роджерсом. Він розпитував про наших композиторів, їхні твори. Говорили про театр, мистецтво, фільми. А за столиком поряд сиділи наші депутати. І там такі розмови: "Алло, ти що, хто ж відмовиться від такої посади, як міністр?" Мені так стало прикро за всіх справді талановитих людей тут. І я кажу Роджерсові: "Бачиш, тільки хтось з України поїде в якусь Європу чи Америку – і одразу прозвучить там.

Наприклад, Бені Гутман – найкращий кларнетист світу. Я сюди зі Львова їздив на його гастрольні концерти. А його батьки з Білої Церкви виїхали в Америку. Батько Дастіна Хоффмана з Києва. Мама Сильвестра Сталлоне з Одеси. Навіть і мене вже причепили до родича. Ви не читали? Якесь видання написало, що я дядько Сталлоне". А мені Роджерс каже: "А я й не знав, що стільки знаменитостей подарувала ваша земля". Почали з ним згадувати нашого геніального диригента, мого земляка Степана Турчака. А тітка моя Олександра Сергіївна Вишневич була головним концертмейстером київської опери, коли він там працював. Дядько моєї матері, родом з Куликова, директор гімназії, одружився на рідній сестрі Кирила Стеценка, яка походила із села Квітки Черкаської області. Де Галичина, а де село Квітки? Я не знав, мені мама якось розказала. Він писав п'єси. Звали його Петро Крупник, бо моя мама з родини Крупників. Моя тітка – актриса Олена Крупник, за чоловіком Григорович. А сам він – брат знаменитого балетмейстера Григоровича. Ось такий Ступка з Куликова».

Новий 2012 рік зустрічає з усією сім'єю вдома. На запитання, що йому подарували, відповів: «Шкарпетки зимові чорні й білі, запонки…» – «А що з внуками робили?» – «Дурачились». Традиційно святкує Новий рік біля домашнього вогнища: «Зараз почуваюся, як дон Карлеоне, коли збирається вся родина. Наймолодший онук Богданчик бігає по дому (в нього завжди багато справ), онучка Устя наспівує, старший Дмитро щось цікаве (вже дорослий хлопець) розповідає, а я сиджу, дивлюсь на дружину, невістку й сина – усміхаюся і мовчу. Мені так приємно бути разом із найріднішими людьми. Маленькі діти, що хочуть, те й витворяють, нехай навіть і по голові ходять, а я, як глава клану Ступок, тільки усміхаюся… Мені подобається, коли в домі стоїть жива ялинка чи сосна, щоб хвоєю пахло…»

Старий товариш, блискучий біограф митця Мельниченко, згадує: «13 січня… мій телефонний дзвінок після обіду застав його в дорозі: Богдана Сильвестровича везли на «швидкій» із дому до «Феофанії», точніше, вже привезли. Він устиг тоді лише сказати: "Здається, у мене інфаркт був… Зараз я вже виходжу… Кладуть в реанімацію… Потім поговоримо…" Саме так – «виходжу» й «поговоримо». Спокійно, ніби нічого й не сталося… Виявилося, що інфаркт Ступка переніс за 5–7 днів до того, тобто 6–8 січня… Не хотів викликати «швидку», коли йому стало зле, але на цьому наполягла Лариса. І я згадав, як багато років тому на моє запитання, чи часто він звертається до лікарів, Ступка відповів: "Відкладаю візит, скільки можу". Так було й цього разу. Слава Богу, що поруч, як і завжди, була дружина Лариса. Уперше

поговорити з Богданом Сильвестровичем вдалося ввечері 15 січня. Його голос був приглушений, але спокійний: "Інфаркт міокарда". – "Знаю. Усе вже йде на поправку". – "Іде на поправку, але причепилося й ніяк не відчепиться…"» 26 січня переводять із реанімації в палату. Провідують франківці. Пропонує гостям почаркуватися. Ті в жахові: «Лариса не простить!..»

27 січня – чергова нагорода. Премія Національної академії кінематографічних мистецтв і наук Росії «Золотий орел» за «Кращу чоловічу роль другого плану» у фільмі Олега Погодіна «Дім». Це вже третій «Орел…». Перший – 2004 року за роль генерала Серова у фільмі «Водій для Віри». Другий – 2010-го за роль Тараса Бульби. Одержує за Богдана Ступку «Золотого орла» Погодін. Назвав його «космічною людиною». Ступка скрушно коментує: «Тепер і виходу немає – треба летіти в космос… Ось прийде лікар, зробимо укольчик, і буду збиратися!»

19 березня 2012 року в Києві після 23 років будівництва відкривають Камерну сцену театру. Приходить на відкриття. Його супроводжує актор Сергій Гармаш. Зал зустрічає його оплесками, люди встали. На сцені грають спектакль Андрія Приходька «Увертюра до побачення» за новелою Івана Франка «Сойчине крило». У головній ролі Остап Ступка. Батько дуже схуд. Кілограмів на 15, напевно. Одяг на ньому висить. Ходить, спираючись на ціпок. Ніхто не чекав, що він приїде. Знали, що лікується у «Феофанії». Провідують його там родичі і найближчі друзі. В колективі акторів намагаються йому не надокучати, тому бувають у лікарні рідше. Богдан Сильвестрович, коли хтось питав про здоров'я, ніколи не жалівся. Казав, що здоровий і почувається чудово. Завжди віджартовувався. Не любив, коли хтось кликав його на ім'я і по батькові. В театрі його дехто кликав татом, дехто Ступочкою. Йому подобалось, коли називали Сильвестром Сталоновичем. Улюблених акторів у театрі називав позашлюбними дітьми…

Розділ дев'ятий
Для України це неповторна і непоправна втрата. Завжди та в усьому являв собою виняток, і його ніхто не замінить: 2012

«Зірки – на небі. Мені батьки говорили: не вихваляйся, що ти це зробив, – ти просто провідник ідей, котрі дав тобі Господь Бог. Якщо маєш здібності, ти не повинен це закопати… Якщо виходжу на сцену, то граю на всю силу, а не красуюся, – так учив мене Борис Хомич Тягно (учень Курбаса). Театральна правда – це те саме, що в житті, але на каблук вище…»

Іван Драч, Микола Жулинський 16 червня 2012 року провідують Богдана Сильвестровича в лікарні «Феофанія»: «Він напівлежав на білих пухких подушках і з усмішкою зустрів нову так би мовити, порцію співчутливого розпитування і збадьорення його духу. Нам із Іваном Драчем здалося, що Богдан Сильвестрович зрадів нашій з'яві, заусміхався, бо весело прорік: "Привіт! Які люди! Вітаю!" Тільки-но вибігли з палати двоє франківчанок, які не дощебетали, не дорозказували всіх новин, якими звично нашіптуються стіни театру. Тож вони ще зачекають, гуляючи біля буйного на клекіт фонтана, поки ми завершимо морально важку церемонію відвідування хворого. Ясна річ, радості мало, Богдан Сильвестрович фізично ослаблений, не встає, хоча інфаркт, слава Богу, позаду, – серце не змушує затаєно страхатися, прислухаючись до його утаємниченої, слава Богу, тепер спокійної роботи…

Богдан Сильвестрович голову притулив до бильця ліжка й уважно подивився на нас, наче очікуючи якоїсь поради». Академік не витримав довгої паузи:

– Мені казав Володимир Мельниченко, що днями має відбутися консиліум. Лікарі порадять, що далі робити, як лікувати.

– Чекаю, чекаю, а їхньої ради нема. Я казав: операції робити

не можна – серце не витримає.

Жулинський продовжує:

– Говорив із вашою Ларисою. Казала, що вам телефонує часто Йосип Кобзон, пропонує їхати на лікування до Москви…

– Ага, Йоська дзвонить… Якщо їхати, то до Мюнхена, де мені торік робили операцію. Але добре зробили. Запевняли…

Іван Драч переводить розмову в інше русло:

– Гадаю, все буде добре. Тебе підкосив інфаркт. Але коли це було… Тепер ця біда позаду.

– Зате нова прийшла… А ти, Іване, чого тут, у «Феофанії»?

– Та, бач, серце… Аритмія. Виписують, здається. Десь у вівторок чи середу… Згадую твій "Концерт № 70". Ювілейний бенефіс у твоєму театрі. Який ти був тоді дотепний, веселий. Потім, у ресторані, до кожного столика підійшов, з усіма переговорив-пережартував…

– Ага, а як мені те далося? Я ледве чалапав із паличкою. Бачили ж! Ходити було важко. До вашого столика підійшов і усівся. Здається, навіки.

Микола Жулинський був на тому сімдесятому концерті: «У моїй пам'яті цей дивовижно творчий вечір, багатий на експромти і на образні «винурення» на сцені пам'ятних подій, зустрічей, ролей, був тоді освітлений радісним настроєм шанувальників великого таланту майстра. Бо всі бачили: Богдан Ступка – на сцені, він, як завжди, дотепний, веселий, захоплений привітаннями… Ролі «вселяються» в його свідомість, поволі, непомітно «перекочовують» у підсвідомість і починають уже нав'язувати себе, незважаючи на час і простір. Вони "змушують актора прокидатися серед ночі та повторювати за ними фрази, монологи, викликати їх на суперечки…"».

– Доводиться з ними сваритися, відганяти, щоб відчепилися, – розповідав Богдан Ступка, коли вчений вдруге його відвідав разом із донькою Олесею, 24 червня, в неділю, коли мав відбутися матч Євро-2012 у Києві між збірними України та Швеції.

– Є перед очима телевізор. Буду дивитися. Як відчепитися від тих ролей, які вжилися, ба ні, в'їлися в тебе, і що хоч роби! Тараса Бульбу знімали сім місяців. Замучився до краю. Та ще ледь не згорів. Коли спалювали Тараса. Вітер такий різкий підхопився, налетів, вогонь уже починає лизати бороду, до обличчя добирається… Я тоді перехрестився… Як зняли, то землю цілував, Богові дякував, що врятував… Гірше, коли в тебе «забереться» така підла душа, як в академіка Лисенка. Нашого землячка. Трохима.

– Я бачив цей телефільм, "Микола Вавилов". Ви спромоглися витворити надзвичайно складний характер. Зовні все начебто

нормально, сприймається цей хитрий та підспудний ідеологічний «камуфляжник», але ви відкриваєте те страшне, що ховається там, у глибинах його свідомості, за маскою інтелігентності і щирої, так видається, любові до науки.

– Я цю епоху… Сталінську. Страшну. Не можу осягнути розумом. Чую її, але чому мільйони вірили… Не знаю. Дуже дорога мені роль Остапа Вишні. Знявся я у фільмі "Із життя Остапа Вишні", але не відірвався від нього. Були ж такі… Моральні. З людською гідністю люди, які вистояли. Як Остап Вишня. Були…

– І такі, як цей архієрей, у фільмі Артура Войтецького "Нині прославився син людський". За Чеховим. Ви такого ж невпокореного, гордого зіграли архієрея, яким був Остап Вишня.

– Лесечко, як у тебе справи? – посміхається Богдан Сильвестрович.

– Усе добре. Тільки багато роботи. Це Євро забирало всі дні. Ні суботи, ні неділі. Весь час спати хочеться. Утомилася.

І тут несподівано актор заспівав:

Ой дрімайте, не дрімайте.
Не будете спати.
Десь поїхав мій миленький
Іншої шукати.

Жулинські тихенько підхопили. Проспівали один куплет і затихли. Богдан Сильвестрович запитує Олесю:

– Знаєш, ця пісня в мені поселилася і не виходить із голови. Тільки той куплет пам'ятаю, а початок забув. Не згадаєш?

– І я не можу згадати. Попередній куплет пам'ятаю

Ой візьму я кріселечко,
Сяду край віконця.
Іще очі не дрімали,
А вже сходить сонце.

А от який перший – не приходить на пам'ять.

– І я чогось згадую, згадую, співаю один і той же куплет у пам'яті, а початок не приходить. Так бувало в мене з текстом на сцені. Вилетить початок, стоїш, аж занімів із переляку: що робити, пропав текст…

У Юрія Розстального 16 липня починається відпустка. По дорозі на зйомки вирішує провідати Богдана Сильвестровича: «Це було за вісім днів до його смерті. Він був у ліжку. Коли я зайшов, він каже: "Юрочко, зачекай хвилиночку, треба по телефону

переговорити". Узяв мобільний: "Зараз нарада? Ну, хай мені передзвонить, як тільки зможе". Потім мені пояснює: "Хлопець із Закарпаття закінчив школу із золотою медаллю, так я хочу попросити, щоб його в медінституті не завалили" Мені аж ком у горлі став, бо ж бачу по ньому що дуже хворий, небагато йому залишилося».

У неділю, 22 липня 2012 року, о 6.45 у столичній клініці «Феофанія» від гострої серцевої недостатності на 71-му році помирає Богдан Ступка, актор і художній керівник театру імені Івана Франка. Ця дата непроста. Такого ж числа вже залишив нас друг Богдана Ступки, Костянтин Степанков. Смерті не боявся. Просив тільки Бога забрати його 23 липня. Цього дня в 2007-му пішла з життя мати, Марія Григорівна. Вони народилися в один день. Тому, коли її не стало, перестав любити свої дні народження. Згадував, що його батько казав: «Мусиш дожити до сімдесяти років, а далі живи скільки хочеш».

Співчуває Лія Ахеджакова: «Два місяці тому я бачила його в театрі Франка, ми грали там спектакль. Він прийшов, подарував мені книжку, розповів про свою операцію в Німеччині. У нього часто піднімалася температура, він випивав «Фервекс» і йшов до театру. Він щодня приходив у театр, не міг без нього жити. Я бачила його в ролі Тев'є, у знаменитому спектаклі "Тев'є-Тевель", який він грав багато-багато років. Коли він виходив, складалося таке враження, ніби його за лаштунками тримали зв'язаним і ось він, нарешті, порвав пута і вирвався на сцену. Причому як актор він користувався якимись найтоншими фарбами. Він не грав єврейство так, як це зазвичай відбувається, але дуже тонко, майже непомітно вимальовував приголомшливий класичний характер… Ми з ним грали в спектаклі "Старосвітська любов", я була Пульхерією Іванівною, а він Опанасом Івановичем. У мене багато було в житті хороших партнерів, але, мабуть, так, як він умів любити на сцені, ніхто не може».

Сумує спецпредставник президента РФ з міжнародного культурного співробітництва Михайло Швидкой: «В Україні не було такої людини, яка могла б примирити непримиренне. Він був великим інтерпретатором української класики, а також прекрасно читав Пушкіна і Тютчева. Його відхід – величезна втрата, звичайно, перш за все, для української культури, але тим не менш вона болем відгукнеться і в культурі російській, тому що замінити його неможливо».

Роман Балоян прощається з Богданом Ступкою. Він говорить два речення. Для України це неповторна і непоправна втрата. Богдан завжди та в усьому являв собою виняток, і його ніхто не замінить.

Журналіст Христина Стебельська була багато років знайома з творчістю Богдана Сильвестровича: «З юнацьких літ пам'ятаю Ступку дуже енергійним і талановитим. Виставу "Украдене щастя" за його участю я бачила разів із двадцять, і моє перше «браво!» прозвучало понад тридцять літ тому. Я досі приголомшена його старечими слізьми, неповторною інтонацією в діалогах. Богдан Ступка був дуже органічним Богданом Хмельницьким, вправно зіграв Тараса Бульбу, ні з ким не сплутаєш його Тев'є, а за його роллю Короля Ліра, як за підручником, можна було вивчати: як грати, з якими емоціями… Чотири години, без перерви, така віддача, що я тоді схвильовано, прости Господи, подумала: він колись на сцені як не вмре, то дістане інфаркт. Своїми ролями він не лише зігрівав душу, а й допомагав змужніти і навчав, як любити театр… На виставах Ступки я сиділа тільки в першому ряду – ніщо не мусило розділяти мене з його грою, тому, мабуть, і відчуття так глибоко закарбувалися в пам'яті».

До останньої миті художній керівник переживав за майбутнє франківчан. Попросив замінити себе режисера Станіслава Мойсеева. Моисеев згадує: «Було декілька етапів перемовин з Богданом Сильвестровичем. Уперше він запропонував мені подумати над тим, щоб очолити театр, півтора року тому. Тоді Богдану Ступці зробили операцію, і він почав задумуватись над своїм наступником. Зустрілись у його крихітній квартирці у Кончі Заспі, про яку так багато писали «жовті» видання. Я відмовився від його пропозиції. Не хотілося навіть думати про те, щоб замінити Богдана Сильвестровича. Зрештою, мені як директору та художньому керівникові Молодого театру, який дістав визнання в Україні та за кордоном, важко було уявити, що можна покинути театр, куди було вкладено стільки праці. Молодий театр відповідав тій моделі театру, про яку завжди мріяв. За три дні до смерті Богдан Ступка покликав мене на розмову. Цього разу не знайшов слів та сил, аби відмовити йому. У нас із Богданом Сильвестровичем були добрі стосунки. Він із дружиною неодноразово бував у нас вдома, на дачі. Я відчував його внутрішній світ, його помилки, проблеми. Побачив у його очах відчай і не міг травмувати його. Якщо людина за три дні до відходу без упину думає про долю свого театру, це багато про що свідчить…»

Богдан Сильвестрович любив декламувати «Як намалювати пташку» Жака Превера:

Спочатку малюйте клітку
з дверцятами навстіж,
а потім малюйте таке,

щоб співало,
цвіло,
веснувало
і стало в пригоді…

…то погана прикмета:
картина невдала.
Якщо пісня злітає, тріпочучи крильми, —
то щаслива прикмета:
ви навчились творити.
Тоді ніжно-ніжно
вискубіть у пташки пір'їну
й напишіть своє ім'я в куточку картини.

notes

Примечания

1

Ця та наступні цитати, які розпочинають дев’ять розділів нашої біографії Богдана Сильвестровича, належать героєві твору. – *Авт.*